॥ ॐ नमः शिवाय ॥

શ્રી શિવ-પાર્વતીનો સમ્વાદ.

शिवस्वरोदय.

મૂળ સહિત શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાન્તર.

લખનાર.

કલ્યાણજી રણછોડજી વ્યાસ.

મુ. જામનગર.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર.

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે બુકસેલર

ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૨ જી સર્વ હક્ક સ્વાધીન પ્રત ૧૨૦૦

અમદાવાદ શાહપુર નવીપોળમાં આવેલા

શ્રી 'પ્રજાહિતાર્થ મુદ્રાલય' માં

પટેલ ડાહ્યાભાઈ દલપતરામે છાપી,

સંવત ૧૯૭૨ સન ૧૯૧૬

કિંમત ૦-૮-૦

योगना गुजराती पुस्तको.

અધ્યાત્મ વિજ્ઞાન તત્વ અથવા પૂર્વજોની જોડે વાતચીત
કરવાની વિદ્યા–ઇંગ્રેજી ઉપરથી ગુજરાતી ભાષાન્તર ૦—૮ ૦—૧

કર્મયોગ–સ્વામી વિવેકાનંદ કૃત ગુજરાતી ભાષાન્તર ૦—૧૦ ૦—૧

ચોરાસી આસન–યોગ સાધનનાં ચિત્રો સહિત
પાકુ પુંઠું ૧—૪ ૦—૨

નાથ સ્વરોદય–પ્ર. નથુરામ શર્માકૃત. ૦—૨॥ ૦—૦॥

પરમપદ બોધિની–પ્ર. નથુરામ શર્માકૃત મૂળસહિત
ગુજરાતીમાં. ૧—૪ ૦—૨

પાતંજલયોગદર્શન–(વિવેકાનંદકૃત) સ્વામીશ્રી વિવેકાનંદકૃત યોગદર્શનની ટીકા ઉપરથી ગુજરાતી ભાષાંતર છે. યોગના સર્વ ગ્રંથોમાં પતંજલિ ઋષિના સૂત્રો અગ્રસ્થાન ધરાવે છે. એ વિષે વિશેષ વિવેચન કરવાની જરૂર અમો અહીંયાં ધારતા નથી. પુસ્તકનું મહત્વ તેની ઇંગ્રેજીમાં ચાર આવૃત્તિયો છપાઇ તેના ઉપરથીજ થઇ ચુક્યું છે. સોનેરી પુંઠાથી સુશોભિત છતાં મૂલ્ય. ૦—૧૨ ૦—૧

પાતંજલયોગદર્શન–જે. જે. કણિયાંકૃત. મૂલ સહિત ગુજરાતી ભાષાન્તર યોગશાસ્ત્રમાં પાતંજલી શ્રેષ્ઠ છે. ૨—૦ ૦—૪

પાતંજલયોગદર્શન–પ્ર. નથુરામ શર્માકૃત ગુજરાતી ભાષાન્તર. ૨—૪ ૦—૪

પ્રાણ વિનિમય–પ્રો. મણીલાલ નભુભાઇ દ્વીવેદી કૃત. આ પુસ્તક મણીલાલભાઇને હાથે લખાયેલ છે. જેઓ યોગના સિદ્ધ પુરૂષ હતા; આ પુસ્તકના મનનથી આવશ્ય યોગસિદ્ધી થાય છે. ૩—૦ ૦—૨

પ્રાણાકર્ષણ વિદ્યા અથવા સત્વ વિનિમય (હિપ્નોટીઝમ)
ઇંગ્રેજી ઉપરથી ગુજરાતી ભાષાન્તર (સચિત્ર) ૨—૮ ૦—૩

મેસ્મેરીઝમ–એક નાનું પુસ્તક. ૦—૪ ૦—૦॥

યોગ કૌસ્તુભ–પ્ર. નથુરામ શર્માકૃત. આ પુસ્તકમાં યોગાભ્યાસની સારી સમજુતી આપેલી હોવાથી યોગાભ્યાસી વિદ્યાર્થિઓને સંગ્રાહ્ય છે. (સચિત્ર) ૧—૪ ૦—૩

हठयोगप्रदीपीका.

મુળ શ્લોક તેની ગુજરાતી ટીકા તથા વિશેષ લિવેચન સહિત.

આ પુસ્તકમાં શિવજીએ પાર્વતીજીને મહાકાલ યોગશાસ્ત્રમાં જે હઠ વિદ્યા જણાવી તેજ વર્ણીત છે. યોગવિદ્યાનો મહિમા પ્રાચીન સમયમાં અગાધ હતો. આ હઠવિદ્યાનું શેવન કરી બ્રહ્મા બ્રહ્મપદને પામ્યા હતા, શ્રીકૃષ્ણભગવાને પણ ગીતામાં અરજુનને અને ભાગવતમાં ઉધ્ધવને આજ વિદ્યા ઉપદેશી હતી. નારદ, વિષ્ણુ, યાજ્ઞવલકયાદિ મુનીઓ પણ આજ વિદ્યાનું સેવન કરતાં હતા; એજ આ વિદ્યાનું મહત્વ દેખાડી આપે છેઃ આમાં સિદ્ધીઓ, મહાસીદ્ધીઓ તેમજ યમ; નિયમ, સ્વસ્તિકાસન, ગોમુખાસન, વિરાસન, દુર્વાસન, ધનુરાસન, મત્સ્યેન્દ્રાસન. પશ્ચિમતાનાસન, મયુરાસન, પદ્માસન, તેમજ પ્રાણાયામ અને તેની જુદી જુદી સીદ્ધીઓનાં જુદા જુદા પ્રકાર; નેતી, બસ્તી, નૌલી, ધૌતી આદિ પ્રકાર; ત્રાટક અને તેના ગુણ કર્મ; સીતકારીકુંભક, પ્લાવીકુંભક, મૂર્છાકુંભક, ભ્રામરીકુંભક આદિ કુંભકનાં પ્રકાર; મહામુદ્રાઓ; ખેચરી અને તેના પ્રકાર; મૂળબંધ, જાંલધરબંધ તથા મહાબંધ અને તેના ગુણકર્મ, સમાધિક્રમ તથા સમાધિસીદ્ધીઓ આદિ ઘણા પ્રકારની માહિતી આમાં આપવામાં આવી છે કે જે ત્યાગીયોનેજ કામની છે એમનથી પણ સંસારી પુરૂષોને પણ મન કાયાદિ તનદુરસ્ત રાખવાં આ પુસ્તક વાંચવાની ખાસ જરૂર છે. કેટલાક અસાધ્ય રોગો પણ આ હઠવિદ્યાનાં અભ્યાસથી સારા થયા છે અને થાય છે. રોગો શરીરને માટે આ વિદ્યા એક માત્રારૂપ છે. આમાં મુળશ્લોક તેની ગુજરાતી સરળ ટીકા ઉપરાન્ત વિશેષ વિવેચન આપેલું હોવાથી સર્વ સાધારણ માણુશોને પણ આનો ઘણોજ સારો ઉપયોગ થાય છે. ગ્લેજ ઉંચા કાગળ પાકું સોનેરી પુંઠુ છતાં કીમત રૂ. ૨—૦—૦ પોરટેજ ૦—૪—૦

બધી જાતનાં પુસ્તકો મલવાનું ઠેકાણું.

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે,

ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

॥ ॐ नमः शिवाय ॥

શ્રી શિવ-પાર્વતિનો સમ્વાદ.

शिवस्वरोदय.

મૂળ સહિત શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાન્તર.

લખનાર.

કલ્યાણજી રણછોડજી વ્યાસ.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે બુકસેલર.

ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ચોથી { સર્વ હક્ક સ્વાધીન. } પ્રત ૧૨૦૦

સંવત ૧૯૭૨ —— સને ૧૯૧૬

કિંમત આઠ આના.

અમદાવાદ—શાહાપુર નવી પોળમાં આવેલા
શ્રી "પ્રજાહિતાર્થ મુદ્રાલય" માં પટેલ
ડાહ્યાભાઈ દલપતરામે છાપ્યું.

અનુક્રમણીકા.

श्रीगणेशाय नमः ।

अथ गुर्जरटीकासहितः

शिवस्वरोदयः

प्रारभ्यते ।

मंगलाचरणम् ।

महेश्वरंनमस्कृत्यशैलजांगणनायकम् ।
गुरुंचपरमात्मानंभजेसंसारतारणम् ॥१॥

શ્રી સદાશિવજી, પાર્વતીજી, ગણેશજી, ગુરૂ અને ભવસાગારથી પાર ઉતારનારા પરમાત્માને ભજું છું અર્થાત્ પ્રણામ કરૂં છું. ૧

देव्युवाच ।

देवदेवमहादेवकृपांकृत्वाममोपरि ।
सर्वसिद्धिकरंज्ञानंकथयस्वममप्रभो ॥२॥

પાર્વતીજી પુછેછે–કે હે દેવતાઓના પણ દેવ ? હે પ્રભો ? ? મારા ઉપર અનુગ્રહ કરીને સકળ સિદ્ધિયોને આપવાવાળુ જે જ્ઞાન હોય તે મને કહો. ૨

कथंब्रह्मांडमुत्पन्नंकथंवापरिवर्त्तते ।
कथंविलीयते देववदब्रह्मांडनिर्णयम् ॥३॥

હે દેવ ! આ બ્રહ્માંડ શીરીતે ઉત્પન્ન થાય છે ? અને કેવા પ્રકારે તેનું પાલન થાય છે ? અને પ્રલય પણ શી રીતે થાયછે ! વિગેરે બ્રહ્માન્ડનો સકળ નિર્ણય મનેકહો. ૩

ईश्वरउवाच ।

तत्त्वाद्ब्रह्मांडमुत्पन्नंतत्त्वेनपरिवर्तते ।
तत्त्वेविलीयते देवितत्त्वाद्ब्रह्मांडनिर्णयः ॥४॥

શિવજી બોલ્યા કે—આ બ્રહ્માન્ડ તત્વોથી ઉત્પન્ન થાય છે અને તત્વોથીજ તેનું પાલન થાય છે, અને પુનઃ તત્વોમાંજ લીન થઇ જાય છે; માટે તત્વોથીજ તેનો નિર્ણય સમજો. ૪

देव्युवाचः ।

तत्वमेकपरंमूलंनिश्चितंतत्ववादिभिः ।
तत्वस्वरूपंकिंदेवतत्त्वमेवप्रकाशय ॥५॥

પાર્વતીજી પુછેછે—તત્ત્વવાદિયોએ બ્રહ્માંડનું મુળ તત્વોનેજ નિશ્ચય કહેલ છે. એથી હે દેવ ! તત્વનું સ્વરૂપ શું છે ! તે આપ મારી પાસે પ્રકાશ કરો, અર્થાત્ કહો. ૫

ईश्वर उवाच ।

निरंजनोनिराकारएकोदेवोमहेश्वरः ।
तस्मादाकाशमुत्पन्नमाकाशाद्वायुसंभवः ॥६॥

શ્રી મહાદેવજી કહે છે કે—માયા રહિત નિરાકાર એક દેવ પરમેશ્વર છે, તે વડે આકાશ ઉત્પન્ન થયું, અને આકાશથી વાયુની ઉત્પત્તિ થઇ. ૬

वायोस्तजस्ततश्चापस्ततःपृथ्वीसमुद्भवः ।
एतानिपंचतत्वानिविस्तीर्णानिचपंचधा ॥७॥

વાયુથી તેજ, અને તેજથી જળ અને જળથી પૃથિવીથી ઉત્પન્ન થઈ, એ પાંચ તત્વ એક એકની સાથે પાંચ પ્રકારથી વિસ્તારને પામે છે, અર્થાત્ પંચીકરણ કરવાથી પચીસનું તત્વ થાય છે. ૭

तेभ्योब्रह्मांडमुत्पन्नंतैरेवपरिवर्त्तते ।
विलियतेचतत्रैवतत्रैवरमतेपुनः ॥८॥

એથી બ્રહ્માંડ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે વડેજ બ્રહ્માન્ડનું પાલન થાય છે. અને તેમાંજ લીન થઇ તે પુનઃ સુક્ષ્મરૂપથી બન્યું છે. ૮

पंचतत्त्वमयेदेहेपंचतत्त्वानिसुंदरि ।
सूक्ष्मरूपेणवर्ततेज्ञायंतेतत्त्वयोगिभिः ॥९॥

હે સુન્દરિ ! પાંચ તત્વોથી ઉત્પન્ન થયેલ દેહમાં એ પાંચે તત્વ સુક્ષ્મરૂપથી વર્તે છે તેને તત્વોને જાણુવાવાળા યોગી લોકો જાણે છે. ૯

अथस्वरंप्रवक्ष्यामिशरीरस्थस्वरोदयम् ।
हंसचारस्वरूपेणभवेज्ज्ञानंत्रिकालजम् ॥१०॥

હવે શરીરને વિષે સ્થિત સ્વરોની ઉત્પત્તિ છે. એવા જે આકાર આદિ સ્વર તે તમને કહું છું કે જે સ્વરના જ્ઞાનથી હંસ ચાર રૂપથી ભુત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણે કાળનું જ્ઞાન થાય છે. ૧૦

गुह्याद्गुह्यतरंसारमुपकारप्रकाशनम् ।
इदंस्वरोदयज्ञानंज्ञानानांमस्तकेमणिः ॥११॥

આ સ્વરોદય જ્ઞાન અત્યંત ગુપ્ત છે, અને જ્ઞાનઉપકારોનું પ્રકાશકછે; તેમજ સર્વ જ્ઞાનોમાં શિરોમણિ છે. ૧૧

सूक्ष्मात्सूक्ष्मतरंज्ञानंसुबोधंसत्यप्रत्ययम् ।
आश्चर्यंनास्तिकेलोकेआधारंत्वास्तिकेजने ॥१२॥

અને આ સ્વરોદય જ્ઞાન સારી રીતે જાણુવા યોગ્ય છે. પ્રતીતિ કરાવનાર છે. જે નાસ્તિક જન છે, તેને તો આશ્ચર્ય લાગે છે, પરંતુ જે આસ્તિકો છે તેનો તો તે જ્ઞાન આધાર છે. ૧૨

अथ शिष्यलक्षणम् ।

शांतेशुद्धेसदाचारेगुरुभक्त्येकमानसे ।
दृढचित्तेकृतज्ञेचदेयंचैवस्वरोदयम् ॥१३॥

શિષ્યનાં લક્ષણ.

શાંત સ્વભાવ-શુદ્ધ-ઉત્તમ આચારયુકત ગુરૂની ભકિત-માં જેનું મન, અને ચિત્ત દ્રઢ છે, કરેલા ઉપકારોનેજાણેછે, એવો જે શિષ્ય હોય તેનેજ સ્વરોદયનું જ્ઞાન આપવું. ૧૩

दुष्टेचदुर्जनेक्रुद्धे नास्तिके गुरुतल्पगे ।
हीनसत्वेदुराचारेस्वरज्ञानंनदीयते ॥१४॥

જે દુષ્ટ, દુર્જન, ક્રોધી, નાસ્તિક, ગુરૂની સ્ત્રી સાથે ગમન કરનાર, અધીર અને દુરાચરણી હોય, તેવાઓને સ્વ-રનું જ્ઞાન આપવુંજ નહિ. ૧૪

शृणुत्वंकथितंदेविदेहस्थंज्ञानतुत्तमम् ।
येनविज्ञातमात्रेणसर्वज्ञत्वंप्रणीयते ॥१५॥

હે દેવિ ! તું મારા કહેલા દેહમાં સ્થિત જે ઉત્તમ જ્ઞાન છે, તેને શ્રવણ કરય જેના જ્ઞાનવડેજ સર્વજ્ઞ થઈ જવાય છે. ૧૫

स्वरेवेदाश्चशास्त्राणि स्वरेगांधर्वमुत्तमम् ।
स्वरेचसर्वंत्रैलोक्यंस्वरमात्रास्वरूपकम् ॥१६॥

સકળવેદ, શાસ્ત્ર અને ઉત્તમ ગાયન વિદ્યા, અને આ ત્રૈલોકય આદિ સર્વ સ્વરમાંજ છે. અને સ્વરજ આત્મ સ્વરૂપ છે. ૧૬

स्वरहीनश्चदैवज्ञोनाथहीनंयथागृहम् ।
शास्त्रहीनंयथावक्त्रंशिरोहीनंचयद्वपुः ॥१७॥

સ્વરના જ્ઞાનથી રહીત જ્યોતિષી, પતિ વગરનું ઘર

શાસ્ત્રહીન મુખ, અને મસ્તક વગરનો દેહ શોભાને પામતાં નથી. ૧૭

नाडीभेदंतथाप्राणतत्वभेदंतथैवच ।
सुषुम्नामिश्रभेदंचयोजानातिसमुक्तिगः ॥१८॥

જે મનુષ્ય નાડી, પ્રાણ, તત્વ અને સુષુમ્ના—આદિ મિશ્રિત ત્રણ નાડીયોના ભેદનો જ્ઞાતાછે, તે મુકિતનેપામેછે. ૧૮

साकारेवानिराकारेशुभवायुबलीकृते ।
कथयंतिशुभंकेचित्स्वरज्ञानेवरानने ॥१९॥

સાકાર (વ્યાવહારિક) અથવા નિરાકાર (પારમાર્થીક) માં વાયુ (સ્વર) કેવળ શ્રમ થાય છે. અને હે પાર્વતી! કોઇ એમ પણ કહે છે કે, સ્વરના જ્ઞાનથી કલ્યાણજ થાય છે. ૧૯

ब्रह्मांडखंडपिंडाद्याःस्वरेणैवविनिर्मिताः ।
सृष्टिसंहारकर्त्ताचस्वरःसाक्षान्महेश्वरः ॥२०॥

બ્રહ્માંડના ખંડ અને પિંડ—આદિ સ્વરનાં રચેલાં છે. અને સૃષ્ટિ તથા સંહારના કર્તા સાક્ષાત્ મહેશ્વર (શિવ) રૂપ સ્વરજ છે. ૨૦

स्वरज्ञानात्परंगुह्यंस्वरज्ञानात्परंधनम् ।
स्वरज्ञानात्परंज्ञानंनवादृष्टंचवाश्रुतम् ॥२१॥

સ્વરના જ્ઞાનથી પરમગુહ્ય, સ્વરના જ્ઞાનથી પર ધન અને સ્વરના જ્ઞાનથી પર જ્ઞાન જોયું નથી અને સાંભળ્યું પણ નથી ૨૧

शत्रुंहन्यात्स्वरबलेतथामित्रसमागमः ।
लक्ष्मीप्राप्तिःस्वरबलेकीर्तिःस्वरबलेसुखम् ॥२२॥

સ્વરનું બળ હોય તો શત્રુને હણે, અને મિત્ર સમાગમ તથા લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ, કીર્તિ અને સુખ સ્વરના બળથીજ થાય છે. ૨૨

कन्याप्राप्तिःस्वरबलेस्वरतोराजदर्शनम् ।
स्वरेणदेवतासिद्धिःस्वरेणक्षितिपोवशः ॥२३॥

કન્યાની પ્રાપ્તિ (વિવાહ) રાજાનાં દર્શન, દેવની સિદ્ધિ અને રાજા વશ થવો એ સર્વ સ્વરથી થાયછે. ૨૩

स्वरेणगम्यतेदेशोभोज्यंस्वरबलेतथा ।
लघुदीर्घस्वरबलेमलंचैवनिवारयेत् ॥२४॥

સ્વરનાજ બળ વડે દેશાટન થાય છે. સ્વરનાજ બળથી ભોજન, સ્વરનાજ બળથી લઘુશંકા (પેશાબ) અને મળનો ત્યાગ પણ થાય છે. ૨૪

सर्वशास्त्रपुराणादिस्मृतिवेदांगपूर्वकम् ।
स्वरज्ञानात्परंतत्त्वंनास्तिकिंचिद्वरानने ॥२५॥

હે વરાંગને ! સકળ શાસ્ત્ર અને પુરાણાદિ સ્મૃતિ અને વેદાંગ આદિ એ સર્વ સ્વર જ્ઞાનથી પર તત્વ કાંઇ પણ નથી. ૨૫

नामरूपादिकःसर्वोमिथ्यासर्वेषुविभ्रमः ।
अज्ञानमोहितामूढायावत्तत्त्वंनविंदते ॥२६॥

જ્યાં સુધી તત્વનું જ્ઞાન થતું નથી, ત્યાં સુધી નામરૂપ, આદિ ભ્રમ મિથ્યા છે. અને મુઢ જનોને મોહ પણ ત્યાં સુધીજ છે. ૨૬

इदंस्वरोदयंशास्त्रंसर्वशास्त्रोत्तमोत्तमम् ।
आत्मघटप्रकाशार्थंप्रदीपकलिकोपमम् ॥२७॥

આ સ્વરોદયશાસ્ત્ર સકળ ઉત્તમોત્તમ શાસ્ત્રમાં પણ ઉત્તમ છે, અને આત્મારૂપી ઘાટના પ્રકાશાર્થ દીપકરૂપ કળિના સદ્દશ છે. ૨૭

यस्मैकस्मैपरस्मैवानप्रोक्तंप्रश्नहेतवे ।
तस्मादेतत्स्वयंज्ञेयमात्मनोवाऽऽत्मनाऽऽत्मनि ॥२८॥

સ્વરોદય પ્રશ્ન કરવાથી જેને તેને કહેવું નહી, પરંતુ પોતેજ પોતાને માટે દેહમાં પોતાની બુદ્ધિથી જાણી લેવું. ૨૮

नतिथिर्नचनक्षत्रंनवारोग्रहदेवताः ।
नचविष्टिर्व्यतीपातोवैधृत्याद्यास्तथैवच ॥ २९ ॥

સ્વરોદયમાં તિથી, નક્ષત્ર, વાર, ગ્રહ, દેવતા, ભદ્રા, વ્યતિપાત અને વૈધૃત—આદિનો દોષ નથી ૨૯

कुयोगोनास्तिकोदेविभवितावाकदाचन ।
प्राप्तेस्वरबलेशुद्धेसर्वमेवशुभंफलम् ॥ ३० ॥

હે દેવિ ! એમાં કોઇ કુયોગ નથી, અને કદિ થનાર પણ નથી જયારે સ્વરનું શુદ્ધ બળ પ્રાપ્ત થાય, ત્યારે સકળ ફળ શુભ જ થાય છે ૩૦

देहमध्येस्थितानाड्योबहुरूपाःसुविस्तरात् ।
ज्ञातव्याश्चबुधैर्नित्यंस्वदेहज्ञानहेतवः ॥ ३१ ॥

દેહના મધ્યમાં અનેક રૂપ અને વિસ્તાર પામેલી ઘણીજ નાડીઓ સ્થિતિ છે. તે સર્વ પોતાના દેહના જ્ઞાન માટેજ વિદ્વાનોએ જાણવી. ૩૧

नाभिस्थानगकंधोर्ध्वमंकुराइवनिर्गताः ।
द्विसप्ततिसहस्राणिदेहमध्येव्यवस्थिताः ॥ ३२ ॥

નાભિસ્થાનના મુળના ઉપર અંકુરના સમાન તે નાડિયો નીકળેલી છે અને દેહના મધ્યમાં ૭૨૦૦૦ નાડીઓ છે. ૩૨

नाडीस्थाकुंडलीशक्तिर्भुजंगाकारशायिनी ।

ततोदशोर्ध्वगानाड्योदशैवाधःप्रतिष्ठिताः ॥ ३३ ॥

નાડિમાં સ્થિત અને સર્પના સમાન સુતેલી કુંડલી શક્તિ છે, તેનાથી ઉપર દશ નાડિયો ગયેલી છે અને દશ નિચે ગયેલી છે.

द्वेद्वेतिर्यग्गतेनाड्योचतुर्विंशतिसंख्यया ।
प्रधानादशनाड्यस्तुदशवायुप्रवाहिकाः ॥ ३४ ॥

બબે નાડી તિરછી-વાંકી ગયેલી છે. એ પ્રમાણે ચોવીસ નાડી છે. તેમાં દશ નાડી મુખ્ય છે, અને દશ વાયુના પ્રવાહને કરે છે. ૩૪

तिर्यगूर्ध्वास्तथानाडयोवायुदेहसमन्विताः ।
चक्रवत्संस्थितादेहेसर्वाःप्राणसमाश्रिताः ॥ ३५ ॥

વક્ર-ઉપર અને નિચે સ્થિત અને વાયુ તથા દેહના આશ્રિત સર્વ નાડિ દેહમાં ચક્રના સમાન સ્થિત છે, અને સર્વ પ્રાણને આધીન છે. ૩૫

तासांमध्येदशश्रेष्ठादशानांत्रिस्रउत्तमाः ।
इडाचपिंगलाचैवसुषुम्नाचतृतीयका ॥ ३६ ॥

એ સર્વ નાડિમાં દશ નાડિ શ્રેષ્ટ છે, અને તે દશમાં આ ત્રણ ઉત્તમ છે. ઈડા, પિંગળા અને સુષુમ્ણા. ૩૬

गांधारीहस्तिजिह्वाचपूषाचैवयशस्विनी ।
अलंबुषाकुहूश्चैवशंखिनीदशमीतथा ॥ ३७ ॥

ગાંધારી, હસ્તી, જીહ્વા, પૂષા, યશસ્વિની, અલંબુષા, કુહુ અને દશમી શંખીની જાણવી ૩૭

इडावामेस्थिताभागेपिंगलादक्षिणेस्मृता ।
सुषुम्नामध्यदेशेतगांधारीवामचक्षुषि ॥ ३८ ॥

ઇડાનાડિ ડાબા ભાગમાં, પિંગલા દક્ષિણ—જમણા ભાગમાં અને સુષુમ્ના મધ્ય દેશમાં અને ગાંધારી ડાબી આંખમાં જાણવી. ૩૮

दक्षिणेहस्तिजिह्वाचपूषाकर्णेच दक्षिणे ।
यशस्विनीवामकर्णे आननेचाप्यलंबुषा ॥ ३९ ॥

જમણી આંખમાં હસ્તિ, જીહ્વા, જમણા કાનમાં પૂષા, ડાબા કાનમાં યશસ્વિની અને મુખમાં અલંબુષા જાણવી. ૩૯

कुहूश्चलिंगदेशेतुमूलस्थानेतुशंखिनी ।
एवंद्वारंसमाश्रित्यतिष्ठंतिदशनाडिकाः ॥ ४० ॥

લિંગ દેશમાં કુહુ, અને ગુદાસ્થાનમાં શંખીની જાણવી. આ પ્રકારે શરીરના દ્વારોમાં દશ નાડી રહે છે. ૪૦

इडापिंगलासुषुम्नाच प्राणमार्गेसमाश्रिताः ।
एताहिदशनाडयस्तु देहमध्येव्यवस्थिताः ॥ ४१ ॥

ઇડા, પિંગળા અને સુષુમ્ણા એ ત્રણે પ્રાણ માર્ગમાં આશ્રિત છે. એ દશ નાડી દેહના મધ્યમાં સ્થિત છે. ૪૧

नामानिनाडिकानांतुवातानांतुवदाम्यहम् ।
प्राणोऽपानःसमानश्चउदानोव्यानएवच ॥ ४२ ॥

નાડીયોને આશ્રય જે વાયુ છે, તેઓનાં નામ હું કહું છું, તે શ્રવણ કરો. પ્રાણ, અપાન, સમાન, ઉદાન અને વ્યાન. ૪૨

नागःकूर्मोऽथकृकलोदेवदत्तोधनंजयः ।
हृदिप्राणोवसेन्नित्यमपानोगुदमंडले ॥ ४३ ॥

નાગ, કુર્મ, કૃકલ, દેવદત્ત તથા ધનંજય અને પ્રાણ

વાયુ હૃદયમાં અને અપાન ગુદામંડલમાં સદા રહે છે. ૪૩

समानोनाभिदेशेतुउदानःकंठमध्यगः ।
व्यानोव्यापीशरीरेषुप्रधानादशवायवः ॥ ४४ ॥

સમાન નાભી દેશમાં, ઉદાન કંઠના મધ્યમાં, અને આખા શરીરમાં વ્યાપી, વ્યાન વાયુ થાય છે. એ દસ વાયુ મુખ્ય છે. ૪૪

प्राणाद्याःपंचविख्यातानागाद्याःपंचवायवः ।
तेषामपिचपंचानांस्थानानिचवदाम्यहम् ॥ ४५ ॥

પાંચ પ્રાણ-આદિ અને પાંચ નાગ-આદિ છે. એ નામ-આદિ પાંચેનાં પણ હું સ્થાન કહું છું. ૪૫

उद्गारेनागआख्यातःकूर्मउन्मीलनेस्मृतः ।
कृकलःक्षुतकृज्ज्ञेयोदेवदत्तोविजृंभणे ॥ ४६ ॥

ઉદ્ગારમાં નાગવાયુ, અને નેત્રોના ઉન્મીલનમાં કૂર્મ અને છીંકવામાં કૃકલ અને બગાસું ખાવામાં દેવદત્ત વાયુ જાણવો. ૪૬

नजहातिमृतंवापिसर्वव्यापीधनंजयः ।
एतेनाडीषुसर्वासुभ्रमंतेजीवरूपिणः ॥ ४७ ॥

અને આખા શરીરમાં વ્યાપી ધનંજય વાયુ મૃત શરીરને પણ ત્યાગતો નથી. જીવ રૂપી એ દશ વાયુ સર્વ નાડીયોમાં ભમ્યા કરે છે. ૪૭

प्रकटंप्राणसंचारंलक्षयेद्देहमध्यतः ।
इडापिंगलासुषुम्नाभिर्नाडीभिस्तिसृभिर्बुधः ।४८।

દેહમાં જે પ્રગટ પ્રાણનો સંચાર છે, તેને ઇડા, પિંગલા અને સુષુમ્ણા એ ત્રણ નાડિયોથીજ બુદ્ધિમાન મનુષ્ય જાણે છે. ૪૮

इडावामेचविज्ञेयापिंगलादक्षिणेस्मृता ।
इडानाडीस्थितावामाततोव्यस्ताचपिंगला ॥ ४९ ॥

વામ—ડાબા ભાગમાં ઇડા અને પિંગલા જમણા ભાગમાં કહેલી છે, ઇડાનાડી વામરૂપથી સ્થિત છે, અને વ્યસ્ત ઉલટી પિંગળા સ્થિત છે, ૪૯

इडायांतुस्थितश्चंद्रःपिंगलायांचभास्करः ।
सुषुम्नाशंभुरूपेणशंभुर्हंसस्वरूपतः ॥ ५० ॥

ઇડામાં ચંદ્રમા સ્થિત છે. અને પિંગળામાં સૂર્ય અને સુષુમ્ણા હંસરૂપથી સ્થિત છે અને હંસ શંભુરૂપથી સ્થિત છે. ૫૦

हकारोनिर्गमेप्रोक्तःसकारेणप्रवेशनम् ।
हकारः शिवरूपेणसकारःशक्तिरुच्यते ॥ ५१ ॥

સ્વરના નિકળવામાં હકાર કહેલો છે, અને પ્રવેશમાં સકાર, હકાર શિવરૂપ કહેલો છે અને સકાર શક્તિ રૂપ કહેલો છે. ૫૧

शक्तिरूप स्थितश्चंद्रोवामनाडीप्रवाहकः ।
दक्षनाडीप्रवाहश्चशंभुरूपोदिवाकरः ॥ ५२ ॥

વામ નાડીનો પ્રવાહક ચન્દ્ર શક્તિરૂપથી સ્થિત છે, અને જમણી નાડીનો પ્રવાહક શંભુરૂપ સૂર્ય સ્થિત છે. ૫૨

श्वासेसकारसंस्थेतु यद्दानं दीयते बुधैः ।
तद्दानंजीवलोकेस्मिन्कोटिकोटिगुणंभवेत् ॥ ५३ ॥

જ્યારે શ્વાસ સકારમાં સ્થિત હોય, તે સમય જો બુદ્ધિમાન્ મનુષ્ય દાન આપે, તો તે દાન આ જીવ લોકમાં કરોડગણું ફળ આપે છે. ૫૩

अनेकलक्षयेद्योगीचैकचित्तःसमाचितः ।
सर्वमेवविजानीयान्मार्गेवैचंद्रसूर्ययो ॥ ५४ ॥

એકાગ્ર ચિત્ત અને સાવધાન યોગી આ માર્ગથી જુવે છે, અને ચન્દ્રમા તથા સૂર્યના માર્ગમાંજ સર્વને જાણી લીએ છે. ૫૪

ध्यायेत्तत्त्वंस्थिरेजीवेअस्थिरेनकदाचन ।
इष्टसिद्धिर्भवेत्तस्यमहालाभोजयस्तथा ॥ ५५ ॥

મનુષ્યે જે સમય જીવ સ્થિર હોય, તે સમય તત્ત્વનું ધ્યાન કરવું, અસ્થિર મન હોય ત્યારે કદિપણ તત્ત્વનું ધ્યાન કરવું નહિ. તેથી ઇષ્ટની સિદ્ધિ થાય છે અને મહાન્ લાભ તથા જય થાય છે. ૫૫.

चंद्रसूर्यसमभ्यासंयेकुर्वंतिसदानराः ।
अतीतानागतज्ञानंतेषांहस्तगतंभवेत ॥ ५६ ॥

જે મનુષ્ય સદા ચન્દ્ર અને સુર્ય સ્વરના સારી રીતે અભ્યાસ કરે છે, તેને ભૂત અને ભવિષ્યત્ જ્ઞાન હસ્તગત થઈ જાય છે. ૫૬

वामेचामृतरूपास्याज्जगदाप्यायनंपरम् ।
दक्षिणेचरभागेनजगदुत्पादयेत्सदा ॥ ५७ ॥

ડાબા ભાગની નાડી ઈડા અમૃત રૂપ અને સકળ જગત્‌ની પોષક છે, અને જમણાચાર પગની પિંગળા નાડી હમેશાં જગત્‌ને ઉત્પન્ન કરે છે. ૫૭

मध्यमाभवतिक्रूरादुष्टासर्वत्रकर्मसु ।
सर्वत्रशुभकार्येषुवामाभवतिसिद्धिदा ॥ ५८ ॥

અને મધ્યમા—સુષુમણા નાડી ક્રુર અને સર્વ કર્મોમાં

દુષ્ટ હોય છે. અને વામા નાડી સકળ શુભ કાર્યોમાં સિદ્ધિને આપવાવાળી છે. ૫૮

निर्गमेतुशुभावामाप्रवेशेदक्षिणाशुभा ।
चंद्रःसमस्तुविज्ञेयोरविस्तुविषमःसदा ॥ ५९ ॥

અને ગમન-પ્રયાણુ સમયે વામ નાડી અને પ્રવેશ સમયે દક્ષિણુ શુભ હોય છે. અને ચન્દ્રને સમ અને સુર્યને વિષમ સદા જાણુવો. ૫૯

चंद्रःस्त्रीपुरुषःसुर्यश्चंद्रोगौरोऽसितोरविः ।
चंद्रनाडीप्रवाहेणसौम्यकार्याणिकारयेत् ॥ ६० ॥

ચન્દ્ર સ્ત્રી અને સૂર્ય પુરૂષ અને ચન્દ્ર ગૌરવર્ણુ અને સૂર્ય કૃષ્ણુવર્ણુ જાણુવો. અને જ્યારે ચન્દ્રમાની નાડીનો પ્રવાહ હોય, તે સમય સૌમ્ય કાર્યો કરવાં. ૬૦

सूर्यनाडीप्रवाहेणरौद्रकर्माणिकारयेत् ।
सुषुम्नायाःप्रवाहेणमुक्तिभुक्तिफलानिच ॥ ६१ ॥

અને સૂર્ય નાડિના પ્રવાહમાં રૌદ્ર (ક્રુર) કર્મો કરવાં. અને સુષુમ્ણાના પ્રવાહમાં ભોગ અને મુક્તીફળને આપવાવાળાં કાર્યો કરવાં. ૬૧

आदौचंद्रःसितेपक्षेभास्करोहिसितेतरे ।
प्रतिपत्तोदिनान्याहुस्त्रीणित्रीणिकृतोदयौ ॥ ६२ ॥

શુક્લપક્ષમાં પ્રથમ ચન્દ્રમાનો સ્વર અને કૃષ્ણુ પક્ષમાં પ્રથમ સૂર્યનો ચાલે છે. અને પ્રતિપદાથી લઇને ત્રણુ ત્રણુ દિવસ ચન્દ્રમા અને સૂર્યનો સ્વર બળવાન થાય છે. ૬૨

सार्धद्विघटिकोज्ञेयः शुक्लेकृष्णेशशीरविः ।
वहत्येकदिनेनैवयथाषष्टिघटिःक्रमात् ॥ ६३ ॥

અને અઢી અઢી ઘડી શુકલપક્ષમાં ચન્દ્રમા અને અઢી અઢી ઘડી કૃષ્ણપક્ષમાં સૂર્ય એક દિવસમાં સાઠ ઘડી પર્યંત વહે છે, અર્થાત્ અંન્તે સ્વરોની ક્રમવાર ચોવીશ આવૃત્તિ થાય છે. ૬૩

वहेयुस्तद्‌घटीमध्येपंचतत्त्वानिनिर्दिशेत् ।
प्रतिपत्तोदिनान्याहुर्विपरीतेविवर्जयेत् ॥ ६४ ॥

અને એ પ્રત્યેક્ અઢી અઢી ઘડિયોમાં પાંચે તત્ત્વ વહે છે. અને પ્રતિપદાથી માંડીને જે ચંદ્ર અને સુંર્યના દિવસ કહેલા છે, તેનાથી વિપરીત હોય અર્થાત્ ચન્દ્રમાના સ્વરમાં સૂર્ય અને સૂર્યના સમયમાં ચન્દ્રમાનો સ્વર ચાલે તો તેનો ત્યાગ કરવો. કેમ કે તે અશુભ છે. ૬૫

शुक्लपक्षेभवेद्वामाकृष्णपक्षेचदक्षिणा ।
जानीयात्प्रतिपत्पूर्वेयोगीतद्यतमानसः ॥ ६५ ॥

શુકલપક્ષમાં પ્રતિપદાથી લઈને પ્રથમ વામા અને કૃષ્ણપક્ષમાં પ્રથમ દક્ષિણા નાડીને યોગી એકાગ્ર અંતઃકરણથી જાણે છે. ૬૫

शशांकंवारयेद्रात्रौदिवावारयभास्करम् ।
इत्यभ्यासरतोनित्यंसयोगीनात्रसंशयः ॥ ६६ ॥

રાત્રી વેળાએ ચંન્દ્રસ્વરને અને દિવસે સુર્યસ્વરને નિવારણ કરે. આ પ્રકારે અભ્યાસમાં જે તત્પર છે, તે યોગી છે, તેમાં સંશય નથી. ૬૬

सूर्येणबध्यतेसुर्यश्चंद्रश्चंद्रेणबध्यते ।
योजानातिक्रियामेतांत्रैलीक्यंवशगंक्षणात् ॥ ६७ ॥

સૂર્યના સ્વરથી સૂર્ય અને ચન્દ્રમાના સ્વરથી ચન્દ્ર બધ થાય છે. અને જે મનુષ્ય આ ક્રિયાને જાણે છે, તેના

વશમાં ત્રણે લોક ક્ષણવારમાં થઈ જાય છે. ૬૭

उदयंचंद्रमार्गेणसुर्येणास्तमनंयदि ।
तदातुगुणसंघातोविपरीतंविवर्जयेत् ॥ ६८ ॥

જો ચન્દ્રમાના સ્વરમાં સૂર્યનો ઉદય થાય, અને સૂર્યના સ્વરમાં અસ્ત થાય, તો તે સમગ્ર અનેક ગુણોના સમૂહ ઉત્પન્ન થાય છે, અને એથી વિપરીત હોય તો ત્યાગ કરવો. ૬૮

गुरुशुक्रबुधेंदूनांवासरेवामनाडिका ।
सिद्धिदासर्वकार्येषुसुक्लपक्षेविशेषतः ॥ ६९ ॥

ગુરૂ, શુક્ર, બુધ અને સોમ એ ચારેમાં વામ નાડી સર્વ કાર્યોમાં સિદ્ધિને દેવાવાળી છે. અને જો શુકલપક્ષમાં એ હોય તો વિશેષ ફળ થાય છે. ૬૯

अर्कांगारकसौरीणांवासरेदक्षनाडिका ।
स्मर्तव्याचारकार्येषुकृष्णपक्षेविशेषतः ॥ ७० ॥

રવી, મંગળ અને શનિ એ વારોમાં દક્ષિણ નાડીનું સ્મરણ ચાર કાર્યોમાં કરવું. અને તેનું ફળ કૃષ્ણપક્ષમાં વિશેષે કરી થાય છે. ૭૦

प्रथमंवहतेवायुर्द्वितीयंचतथानलः ।
तृतीयंवहतेभूमिश्चतुर्थंवारुणीवहेत् ॥ ७१ ॥

પ્રથમ વાયુ તત્વ વહે છે, બીજુ અગ્નિ તત્વ, ત્રીજું ભુમિ તત્વ વહે છે. ચોથુ વરૂણ તત્વ અને પાંચમું આકાશ તત્વ વહે છે.

सार्द्धद्विघटिकेपंचक्रमेणैवोदयंतिच ।
क्रमादेकैकनाडयांचतत्त्वानांपृथमुद्भवः ॥ ७२ ॥

અઢી ઘડીમાં પૂર્વોક્ત પાંચે તત્ત્વ ક્રમ પૂર્વક ઉદય થાય છે. અને એકેક નાડીમાં પણ ક્રમવાર પૃથક્ પૃથક્ પાંચે તત્ત્વ ઉદય પામે છે. ૭૨

अहोरात्रस्यमध्येतुज्ञेयाद्वादशसंक्रमाः ।
वृषकर्कटकन्यालिमृगमीनानिशाकरे ॥ ७३ ॥

અને રાત્રિ તથા દિવસમાં ચન્દ્ર અને સૂર્યની બાર સંક્રાંતિ જાણવી. તેમાં વૃષ, કર્ક, કન્યા, વૃશ્ચિક, મકર, અને મીન એ સંક્રાંતિ ચન્દ્રમાની હોય છે. ૭૩.

मेषसिंहौचकुंभश्चतुलाचमिथुनंधनम् ।
उदयेदक्षिणेज्ञेयःशुभाशुभविनिर्णयः ॥ ७४ ॥

મેષ, સિંહ, કુંભ, તુલા, મિથુન અને ધન એ સંક્રાંતિ સૂર્યની જાણવી. આ પ્રકારે ઉદય અને દક્ષિણનાં શુભ અશુભ ફળનો નિર્ણય જાણવો. ૭૪

तिष्ठेत्पूर्वोत्तरेचंद्रोभानुःपश्चिमदक्षिणे ।
दक्षनाड्याःप्रसारेतुनगच्छेद्याम्यपश्चिमे ॥७५॥

પૂર્વ અને ઉત્તરમાં ચન્દ્રમા રહે છે અને પશ્ચિમ અને દક્ષિણમાં સૂર્ય રહે છે. દક્ષિણ નાડિના પ્રવાહ--સ્વરમાં દક્ષિણ અને પશ્ચિમમાં ન જવું. ૭૫

वामाचारप्रवाहेतुनगच्छेत्पूर्वउत्तरे ।
परिपंथिभयंतस्यगतोऽसौनननिवर्त्तते ॥ ७६ ॥

અને વામ નાડીના પ્રચારમાં પૂર્વે અને ઉત્તરમાં ન જવું અને જો જાય તો તેને શત્રુનો ભય ઉત્પન્ન થાય છે, એટલુંજ નહિ, પરંતુ ગયેલો પુનઃ આવતો નથી. ૭૬

तत्रतस्मान्नगंतव्यंबुधैःसर्वहितैषिभिः ।

तदातत्रतुसंयातेमृत्युरेवनसंशयः ॥ ७७ ॥

તે માટે સર્વના હિતેચ્છુએ તે સમય ન જવું. જો તે સમયમાં જાય તો નિઃસંદેહ મરણ થયા વગર રહે નહિ. ૭૭

शुक्लपक्षेद्वितीयायामर्केवहतिचंद्रमाः ।
दृश्यतेलाभदःपुंमांसौम्येसौख्यंप्रजायते ॥७८॥

જો શુકલપક્ષની દ્વિતીયાને દિવસે સૂર્યના પ્રવાહમાં ચન્દ્ર વહે તો પુરૂષોને લાભદાયક થાય છે. અને તે સમય સૌમ્ય કાર્ય કરવામાં આવે તો સુખ થાય છે. ૭૮

सूर्योदयेयदासूर्यश्चंद्रश्चंद्रोदयेभवेत् ।
सिध्यंतिसर्वकार्याणिदिवारात्रिगतान्यपि ॥७९॥

જે સમય સૂર્યના ઉદયમાં સૂર્ય અને ચન્દ્રમાના ઉદયમાં ચન્દ્રમાનોજ સ્વર હોય, તે સમય દિવસ તથા રાત્રિમાં કરેલા સર્વ કામ સિદ્ધ થ.ય છે. ૭૯

चंद्रकालेयदासुर्य सूर्यश्चंद्रोदयेभवेत् ।
उद्वेगःकलहोहानिःशुभंसर्वनिवारयेत् ॥ ८० ॥

જે સમય ચન્દ્રમાના સમયમાં સૂર્ય અને સૂર્યના સમયમાં ચન્દ્રમા હોય ત્યારે ઉદ્વેગ, કલહ અને હાનિ થાય છે. અને સકળ શુભની નિવૃત્તિ થાય છે. ૮૦

सूर्यस्यवाहेप्रवदंतिविज्ञाज्ञानंह्यगम्यस्यतुनिश्चयेन । श्वासेनयुक्तस्यतुशीतरश्मेःप्रवाहकालेफलमन्यथास्यात् ॥ ८१ ॥

બુદ્ધિમાન્ મનુષ્ય સૂર્યના પ્રવાહમાં અગમ્ય વસ્તુનું જ્ઞાન નિશ્ચય પૂર્વક કહે છે, અને જો ચન્દ્રમાના શ્વાસનો પ્રવાહ હોય તો અન્યથા ફળ થાય છેઃ અર્થાત્ અગમ્ય વસ્તુનું જ્ઞાન થતું નથી ૮૧.

अथ स्वरविपर्यासे फलम् ।

यदाप्रत्यूषकालेनविपरीतोदयोभवेत् ।
चंद्रस्थानेवहत्यर्कोर्रविस्थानेचचंद्रमाः ॥ ८२ ॥

વિપરીત લક્ષણ.

જે દીવસ પ્રાતઃકાળથીજ વિપરીત સ્વરોનો ઉદય હોય અર્થાત્ ચન્દ્રના સ્થાનમાં સૂર્ય અને સૂર્યના સ્થાનમાં ચંદ્ર વહે, તે સમય આ પ્રમાણે ફળ જાણવું. ૮૨

प्रथमेमनउद्वेगंधनहानिर्द्वितीयके ।
तृतीयेगमनंप्रोक्तमिष्टनाशंश्चतुर्थके ॥ ८३ ॥

પ્રથમમાં મનનો ઉદ્વેગ, બીજામાં ધનની હાનિ, અને ત્રીજામાં ગમન અને ચોથામાં ઇષ્ટનો નાશ થાય છે. ૮૩

पंचमेराजविध्वंसंषष्ठेसर्वार्थनाशनम् ।
सप्तमेव्याधिदुःखानिअष्टमेमृत्युमादिशेत् ॥ ८४ ॥

પાંચમામાં રાજ્યનો વિધ્વંસ, છઠ્ઠામાં સકળ અર્થોનો નાશ સાતમામાં વ્યાધિ અને દુઃખ, અને આઠમામાં મૃત્યુ થાય છે એમ કહેલું છે ૮૪

कालत्रयेदिनान्यष्टौविपरीतंयदावहेत् ।
तदादुष्टफलंप्रोक्तंकिंचिन्न्यूनंतुशोभनम् ॥८५॥

પ્રભાતે, મધ્યાન્હે અને સાયકાળે એ ત્રણે કાળમાં જો પુર્વોક્ત વિપરીત સ્વરોનો ઉદય જો બરાબર આઠ દીવસ સુધી ચાલે તો તે સમય દુષ્ટ ફળ કહેલું છે. જો જરા ન્યુનતાથી વિપરીત ચાલે તો તે શુભ ફળ જાણવું ૮૫

प्रातर्मध्यान्हयोश्चद्रःसायंकालेदिवाकरः ।
तदानित्यंजयोलाभोविपरीतंविवर्जयेत् ॥ ८६ ॥

જે દિવસે પ્રભાતે અને મધ્યાન્હે ચન્દ્રનો સ્વર અને સાયંકાળે સૂર્યનો સ્વર ચાલે, તો તે દિવસ જય અને લાભ થાય છે. અને જો વિપરીત ચાલે તો તેનો ત્યાગ કરવો; કારણ કે તે અનર્થને આપનાર છે. ૮૬

वामेवा दक्षिणेवापियत्रसंक्रमतेशिवः ।
कृत्वातत्पादमादौचयात्राभवतिसिद्धिदा ॥८७॥

પ્રયાણ સમયે વામ વા દક્ષિણ જે સ્વર ચાલતો હોય, તે ચરણને પ્રથમ આગળ રાખીને અર્થાત તે ચરણ વડે ચાલીને પ્રયાણ કરે, તો તે પ્રયાણ સિદ્ધિને આપનારછે. ૮૭

चंद्रःसमपदःकार्योरविस्तुविषमः सदा ।
पूर्णपादंपुरस्कृत्ययात्राभवतिसिद्धिदा ॥८८ ॥

ચન્દ્રનો સ્વર ચાલતો હોય તો સમ પદ. ૨–૪–૬ આદિ આગળ રાખવાં અને સૂર્યનો સ્વર જો ચાલતો હોય તો વિષમ પદ. ૧—૩—૫ આદિ આગળ રાખવાં. આ પ્રકારે પુર્ણ પાદ આગળ રાખવાથી યાત્રા સિદ્ધિને આપનારી થાય છે. ૮૮

यत्रांगेवहतेवायुस्तगदंकरसत्तलात् ।
सुप्तोत्थितोमुखंस्पृष्ट्वालभतेवांछितंफलम् ॥८९ ॥

જે અંગનો સ્વર ચાલતો હોય, તે અંગના હાથના તલથી શયનથી ઉઠીને મનુષ્ય મુખનો સ્પર્શ કરે, તો વાંછિત ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૮૯

परपत्ततथाग्राह्येगृहान्निर्गमनेऽपिच ।
यदंगेवहतेनाडीग्राह्यंतेनकरांघ्रिणा ॥ ९० ॥

અન્યને દાન દેવામાં તથા પોતાને લેવામાં અથવા ઘરથી બહાર જવામાં જે અંગની નાડી ચાલતી હોય, તે

હાથ અથવા પગ આગળ મુકીને વસ્તુને ગ્રહણ કરે તો ૯૦

नहानिःकलहोनैवकंटकैर्नापिभिद्यते ।
निवर्ततेसुखीचैवसर्वोपद्रववर्जितः ॥ ९१ ॥

હાન થતી નથી, કલહ થતો નથી, શત્રુ તેને કાંઈ નુકશાન કરી શકતો નથી. અને તે સર્વદા સુખી રહે છે. અને નાના પ્રકારના ઉપદ્રવો રહિત રહે છે. ૯૧

गुरुबंधुनृपामात्येष्वन्येषुशुभदायिनि ।
पूर्णांगेखलुकर्तव्याकार्यसिद्धिर्मनस्थिता ॥ ९२ ॥

ગુરૂ, બંધુ, રાજા અને મંત્રી—આદિથી શુભકાર્યની સિદ્ધિ કરવી હોય તો પૂર્ણ હાથથી અર્થાત્ હાથમાં કાંઈ પણ ફળ લઈને કરવી. એ સિદ્ધિ મનવાંછિત ફળ આપનાર છે ૯૨

अग्निचोराधर्मधर्माअन्येषांवाधिनिग्रहः ।
कर्तव्याःखलुरिक्तायांजयलाभसुखार्थिभिः ॥ ९३ ॥

અગ્નિનો દાહ, ચોર, અધર્મ કાર્ય અને વ્યાધિયો નિગ્રહ—નાશ કરવો હોય, તો ખાલી હાથથીજ, જય, લાભના સુખના અભિલાષી પુરૂષે કાર્ય સિદ્ધ કરવું. ૯૩

दूरदेशेविधातव्यंगमनंतुहिमद्युतौ ।
अभ्यर्णदेशेदीप्तेतुतरणाविति केचन ॥ ९४ ॥

કેટલાકોનું એવું કહેવું છે કે—દૂર દેશમાં જવું હોય, તો ચંદ્રમાના સ્વરમાં અને સમીપના દેશમાં જવું હોય, તો સૂર્યના સ્વરમાં ગમન કરવું. ૯૪

यत्किंचित्पूर्वमुद्दिष्टंलाभादिसमरागमः ।
तत्सर्वपूर्णनाडीषुजायतेनिर्विकल्पकम् ॥ ९५ ॥

જે કાંઈ પણ લાભ—આદિ પ્રથમ કહેવામાં આવેલ છે, તે સર્વ યુદ્ધના સમય પણ નિઃસંદેહ થાય છે. પરંતુ નાડી જો પુરેપુરા સ્વરથી ચાલતી હોય તો. ૯૫

शून्यनाडयाविपर्यस्तंयत्पूर्वप्रतिपादितम् ।
जायतेनान्यथाचैवयथासर्वज्ञभाषितम् ॥ ९६ ॥

અને જો શુન્ય નાડી ચાલતી હોય તો તે પૂર્વોક્ત ફળ શ્રીશિવજીના કહ્યા પ્રમાણે વિપરિત થાય છે. ૯૬

व्यवहारेखलोच्चाटेद्वेषिविद्यादिवंचके ।
कुपितस्वामिचोराद्येपूर्णस्थाःस्युर्भयंकराः ॥ ९७ ॥

વ્યવહાર, દુષ્ટ મનુષ્યનું ઉચ્ચાટન, વૈરી, વિદ્યા—આદિથી ઠગાઇ કરવી, સ્વામીનો કોપ, અને ચોરી આદિ ક્રૂર કામોમાં, પુર્ણ સ્વર ભયકર્તા છે; એટલે તેવા કામમાં પૂર્ણ સ્વર સારો નથી. ૯૭

दूराध्वनिशुभश्चंद्रोनिर्विघ्नोऽभीष्टसिद्धिदः ।
प्रवेशकार्यहेतौचसूर्यनाडीप्रशस्यते ॥ ९८ ॥

જે મનુષ્ય દુર જવા ઇચ્છા રાખતો હોય, તેને ચંન્દ્રનો સ્વર શુભ છે. અને તે નિર્વિઘ્ન વાંછિતની સિદ્ધિ આપે છે, અને પ્રવેશના કાર્યમાં સૂર્યની નાડી ઉત્તમ હોય છે. ૯૮

अयोग्येयोग्यतानाड्यायोग्यस्थागेऽप्ययोग्यता
कार्यानुबंधनोजीवोयथारुद्रस्तथाचरेत् । ९९ ॥

અયોગ્ય કાર્યમાં નાડીની યોગ્યતા અને યોગ્ય કાર્યમાં અયોગ્યતાને કાર્યનો અનુબંધી જીવ પ્રાપ્ત થય છે. માટે જેવો સ્વર હોય, તેવુંજ મનુષ્યે આચરણ કરવું. ૯૯

चंद्रचारेविषहतेसूर्येबलिवशंनयेत् ।

सुषुम्णायांभवेन्मोक्षएकोदेवस्त्रिधास्थितः ॥१०० ॥

ચન્દ્રનો સ્વર ચાલે તો કોઈના કરેલા અપરાધને પણ મનુષ્ય સહન કરી લે છે, અને જો સૂર્યનો સ્વર ચાલે તો બળવાન પણ વશમાં થઈ જાય છે, અને સુષુમ્ણા નાડીનો સ્વર હોય તો મોક્ષ થાય છે. આ પ્રમાણે એક દેવ-સ્વર ત્રણ પ્રકારથી સ્થિર છે. ૧૦૦

शुभान्यशुभकार्याणिक्रियंतेऽहर्निशंयदा ।
तदाकार्यानुरोधेनकार्यंनाडीप्रचालनम् ॥ १०१ ॥

જે સમય રાત અને દિવસ શુભ અને અશુભ કાર્ય કરે જાય, ત્યારે કાર્યના અનુસાર નાડી ચલાવવી. ૧૦૧

अथ इडाफलम् ।

स्थिरकर्मण्यलंकारेदूराध्वगमनेतथा ।
आश्रमेधर्मप्रासादेवस्तूनांसंग्रहेऽपिच ॥ १०२ ॥

ઇડા.

સ્થિર કાર્યમાં, આભૂષણ, દુર માર્ગે જવું, આશ્રમ, ધર્મ, મંદિર અને ઘરની વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરવામાં અને ૧૦૨

वापीकूपतडागादिप्रतिष्ठास्तंभदेवयोः ।
यात्रादानेविवाहेचवस्त्रालंकारभूषणे ॥ १०३ ॥

વાવ, કુવા, તળાવ, દેવ અને સ્તંભની પ્રતીષ્ઠા તથા યાત્રા, દાન, વિવાહ, વસ્ત્ર અલંકાર, ભુષણ એમાં. ૧૦૩

शांतिकेपौष्टिकेचैव दिव्यौषधिरसायने ।
स्वस्वामिदर्शनेमित्रेवाणिज्येकणसंग्रहे ॥ १०४ ॥

શાંતિ અને પુષ્ટિનાં કર્મ, દિવ્ય ઓષધી, રસાયન,

પોતાના સ્વામીનાં દર્શન, મિત્ર, વ્યાપાર અને અનાજના સંગ્રહમાં. १०४

गृहप्रवेशेसेवायांकृषौचबीजवापने ।
शुभकर्माणिसंधौचनिर्गमेसशुभःशीश ॥ १०५ ॥

ગ્રહ પ્રવેશ, સેવા, ખેતી, બીજનું વાવવું, શુભ કર્મ અને સંધિ, તથા ગમન એમાં ચન્દ્રમાનો સ્વર. १०५

विद्यारंभादिकार्येषुबांधवानांचदर्शने ।
जन्ममोक्षेचधर्मेचदीक्षायांमंत्रसाधने ॥ १०६

અને વિદ્યારંભ—આદિ કર્યોમાં તથા બાંધવોનાં દર્શનમાં, જન્મ અને મોક્ષમાં, ધર્મમાં, યજ્ઞ આદિની દીક્ષામાં અને મંત્રની સિદ્ધિમાં १०६

कालविज्ञानसूत्रेतुचतुष्पापगृहागमे ।
कालव्याधिचिकित्सायांस्वामिसंबोधनेतथा ॥१०७॥

કાળનું જ્ઞાન તથા સૂત્ર અને પશુના ઘરમાં આવાગમનમાં, કાળના વ્યાધિની ચિકિત્સામાં અને સ્વામીને બોલાવવામાં. १०७

गजाश्वारोहणेधन्विगजाश्वानांचबंधने ।
परोपकरणेचैवनिधीनांस्थापनेतथा ॥ १०८ ॥

હાથી તથા ઘોડાની સ્વારી, ધનુષ ધારણ કરવું, હાથી તથા ઘોડાને બાંધવામાં, પારકાનો ઉપકાર કરવામાં અને ખજાનાનું સ્થાપન કરવામાં १०८

गीतवाद्यादिनृत्यादौनृत्यशास्त्रविचारणे ।
पूरग्रामनिवेशेचतिलकक्षेत्रधारणे ॥ १०९ ॥

ગીત; વાજીંત્ર, નૃત્ય અને નૃત્ય શાસ્ત્રનો વિચાર

પુર અને ગામમાં પ્રવેશ, તિલક કરવું, ખેતર રાખવું એમાં પણ ચન્દ્રની નાડિ ઇડા શુભ ફળ આપનારી છે. ૧૦૯

आर्तिशोकविषादेचज्वरितेमूर्च्छितेऽपिवा ।
स्वजनस्वामिसंबंधेअन्नादेर्दारुसंग्रहे ॥ ११० ॥

રોગ, શોક, ઉદાશી, જ્વરની પીડા, મુર્છા, પોતાનાં જન અને સ્વામીના સબંધમાં તથા અનાજ અને લાકડાં સંગ્રહમાં પણ ચન્દ્રની નાડી શ્રેષ્ટ છે. ૧૧૦

स्त्रीणांदन्तादिभूषामांवृष्टेरागमनेतथा ।
गुरुपूजाविषादीनांचालनेचवरानने ॥ १११ ॥

સ્ત્રીયોને દાંત—આદિનું ભૂષણ, વૃષ્ટિનું આવવું, ગુરૂ પુજા, અને વિષ—આદિને બાહાર કાઢવું એમાં હે પાર્વતી ચન્દ્રની નાડી શ્રેષ્ટ છે. ૧૧૧

इडायांसिद्धिदंप्रोक्तंयोगाभ्यासादिकर्मच ।
तत्रापिवर्जयेद्वायुंतेजआकाशमेवच ॥ ११२ ॥

ઇડા નાડીમાં યોગાભ્યાસ આદિ કર્મ સિદ્ધિને આપનાર કહેલ છે; તોપણ ઇડાનાડીમાં જ્યારે વાયુ અને આકાશ તત્વ વહેતાં હોય ત્યારે તો ઇડાનો પણ ત્યાગ કરવો. ૧૧૨

सर्वकार्याणिसिद्ध्यंतिदिवारात्रिगतान्यपि ।
सर्वेषुशुभकार्येषुचंद्रचारःप्रशस्यते ॥ ११३ ॥

દિવસ અને રાત્રિનાં સર્વ કામ ઇડાનાડીમાં સિદ્ધ થાય છે. અને બધાં શુભકાર્યોમાં ચન્દ્રમાની નાડી ઉત્તમ હોય છે. ૧૧૩

अथ पिंगलाफलं कथ्यते ।

कठिनक्रूरविद्यानांपठने पाठने तथा ।
स्त्रीसंगवेश्यागमनेमहानौकाधिरोहणे ॥ ११४ ॥

પિંગલા.

કઠણ, ક્રૂર, મારણ આદિ વિદ્યા ભણવી તથા ભણાવવી, સ્ત્રી સંગમાં તથા વેશ્યા ગમનમાં, તથા વહાણમાં ચડવામાં. ૧૧૪

भ्रष्टकार्येसुरापानेवीरमंत्राद्युपासने ।
विह्वलोध्वंसदेशादौविषदानेचवैरिणाम् ॥ ११५ ॥

ભ્રષ્ટ કાર્ય, મદિરાપાન, વીરમંત્ર—આદિની ઉપાસના, વિહ્વળ થવુ, દેશનો વિધ્વંસ, વૈરીયોને વિષ દેવું અને ૧૧૫

शास्त्राभ्यासेचगमनेमृगयापशुविक्रये ॥
इष्टकाकाष्ठपाषाणरत्नघर्षणदारुणे ॥ ११६ ॥

શાસ્ત્રનો અભ્યાસ, મૃગયા ગમન, પશુઓને વેચવાં, ઇંટ, લાંકડાં, પત્થર અને રત્ન—આદિને ઘસવાં અને કાપવાં, એમાં સુર્ય નાડી પિંગળા શ્રેષ્ઠ છે. ૧૧૬

गत्वाभ्यासेयंत्रतंत्रेदुर्गपर्वतरोहणे ।
द्यूतेचौर्येगजाश्वादिरथसाधनवाहने ॥ ११७ ॥

ગમનનો અભ્યાસ, યંત્ર, તંત્ર કળા અને પર્વતપર ચડવું, જુગાર, ચોરી કરવી, હાથી, ઘોડા અને રથને સમારવા, તથા ચલાવવા એમાં ૧૧૭

व्यायामेमारणोच्चाटेषट्कर्मादिकसाधने ।
यक्षिणीयक्षवेतालविषभूतादिनिग्रहे ॥ ११८ ॥

કસરત, મારણ-ઉચ્ચાટન. ષટ્ કર્મોને સિદ્ધ કરવાં,

અને યક્ષિણી, યક્ષ, વૈતાળ, વિષ,ભુત—આદિને રોકવામાં ૧૧૮

खरोष्ट्रमहिषादीनांगजाश्वारोहणेतथा ॥
नदीजलौघतरणेभेषजेलिपिलेखने ॥ ११९ ॥

ગધેડા, ઉંટ, ભેંસ, હાથી અને ઘોડા ઉપર ચડવામાં, નદીના જળના વેગથી પાર ઉતરી જવામાં, ઔષધ કરવામાં અને લખવામાં એટલામાં. ૧૧૯

मारणेमोहनेस्तंभेविद्वेषोच्चाटनेवशे ॥
प्रेरणेकर्षणेक्षोभेदानेचक्रयविक्रये ॥ १२० ॥

મારવું, મોહ કરવો, રોકવું, વૈર કરવું, ઉચ્ચાટન અને વશમાં કરવું, પ્રેરણ અને ખેતી કરવામાં ક્ષોભ, દાન અને લેણા દેણામાં. ૧૨૦

प्रेताकर्षणविद्वेषशत्रुनिग्रहणेऽपिच ॥
खड्गहस्तेवैरियुद्धेभोगेवाराजदर्शने ॥ १२१ ॥
भोज्येस्नानेव्यवहारेदीप्तकार्येरविःशुभः ॥ १२१ ॥

પ્રેતને બોલાવવામાં, શત્રુનો નિગ્રહ કરવામાં તલવારનો હાથ લેવામાં, શત્રુ સાથેના યુદ્ધ પ્રસંગમાં, ભોગ તથા રાજાના દર્શનમાં, ભોજન, સ્નાન, વ્યવહાર અને પ્રકાશિષ્ટ કાર્યમાં સુર્યની પિંગળા નાડીને શ્રેષ્ટ કહેલી છે. ૧૨૧

भुक्तकार्गेगमंदाग्नौस्त्रीणांवश्यादिकर्माणि ॥
शयनंसूर्यवाहेनकर्तव्यंसर्वदाबुधैः ॥ १२२ ॥

ભોજન દ્વારા મંદાગ્નિ કરવો, સ્ત્રિયોને વશ કરવી અને શયન કરવું, એ સર્વ કાર્યો પંડિતજને સૂર્ય સ્વર ચાલતો હોય ત્યારેજ કરવાં. ૧૨૨

क्रूराणिसर्वकर्माणिचराणि विविधानिच ॥
तानिसिद्धयंतिसूर्येगनात्रकार्याविचारगा ॥ १२३ ॥

સઘળાં ક્રુર કર્મ અને અનેક પ્રકારનાં ચર કર્મમાં સર્વ સૂર્યની પિંગળા નાડીમાં સિદ્ધ થાય છે, માટે એમાં કાંઇપણુ વિચાર ન કરતાં કાર્ય કરવાં. ૧૨૩

अथ सुषुम्नाफलं कथ्यते ।

क्षणंवामेक्षणंदक्षेयदावहतिमारुतः ॥
सुषुम्नासाचविज्ञेयासर्वकार्यहरास्मृता ॥ १२४ ॥

સુષુમ્ણા.

જો પવન ક્ષણુવારમાં વામ ભાગે અને ક્ષણુવારમાં દક્ષિણુ ભાગમાં ચાલે તો તે સુષુમ્ણા નાડી જાણુવી. અને સુષુમ્ણા સર્વ કાર્યોને હરવાવાળી કહી છે, ૧૨૪

तस्यांनाड्यांस्थितोवन्हिर्ज्वलतेकालरूपकः ॥
विषवत्तंविजानीयात्सर्वकार्यविनाशनम् ॥१२५ ॥

તે નાડીમાં રહેલ અગ્નિ કાળ રૂપ બળે છે, તે અગ્નિને વિષયુક્ત અને સર્વ કાર્યોનો નાશક જાણુવો. ૧૨૫

यदानुक्रममुल्लंघ्ययस्यनाडीद्वयंवहेत् ॥
तदातस्यविजानीयादशुभंनात्रसंशयः ॥ १२६ ॥

જ્યારે પોત પોતાના સ્વાભાવિક્ કર્મનું ઉલ્લંઘન કરીને જે પુરૂષની બંન્ને નાડી ચાલે ત્યારે તે પુરૂષનું નિઃસંદેહ અશુભ જાણુવું. ૧૨૬

णंवामेक्षणंदक्षेविषमंभावमादिशेत् ॥
विपरीतंफलंज्ञेयंज्ञातव्यंचवरानने ॥ १२७ ॥

ક્ષણુવારમાં વામ ભાગ અને ક્ષણુવારમાં દક્ષિણુ ભા-

એમાં પવન ચાલે તો તે વિષમ કહેવાય છે, હે પાર્વતી! તેનું વિપરીત ફળ જાણવું. ૧૨૭

उभयोरेवसंचारंविषवंतंविदुर्बुधाः ॥
नकुर्यान्क्रूरसौम्यानितत्सर्वंविफलंभवेत् ॥ १२८ ॥

બન્ને નાડીઓના સંચારને વિષવાન્ એમ પંડીત લોકો કહે છે. તેમાં ક્રુર અને સૌમ્ય કર્મ ન કરવું અને જો કરવામાં આવે તો તે સર્વ નિષ્ફળ જાય છે. ૧૨૮

जीवितेमरणेप्रश्नेलाभालाभेजयाजये ॥
विषमेविपरीतेचसंस्मरेज्जगदीश्वरम् ॥ १२९ ॥

જીવન, મરણ, પ્રશ્ન, લાભ, અલાભ, જય, પરાજય તે સમય જો વિષમ અને વિપરીત સ્વર ચાલતો હોય તો જગદીશ્વરનું સ્મરણ કરવું. ૧૨૯

ईश्वरेचिंतितेकार्यंयोगाभ्यासादिकर्मच ॥
अन्यत्तत्रनकर्तव्यंजयलाभसुखैषिभिः ॥ १३० ॥

ઈશ્વરનું ચિંતવન કરીને તે સમય યોગાભ્યાસ—આદિ કર્મજ કરવાં અને જય, લાભના સુખની આકાંક્ષા વાળાએ તે સમય કાંઈ પણ કામ કરવું નહિ. ૧૩૦

सूर्येणवहमानायांसुषुम्नायांमुहुर्मुहुः ॥
शापंदद्याद्वरंदद्यात्सर्वथैवतदन्यथा ॥ १३१ ॥

જ્યારે સૂર્યની નાડી સુષુમ્ણા વારંવાર વહે, તો તે સમય જો શાપ વા વર આપે તો તે નિષ્ફળ જાય છે. ૧૩૧

नाडीसंक्रमणेकालेतत्वसंगमनेऽपिच ॥
शुभंकिंचिन्नकर्तव्यंपुण्यदानानिकोटिशः ॥ १३२ ॥

નાડીના સંચલન કાળમાં અને તત્ત્વોના સંચલનમાં કોઈપણ શુભ કાર્ય ન કરવું, તેમજ પુણ્ય દાન—આદિ

કર્મ પણ ન કરવાં. ૧૩૨

विषमस्योदयोयत्रमनसाऽपिनाचिंतयेत् ॥
यात्राहानिकरीतस्यमृत्युःक्लेशोनसंशयः ॥१३३॥

જે સમય વિષમ સ્વરનો ઉદય હોય, ત્યારે મનથી પણ કોઇ કાર્યની ચિંતા નહિ. અને જો તે સમય યાત્રા કરવામાં આવે તો તે હાનિકર્ત્તા થઇ પડે છે; એટલુંજ નહિપણ વખતે મરણ વા કલેશ થવા સંભવ છે એમાં જરા પણ સંદેહ નથી. ૧૩૩

पुरोवामोर्ध्वतश्चंद्रोदक्षाधःपृष्ठतोरविः ॥
पूर्णरिक्तविवेकोयंज्ञातव्योदेशिकैः सदा ॥१३४॥

જયારે પ્રથમ વામ સ્વર અને પછી ચન્દ્ર સ્વર હોય અને પછી દક્ષિણ સ્વરની પાછળ સૂર્ય સ્વરનો ઉદય હોય, તો તે બે ક્રમ પૂર્ણ અને ખાલી સદા પંડિતોએ જાણી લેવા. ૧૩૪

ऊर्ध्ववामाग्रतोदूतोज्ञेयोवामपथिस्थितः ॥
पृष्ठेदक्षेतथास्तात्सुर्यवाहागतःशुभः ॥ १३५ ॥

વામ સ્વરની પછી અથવા પહેલાં જો આવતો દૂત વામ ભાગમાં સ્થિત હોય, અને દક્ષિણ સ્વરની પછી અથવા પહેલાં આવતો દૂત દક્ષીણ ભાગમાં સ્થિત હોય, તો તે શુભ હોય છે. ૧૩૫

अनादिर्विषमःसंधिर्निराहारोनिराकुलः ॥
परेसुक्ष्मेविलीयेतसासंध्यासद्भिरुच्यते ॥ १३६ ॥

અનાદિ જે વિષમ સંધિ સુષુમ્ણા નિરાહાર અને નિરાકુળ થઇને પણ જો સુક્ષ્મબ્રહ્મમાં લીન થઇ જાય: અર્થાત્ એક રસ ચાલતી સુષુમ્ણાથી બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ થઇ જાય, તો તે સુષુમ્ણાને સજ્જનો સંધ્યા કહે છે. ૧૩૬

नवेदंवेदइत्याहुर्वेदोवेदोनविद्यते ॥
परात्माविद्यतेयेनसवेदोवेदउच्यते ॥ १३७ ॥

પંડિતો વેદને વેદ કહેતા નથી, અને વેદ વેદ છે પણ નહિ; પરંતુ જે વડે પરમાત્મા જાણવામાં આવે, તેનેજ જ્ઞાનિયો વેદ કહે છે. ૧૩૭

नसंध्यासंधिरित्याहुःसंध्यासंधिर्निगद्यते ॥
विषमःसंधिगःप्राणःससंधिस्संधिरुच्यते ॥ १३८ ॥

સંધ્યાને સંધિ પંડિત લોકો કહેતા નથી, અને સંધ્યાને સંધિ કહિ પણ શકતા નથી; પરંતુ જ્યારે વિષમ સંધિમાં પ્રાણ હોય, તેજ સંધિ કહેવાય છે. ૧૩૮

इति नाडीफलानि ।

श्रीदेव्युवाच ॥ देवदेवमहादेवसर्वसंसारतारक ॥
स्थितंत्वदीयहृदयेरहस्यंवदमेप्रभो ॥ १३९ ॥

પાર્વતીજી પુછે છે કે—હે દેવોના દેવ! હે મહાદેવ હે સર્વ સંસારના તારક!!! જે રહસ્ય આપના હૃદયમાં સ્થિત છે, તે હે પ્રભો! મને કહો. અર્થાત જે ગુપ્તમાં પણ ગુપ્ત વાર્તા છે. અને જેને આપજ જાણો છો, આપ વગર બીજા કોઇ જાણતા નથી. તે મને કહો. ૧૩૯

इश्वरउवाच॥स्वरज्ञानरहस्यात्तुनकाचिच्चेष्टदेवता॥
स्वरज्ञानरतोयोगीपरमोमतः ॥ १४० ॥

શ્રી મહાદેવજી કહે છે કે, આ સ્વરજ્ઞાનના રહસ્યથી પર કોઇ ઇષ્ટ દેવતા નથી, જે યોગી સ્વરના જ્ઞાનમાં રહે છે, તેજ યોગી પરમ કહેવાય છે. ૧૪૦

पंचतत्वाद्भवेत्सृष्टिस्तत्वेतत्त्वंप्रलीयते ॥
पंचतत्त्वंपरंतत्त्वंतत्त्वातीतंनिरंजनम् ॥ १४१ ॥

પંચ તત્વોથી સૃષ્ટિ થાય છે, અને તત્વોમાંજ તત્વ લીન થઇ જાય છે. પાંચ તત્વજ પરમ તત્વ છે, અને નિરંજન-બ્રહ્મ તત્વોથી પર છે. ૧૪૧

तत्त्वानांनामविज्ञेयंसिद्धियोगिनाम् ॥
भूतानांदुष्टचिह्नानिजानातीहस्वरोत्तमः ॥ १४२ ॥

યોગી લોકો સિદ્ધિથી પોતાના તત્વોનાં નામ જાણે છે. જે મનુષ્ય સ્વરોનેજ ઉત્તમ સમજે છે, તે સર્વ પ્રાણીઓનાં દુષ્ટ ચિહ્નોને જાણી શકે છે. ૧૪૨

पृथिव्यापस्तथातेजोवायुराकाशमेवच ।
पंचभूतात्मकंविश्वंयोजानातिसपूजितः ॥ १४३ ॥

જે મનુષ્ય પૃથિવી, જળ, તેજ, વાયુ અને આકાશ એ પાંચ ભૂતાત્મક વિશ્વને જાણે છે, તેજ પૂજવા યોગ્ય થાય છે. ૧૪૩

सर्वलोकस्थजीवानांनदेहोभिन्नतत्त्वकः ।
भूलोकात्सत्यपर्यंतंनाडीभेदःपृथक्पृथक् ॥ १४४ ॥

ભૂલોકથી સત્યલોકપર્યંત સર્વ લોકમાં સ્થિત જેટલા જીવ છે, તેના દેહ ભિન્ન ભિન્ન તત્વરૂપ નથી; પરંતુ નાડીના ભેદ જુદા જુદા છે. ૧૪૪

वामेवादक्षिणेवाऽपिउदयाःपंचकीर्तिताः ।
अष्टधातत्त्वविज्ञानंशृणुवक्ष्यामिसुंदरि ॥ १४५ ॥

વામ ભાગ વા દક્ષિણ ભાગમાં પાંચ પાંચ ઉદય કહેલ છે. હે સુંદરિ ! એ તત્વોનાં આઠ પ્રકારનાં વિજ્ઞાન હું કહું છું, તે તું શ્રવણ કરય. ૧૪૫

प्रथमेतत्त्वसंख्यानंद्वितीयेश्वाससंधयः ।
तृतीयेस्वरचिह्नानिचतुर्थेस्थानमेवच ॥ १४६ ॥

પ્રથમ તત્વોની સંખ્યા, બીજો ભેદ શ્વાસની સંધી, ત્રીજો ભેદ સ્વરોનાં ચિહ્ન, ચોથો ભેદ સ્વરોનાં સ્થાન. ૧૪૬

पंचमेतस्यवर्णाश्चषष्ठेतुप्राणएवच ।
सप्तमेस्वादसंयुक्ताअष्टमेगतिलक्षणम् ॥ १४७ ॥

પાંચમો ભેદ તત્વોના રંગ, છઠા ભેદમાં પ્રાણ, સાતમામાં સ્વાદનો સંયોગ, અને આઠમા ભેદમાં ગતિનાં લક્ષણ. ૧૪૭

एवमष्टविधंप्राणंविषुवंतंचराचरम् ।
स्वरात्परतरंदेविनान्यथात्वंबुजेक्षणे ॥ १४८ ॥

આ પ્રકારે ચરાચરમાં વ્યાપક આઠ પ્રકારનાં પ્રાણ હોય છે. હે દેવિ ! સ્વરથી પર બીજું કોઈ પણ જ્ઞાન નથી. ૧૪૮

निरीक्षितव्यंयत्नेनसदाप्रत्यूषकालतः ।
कालस्यवंचनार्थायकर्मकुर्वंतियोगिनः ॥ १४९ ॥

પ્રભાતથી લઈને સદા સ્વરને જોવા, કેમકે યોગી લોકો કાળક્ષેપને માટે કર્મોને કરે છે; પરંતુ તેને સ્વર અને તત્વની ઓળખાણ રહે છે. ૧૪૯

श्रुत्योरंगुष्ठकौमध्यांगुल्यौनासापुटद्वये ।
वदनप्रांतकेचान्यांगुलीर्दद्याच्चनेत्रयोः ॥ १५० ॥

કાનમાં બે અંગુઠા, અને બંને નાસિકાના દ્વારમાં, બન્ને મધ્યમાં, મુખના પ્રાન્ત ભાગમાં અને નેત્રોમાં શેષ અંગુલી અર્થાત નેત્રોમાં તર્જની અને અનામિકા અને કનિષ્ઠિકા મુખ પ્રાંતમાં રાખો. ૧૫૦

अस्यातस्तुपृथिव्यादितत्त्वज्ञानंभवेत्क्रमात् ।
पीतश्वेतारुणश्यामैर्बिंदुभिर्निरुपाधिकम् ॥ १५१ ॥

એના વચમાં પૃથિવી આદિ તત્વોનું જ્ઞાન ક્રમવાર પીત, શ્વેત, લાલ અને શ્યામ બિંદુમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે. અર્થાત્ પૃથિવીનો પીતવર્ણ; જળનો સ્વેત, તેજનો લાલ, વાયુનો શ્યામ અને આકાશનો ચિત્ર વર્ણ હોય છે. ૧૫૧

दर्पणेनसमालोक्यतत्रश्वासंविनिक्षिपेत् ।
आकारैस्तुविजानीयात्तत्त्वभेदंविचक्षणः ॥ १५२ ॥

દર્પણમાં મુખને જોઈને શ્વાસને મુકે, અને આકારોને જોઈને તત્વના ભેદને પંડિત લોકો જાણે છે. ૧૫૨

चतुरस्रंचार्धचंद्रंत्रिकोणंवर्तुलंस्मृतम् ।
बिंदुभिस्तुनभोज्ञेयमाकारैस्तत्वलक्षणम् ॥ १५३ ॥

ચતુરસ્ત્ર, અર્ધ ચંદ્રાકાર, ત્રિકોણ, વર્તુલ અને બિંદુઓના આકાર નેત્રોના આગળ જુએ તો, આકાશ તત્વનું લક્ષણ જાણવું. ૧૫૩

मध्येपृथ्वीह्यधश्चापश्चोर्ध्वंवहतिचानलः ।
तिर्यग्वायुप्रवाहश्चनभोवतिसंक्रमे ॥ १५४ ॥

મધ્યમાં પૃથિવી અને નીચે જળ અને ઉપર અગ્નિ અને વાયુનો પ્રવાહ વક્ર હોય, અને બે સ્વરોનુ સક્રમ ચાલતું હોય તો આકાશ તત્વનું ચાલવું જાણવું ૧૫૪

आपः श्वेताःक्षितिःपीतारक्तवर्णोहुताशनः ।
मारुतोनीलजीमूतआकाशःसर्ववर्णकः ॥ १५५ ॥

જળનો સ્વેત વર્ણ, પૃથિવીનો પીત, અગ્નિનો રક્ત અને પવન નીલ મેઘવર્ણ અને આકાશ સર્વ વર્ણ રૂપ હોય છે. ૧૫૫

अब स्थानपरसे तत्वज्ञान कहते हैं.

स्कंधद्वयेस्थितोवह्निर्नाभिमूलेप्रभंजनः ।

जानुदेशेक्षितिस्तोयंपादांतेमस्तकेनभः ॥ १५६ ॥

સ્થાનપરત્વથી તત્વ જ્ઞાનનો પ્રકાર.

બન્ને ખભા ઉપર અગ્નિ, નાભિના મૂળમાં પવન, જાનું દેશમાં પૃથિવી, ચરણના અંતમાં જળ, અને મસ્તકમાં આકાશ તત્વ સ્થિત રહે છે. ૧૫૬

अब स्वादपरसे तत्वज्ञान कहते हैं.

माहेयंमधुरंस्वादुकषायंजलमेवच ।
तीक्ष्णंतेजःसमीरोऽम्लआकाशंकटुकंतथा ॥१५७॥

સ્વાદથી તત્વ જ્ઞાનનો પ્રકાર.

પૃથિવીનો સ્વાદ મીઠો, જળનો સ્વાદ ખારો, તેજનો સ્વાદ તીખો, પવનનો સ્વાદ અમ્લ, અને આકાશનો સ્વાદ કડુ હોય છે. ૧૫૭

अब गतिपरसे तत्वज्ञान कहते हैं.

अष्टांगुलंवहेद्वायुरनलश्चतुरंगुलम् ।
द्वादशांगुलिमाहेयंवारुणंषोडशांगुलम् ॥ १५८ ॥

ગતિથી તત્વજ્ઞાનનો પ્રકાર.

વાયુનો સ્વર આઠ આંગળ, પવનનો ચાર આંગળનો પૃથિવીના સ્વર બાર આંગળ, અને જળનો સ્વર સોળ-આંગળ ચાલે છે. ૧૫૮

ऊर्ध्वेमृत्युरधःशांतिस्तिर्यगुच्चाटनंतथा ।
मध्येस्तंभंविजानीयान्नभःसर्वत्रमध्यमम् ॥१५९॥

જો ઉર્ધ્વ સ્વર ચાલે તો મૃત્યુ અને નીચો સ્વર ચાલે તો શાન્તિ, વક્ર ચાલે તો ઉચ્ચાટન, મધ્યનો સ્વર ચાલે તો સ્તંભ, એ ક્રમ કરે તે અને આકાશ તત્વનો સર્વ કાર્યોમાં મધ્યમ જાણવું. ૧૫૯

पृथिव्यांस्थिरकर्माणिचरकर्माणिवारुणे ।
तेजसिक्रूरकर्माणिमारणोच्चाटनेऽनिले ॥ १६० ॥

પૃથિવી તત્વમાં સ્થીરકાર્ય જળમાં ચારકાર્ય, તેજમાં ક્રૂરકાર્ય અને પવનમાં મારણુ અને ઉચ્ચાટન કર્મ કરવાથી સિદ્ધ થાય છે ૧૬૦

व्योम्निकिंचिन्नकर्तव्यमभ्यसेद्योगसेवनम् ।
शून्यतासर्वकार्येषुनात्रकार्याविचारणा ॥ १६१ ॥

આકાશમાં કાંઈ પણ કામ ન કરવું; પરંતુ યોગના સેવનનો અભ્યાસ કરવો. અને તેમાં સરવેકામ શુન્ય થાય છે, માટે તેમાં વિચાર પણ ન કરવો. ૧૬૧

पृथ्वीजलाभ्यांसिद्धिःस्यान्मृत्युर्वह्नौक्षयोऽनिले ॥
नभसोनिष्फलंसर्वंज्ञातव्यंतत्त्ववेदिभिः ॥ १६२ ॥

પૃથિવી અને જળતત્ત્વથી સિદ્ધિ, વન્હિતત્વમાં મૃત્યુ અને પવનમાં ક્ષય–નાશ અને આકાશ તત્ત્વમાં સર્વ કાર્ય નિષ્ફળ તત્વવાદીઓએ જાણુવા. ૧૬૨

चिरलाभःक्षितेर्ज्ञेयस्तत्क्षणेतोयतत्त्वतः ।
हानिःस्याद्वह्निवाताभ्यांनभसोनिष्फलंभवेत्॥१६३॥

પૃથિવી તત્વથી અધિક લાભ થાય, જળ તત્વથી તતક્ષણુ લાભ થાય, વાયુ અને અગ્નિ તત્ત્વથી હાની અને આકાશ તત્વથી નિષ્ફળતા જાણુવી, ૧૬૩

पीतःशनैर्मध्यवाहीहनुर्यावद्गुरुध्वनिः ।
कवोष्णःपार्थिवोवायुःस्थिरकार्यप्रसाधकः ॥१६४॥

પીતવર્ણુ ધીમેધીમે વા મધ્યમ ચાલવાવાળો અને હનુપર્યંત જેનો શબ્દ ગુરૂ—ભારી હોય અને જો જરા

ઉષ્ણ હોય, એવા પૃથિવી સંબંધી વાયુ, સ્વર ને સ્થિત કાર્યોનો સાધક કહે છે. ૧૬૪

अधोवाहीगुरुध्वानःशीघ्रगःशीतलःस्थितः ।
यःषोडशांगुलोवायुःसआपःशुभकर्मकृत् ॥१६५॥

જે નીચે વહે અને જેનો ધ્વનિ ગુરૂ હોય, જે ઉતાવળે ચાલે અને જેની સ્થિતિ શિતળ હોય અને જે સોળ આંગળનો હોય અને જે સોળ આંગળનો હોય, તો તે જળનો સ્વર છે અને તેમાં શુભ કામ કરવાં. ૧૬૫

आवर्त्तगश्चात्युष्णश्चशोणाभश्चशोणाभतुरंगुलः ।
उर्ध्ववाहीचयःक्रूरकर्मकारीमतैजसः ॥ १६६ ॥

જો આવર્ત પર્યંત ચાલે, અત્યંત ઉષ્ણ, હોય અને ૯ લ હોય તથા ચાર આગળ હોય અને ઉપર ચાલે તો તે તેજનો સ્વર છે, અને તેમાં ક્રૂર કામો કરવાં. ૧૬૬

उष्णःशीतःकृष्णवर्णस्तिर्यग्गाम्यष्टकांगुलः ।
वायुःपवनसंज्ञस्तुचरकर्मप्रसाधकः ॥ १६७ ॥

જો શીતોષ્ણ હોય, કૃષ્ણ વર્ણ હોય, વક્ર ચાલે અને આઠ આંગળનો હોય, તો તે વાયુ–સ્વર પવનનો છે, એમ સમજવું અને તેમાં ચર કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે. ૧૬૭

यःसमीरःसमरसःसर्वतन्त्वगुणावहः ।
आंबरंतंविजानीयाद्योगिनांयोगदायकम् ॥१६८॥

જો સ્વર એકરસ અને સર્વ તત્વોના ગુણોમાં વહે તો તે સ્વરને આકાશનો જાણવો, અને તે પોતેજ યોગી અને યોગનો દાતા છે, ૧૬૮

पीतवर्णचतुष्कोणंमधुरंमध्यमाश्रितम् ।
भोगदंपार्थिवंतत्वप्रवाहेद्वादशांगुलम् ॥ १६९ ॥

જેનો વર્ણ પીત હોય, ચાર ખુણાવાળો હોય, મધુર હોય અને મધ્યમાં વહે તથા જેનો પ્રવાહ બાર આંગળનો હોય, તે પૃથિવી તત્વનો કહેવાય છે, અને તે ભોગનો દાતા છે. ૧૬૯

श्वेतमर्धेंदुसंकाशंस्वादुकाषायमार्द्रकम् ।
लाभकृद्वारुणं तत्वंप्रवाहेषोडशांगुलम् ॥१७०॥

જેનો વર્ણ શ્વેત હોય, અર્ધ ચન્દ્રાકાર હોય સ્વાદુ હોય, કસેલો લીલો હોય, અને જેના પ્રવાહનું પ્રમાણ સોળ આંગળનું હોય તે જળતત્વ હોય છે અને તે લાભદાતા છે. ૧૭૦

रक्तंत्रिकोणंतीक्ष्णंचउर्ध्वभागप्रवाहकम् ।
दीप्तंचतैजसंतत्वंप्रवाहेचतुरंगुलम् ॥ १७१ ॥

જેનો લાલ રંગ હોય, ત્રિકોણ હોય, તિક્ષણ હોય, જેનો પ્રવાહ ઉપરનો હોય, પ્રકાશમાન હોય, અને જેનું પ્રમાણ ચાર આંગળનું હોય તે તેજ સંબંધી તત્વ જાણવું. ૧૭૧

नीलंचवर्तुलाकारंस्वाद्वम्लंतिर्यगाश्रितम् ॥
चपलंमारुतंतत्त्वंप्रवाहेऽष्टांगुलंस्मृतम् ॥ १७२ ॥

જે નીલ હોય, ગોળ હોય, તથા સ્વાદમાં ખાટો હોય, અને તિરછો ચાલતો હોય, ચપળ હોય, અને જેનો પ્રવાહ આઠ આંગળનો હોય, તેને પવન સંબંધી તત્વ જાણવું; ૧૭૨

वर्णाकारेस्वादवाहेअव्यक्तंसर्वगामिनम् ॥
मोक्षदंनाभसंतत्त्वंसर्वकार्येषुनिष्फलम् ॥ १७३ ॥

વર્ણ, આકાર, સ્વાદ અને પ્રવાહમાં જેની અવ્યક્ત અતિ હોય, અર્થાત્ જેમાં શર્વનું એકત્રપણું થતું હોય,

તેને આકાશ સંબંધી તત્વ જાણવું, અને તે સર્વ કાર્યોમાં નિષ્ફળ જાય છે ૧૭૩

पृथ्वीजलेशुभेतत्वेतेजोमिश्रफलोदयम् ॥
हानिमृत्युकरौपुंसामशुभौव्योममारुतौ ॥ १७४ ॥

પૃથિવીતત્વ અને જળતત્વ શુભ હોય છે. અને તેજના તત્વમાં મધ્ય ફળ થાય છે, આકાશ અને વાયુતત્વમાં હાનિ તથા મૃત્યુ—આદિ અશુભ ફળ થાય છે. ૧૭૪

आपूर्वपश्चिमेपृथ्वीतेजश्चदक्षिणेतथा ॥
वायुश्चोत्तरदिग्ज्ञेयोमध्येकोणगतंनभः ॥ १७५ ॥

પૂર્વથી લઇને પશ્ચિમ પર્યંત પૃથિવી તત્વ અને દક્ષિણમાં તેજ તત્વ અને ઉત્તર દિશામાં વાયુ તત્વ તથા મધ્યમ આકાશ તત્વ જાણવુ ૧૭૫

चंद्रेपृथ्वीजलेस्यातांसूर्येऽग्निर्यदाभवेत् ॥
तदासिद्धिर्नसंदेहःसौम्यासौम्येषुकर्मसु ॥ १७६ ॥

ચન્દ્રના સ્વરમા પૃથિવી અને જળ તત્વ અને સૂર્યના સ્વરમાં અગ્નિ તત્વ જે સમય હોય તે સમયમાં સારા વા નરસા કર્મોની સિદ્ધિ થાયછે. એ નિઃસંદેહ છે. ૧૭૬

लाभःपृथ्वीकृतोऽह्निस्यान्निशायांलाभकृज्जलम् ॥
वह्नौमृत्युःक्षयोवायुर्नभःस्थानंदहेत्क्वचित् ॥ १७७ ॥

દિવસમાં પૃથિવી તત્વથી અને રાત્રિમાં જળ તત્વથી લાભ થાય છે, અને અગ્નિ તત્વથી મૃત્યુ અને વાયુ તત્વથી નાશ તથા આકાશ તત્વથી દાહપણુ કોઇવાર થાય છે ૧૭૭

जीवितव्जयेयेलाभेकृष्यांचधनकर्मणि ॥
मंत्रार्थेयुद्धप्रश्नेचगमनागमनेतथा ॥ १७८ ॥

જીવન, જય, લાભ, કૃષિ, ધનનું કર્મ, મંત્રનું કાર્ય અને યુદ્ધનો પ્રશ્ન, ગમન અને આગમન એમાં પૃથિવી તત્વ શ્રેષ્ઠ છે. ૧૭૮

आयातिवारुणेतत्त्वेशत्रुरस्तिशुभंक्षितौ ॥
प्रयातिवामुतोऽन्यत्रहानिमृत्यूनभोऽनलो ॥ १७९ ॥

જો જળનું તત્ત્વ હોય, તો શત્રુનું આગમન સમજવું, અને પૃથિવી તત્વમાં શુભ થાય છે. વાયુ તત્ત્વ હોય તો શત્રુ અન્યસ્થાનમાં ચાલ્યો જાય છે અને જો આકાશ વા અગ્નિ તત્ત્વ હોય તો શત્રુની હાની તથા મૃત્યુ થાયછે ૧૭૯

पृथिव्यांमूलचिंतास्याज्जीवस्यजलवातयोः ॥
तेजसाधातुचिंतास्याच्छून्यमाकाशतोवदेत् ॥१८०॥

કોઈના પ્રશ્ન સમય જો પૃથિવી તત્વ હોય તો મૂળ વૃક્ષ—આદિની ચિંતા, જળ તત્ત્વમાં જીવની ચિંતા અને તેજના તત્ત્વમાં શુન્ય અર્થાત્ ચિંતા ન સમજવી. ૧૮૦

पृथिव्यांबहुपादाःस्युर्द्विपदस्तोयवायुतः ॥
तेजस्येवचतुष्पादोनभसापादवर्जितः ॥ १८१ ॥

પૃથિવી તત્ત્વ હોય તો ઘણાની સાથે ચાલવું પડે છે. જળ અને વાયુ તત્ત્વ હોય તો એકલાનેજ પ્યાદલ જવું પડે છે, તેજ તત્વ હોય તો બે માણસને લઈને ગમન કરે છે, અને જો આકાશ તત્વ હોય તો કંઈ પણ જવું થતું નથી. ૧૮૧

कुजोवह्निरविःपृथ्वीसौरिरापःप्रकीर्तितः ॥
वायुस्थानस्थितोराहुर्दक्षरंध्रप्रवाहकः ॥ १८२ ॥

અગ્નિ તત્વમાં સૂર્ય, જળ તત્વમાં શનિ અને વાયુ તત્વમાં રાહુ જો દક્ષિણ સ્વર ચાલતો હોય તો જાણવા. ૧૮૨

जलंचंद्रोबुधःपृथ्वीगुरुर्वातःसितोऽनलः ॥
वामनाड्यांस्थिताःसर्वेसर्वकार्येषुनिश्चिताः ॥१८३॥

જો વામ સ્વર વહેતો હોય તો જળતત્વમાં ચંદ્રમા, પૃથિવી તત્વમાં બુધ, પવન તત્વમાં બૃહસ્પતિ અને અગ્નિ તત્વમાં શુક્ર જાણવો. આ સર્વ ગૃહો સર્વ કાર્યોમાં પૂર્વોક્ત તત્વોમાં નિશ્ચય પૂર્વક સ્થિત રહે છે, ૧૮૩

पृथ्वीबुधोजलादिंदुःशुक्रोवह्नीरविःकुजः ॥
वायूराहुशनीव्योमगुरुरेव प्रकीर्तितः ॥ १८४ ॥

પૃથિવી તત્વમાં બુધ, જળ તત્વમાં ચન્દ્રમા અને અગ્નિ તત્વમાં સૂર્ય અને મંગળ, વાયુ તત્વમાં રાહુ અને શનિ તથા આકાશ તત્વમાં બૃહસ્પતિ કહેલ છે ૧૮૪

प्रवासप्रश्नआदित्येयदिराहुर्गतोऽनिले ॥
तदासौचलितोज्ञेयःस्थानांतरमपेक्षते ॥ १८५ ॥

જો કોઇ મનુષ્ય પરદેશ ગયેલાના સંબંધમાં પ્રશ્ન કરે અને જો તે સમય સૂર્યના સ્વરમાં રાહુ સ્થિત હોય, તો સ્પષ્ટ કહી દેવું કે તે બીજે સ્થળે જવા માટે તે સ્થાનેથી ચાલી ચુક્યો છે. ૧૮૫

आयातिवारुणेतत्त्वेतत्रवास्तिशुभंक्षितौ ॥
प्रवासीपवनेऽन्यत्रमृत्युरेवानलेभवेत् ॥ १८६ ॥

એ પ્રશ્ન સમયમાં જળ તત્વ વહેતું હોય, તો પરદેશથી આવવાનું કહેવું, પૃથિવી તત્વ હોય તો પરદેશી જ્યાં ગયેલ છે ત્યાં સુખી છે એમ કહેવુ, વાયુ તત્વ હોય તો અન્ય સ્થાનમાં ગયો એમ કહેવું, અને જો અગ્નિ તત્વ હોય તો પરદેશમાં મરણ પામેલ છે, એમ કહેવું. ૧૮૬

पार्थिवेमूलविज्ञानंशुभंकार्यंजलेतथा ॥
आग्नेयेधातुविज्ञानंव्योम्निशून्यंविनिर्दिशेत् ॥१८७॥

પૃથિવી તત્વમાં વૃક્ષ-આદિનું જાણવું. જળતત્વમાં શુભ કાર્ય, અગ્નિ તત્વમાં ધાતુઓનું જ્ઞાન અને આકાશ તત્વમાં કોઇ પણ બાબતનું જ્ઞાન કરેવું નહિ, શુન્ય સમજવું. ૧૮૭

तुष्टीपुष्टीरतिःक्रीडाजयहर्षौचराजले ॥
तेजोवाय्वोश्चसुप्ताक्षोज्वरकंपःप्रवासिनः ॥ १८८ ॥

જો પરદેશીના પ્રશ્નના સમયમાં પૃથિવી તથા જળ તત્વ હોય તો સંતોષ, પુષ્ટતા, પ્રીતિ, રતિ, ક્રીડા, જય અને હર્ષ તથા જો તેજ અને વાયુ તત્વ હોય તે શયન તથા જ્વરથી પરદેશમાં ટાઢ આવેલી છે એમ કહેવું, ૧૮૮

गतायुर्मृत्युराकाशेतत्त्वस्थानेप्रकीर्तिताः ॥
द्वादशैताःप्रयत्नेनज्ञातव्यादैशिकैःसदा ॥ १८९ ॥

જો આકાશ તત્વ હોય, તો અવસ્થાથી રહિત પરદેશીનું મરણ કહેવું, આ બાર પ્રશ્ન તત્વોના સ્થાનમાં કહેલ છે, એને પંડિત લોકો મહાયત્ન પૂર્વક સદા જાણે છે. ૧૮૯

पूर्वायांपश्चिमेयाम्येउत्तरस्यांयथाक्रमम् ॥
पृथिव्यादीनिभूतानिबलिष्ठानिविनिर्दिशेत् ॥१९०॥

પૂર્વ, પશ્ચીમ, દક્ષિણ, અને ઉત્તર એ ચારે દિશાઓમાં ક્રમથી પૃથિવી, જળ, તેજ અને વાયુ એ ચારે તત્વ બળવાન કહેલ છે. ૧૯૦

शरीरोत्पत्तिः ॥

पृथिव्यापस्तथातेजोवायुराकाशमेवच ॥

पंचभूतात्मकोदेहोज्ञातव्यश्चवरानने ॥ १९१ ॥

હે પાર્વતી ! પૃથિવી, જળ, તેજ, વાયુ અને આકાશ એ પાંચે ભૂત રૂપજ આ દેહ જાણવો, અર્થાત્ એ પાંચ ભૂતોમાંજ ઉત્પન્ન થાય છે ૧૯૧

अस्थिमांसंत्वचानाडी.रोमचैवतुपंचमम् ॥
पृथ्वीपंचगुणाप्रोक्ताब्रह्मज्ञानेनभाषितम् ॥ १९२ ॥

અને આ દેહમાં, હાડકાં, માંસ, ત્વચા, નાડી અને પાંચમા રૂવાંડાં એ પાંચ ગુણ પૃથ્વીના છે. એ વાત વેદાંત શાસ્ત્રના જ્ઞાતા બ્રહ્મજ્ઞાની કહે છે. ૧૯૨

शुक्रशोणितमज्जाश्चमूत्रंलालावपंचमम् ॥
आप पंचगुणाःप्रोक्ताब्रह्मज्ञानेनभाषितम् ॥ १९३ ॥

બ્રહ્મજ્ઞાનીઓ કહે છે કે, વીર્ય, રૂધિર, મજ્જા, મૂત્ર અને પાંચમી લલ એ પાંચ ગુણ જળના છે. ૧૯૩

क्षुधातृषातथानिद्राक्रांतिरालस्यमेवच ॥
तेज.पंचगुणंप्रोक्तंब्रह्मज्ञानेनभाषितम् ॥ १९४ ॥

બ્રહ્મજ્ઞાનીઓનું કહેવું છે કે, ક્ષુધા, તૃષા, નિદ્રા. કાન્તિ અને આલસ્ય એ પાંચ ગુણ તેજના છે. ૧૯૪

धात्रनंचलनंग्रंथःसंकोचनप्रसारणे ॥
वायोःपंचगुणाःप्रोक्ताब्रह्मज्ञानेनभाषितम् ॥१९५॥

વેદાંતીઓનુ એવું 'કહેવું' છે કે, દોડવું, ચાલવું, ગાંઠ વાળવી, સંકોચવું અને પસારવું એ પાંચ ગુણ વાયુના છે. ૧૯૫

रागद्वेषौतथालज्जाभयंमोहश्चपंचमम् ॥
नभःपंचगुणंप्रोक्तंब्रह्मज्ञानेनभाषितम् ॥ १९६ ॥

વેદાંત શાસ્ત્રના જ્ઞાતાઓ કહે છે કે, પ્રીતિ, વૈર, લજ્જા, ભય અને પાંચમો મોહ એ પાંચ ગુણ આકાશના આ દેહમાં હોય છે. ૧૯૬

पृथ्व्याःपलानिपंचाशच्चत्वारिंशत्तथांभसः ॥
अग्नेस्त्रिंशत्पुनर्वायोर्विंशतिर्नभसोदश ॥ १९७ ॥

આ દેહમાં પૃથિવી ૫૦ પળ, જળ ૪૦ પળ, અગ્નિ ૩૦ પળ, વાયુ ૨૦ પળ અને આકાશ ૧૦ પળ હોય છે, અર્થાત્ પૃથિવી આદિ તત્વોમાં આગલા તત્વ ક્રમે ૧૦ દશ પળ ન્યુન છે. ૧૯૭

पृथिव्यांचिरकालेनलाभश्चापःक्षणाद्भवेत् ॥
जायतेपवनेस्वल्पःसिद्धोऽप्यग्नौविनश्यति ॥१९८॥

પૃથિવી તત્વ હોય તો ઘણે દિવસે લાભ, જળ તત્વ હોય તો તેજ ક્ષણમાં, અને પવન તત્વ હોય તો થોડો લાભ થાય છે, અને અગ્નિ તત્વ હોય તો સિદ્ધ થયેલ કામ પણ નષ્ટ થઇ જાય છે ૧૯૮

पृथ्व्याः पंचह्यपांवेदागुणास्तेजोद्विवायुतः ॥
नभस्येकगुणश्चैवतत्वज्ञानमिदंभवेत् ॥ १९९ ॥

પૃથિવીના પાંચ ગુણ, જળના ચાર ગુણ, તેજના ત્રણ ગુણ, વાયુના બે ગુણ, અને આકાશનો એક ગુણ જાણવો. આ તત્વનું જ્ઞાન છે; ૧૯૯

फूत्कारकृत्प्रस्फुटितविदीर्णापतितावरा ॥
ददातिसर्वकार्येषुअवस्थासदृशंफलम् ॥ २०० ॥

ફુંકાર કરવાવાળી, ફુટેલી આ ફાટેલી, વચ્ચે પડી રહેલી આ પૃથિવી સર્વ કાર્યમાં પોતાની અવસ્થાના સમાન ફળ આપે છે ૨૦૦

धनिष्ठारोहिणीज्येष्ठानुराधाश्रवणंतथा ॥

अभिजिदुत्तराषाढापृथ्वीतत्त्वमुदाहृतम् ॥ २०१ ॥

ધનિષ્ઠા, રોહિણી, જયેષ્ઠા, અનુરાધા, શ્રવણ, અભિજીત્ અને ઉત્તરાષાઢા એ સાત નક્ષત્ર પૃથિવી તત્વનાં કહેલ છે. ૨૦૧

पूर्वाषाढातथाश्लेषामूलमार्द्राचरेवती ॥
उत्तराभाद्रपदातोयंतत्त्वंशतभिषक्प्रिये ॥ २०२ ॥

પુર્વાષાઢા, અશ્લેષા, મૂળ, આર્દ્રા, રેવતી, ઉત્તરાભાદ્રપદ અને શતભિષા એ સાત નક્ષત્ર જળતત્વના કહેલ છે. ૨૦૨

भरणीकृत्तिकापुष्यौमघापूर्वाचफाल्गुनी ॥
पूर्वाभाद्रापदास्वातीतेजस्तत्त्वमितिप्रिये ॥ २०३ ॥

ભરણી, કૃતિકા, પુષ્પ, મઘા, પૂર્વા ફાલ્ગુની, પૂર્વાભાદ્રપદ અને શ્વાંતી એ સાત નક્ષત્રને તેજ તત્વના કહેલ છે. ૨૦૩

विशाखोत्तरफाल्गुन्यौहस्तचित्रेपुनर्वसु ॥
अश्विनीमृगशीर्षेचवायुतत्त्वमुदाहृतम् ॥ २०४ ॥

વિશાખા, ઉત્તરાફાલ્ગુની, હસ્ત, ચિત્રા, પુનર્વસુ, અશ્વિનિ અને મૃગશિર એ સાત નક્ષત્ર વાયુ તત્વનાં કહેલ છે. ૨૦૪

वहन्नाडीस्थितोदूतोयत्पृच्छतिशुभाशुभम् ॥
तत्सर्वसिद्धिमाप्नोतिशून्येशून्यंनसंशयः ॥ २०५ ॥

વહેતી નાડીના તરફથી પેઠેલો દૂત જો શુભ વા અશુભ પુછે, તો તે સર્વ સિદ્ધ થાય છે. અને શૂન્યમાં પુછે તો શૂન્ય થાય છે, એમાં સંદેહ નથી. ૨૦૫

पूर्णोऽपिनिर्गमश्वासेसुतत्वेऽपिनसिद्धिदः ॥
सूर्यश्चंद्रोतथानॄणांमंवाहेसर्वसिद्धिदः ॥ २०६ ॥

પૂર્ણ પણ સૂર્ય તત્વ અથવા ચંદ્ર તત્વ શ્વાસમાં વહેતું હોય તો તે સિદ્ધિદાતા :નથી, જો બંને તત્વોનો

મેળ થાય તો સકળ સિદ્ધિને આપે છે. ૨૦૬

तत्वेरामोजयंप्राप्तःसुतत्त्वेचधनंजयः ॥
कौरवानिहताःसर्वेयुद्धेतत्त्वविपर्ययात् ॥ २०७ ॥

શ્રેષ્ટ તત્વમાંજ શ્રી રામચંદ્રજીનો જય થયો હતો, અને શ્રેષ્ટ તત્વમાંજ અર્જુનનો પણ જય થયો હતો; અને તત્વોની વિપરિતતાથીજ સકળ કૌરવો યુદ્ધમાં માર્યા ગયા હતા ૨૦૭

जन्मांतरीयसंस्कारात्प्रसादादथवागुरोः ॥
केषाञ्चिज्जायतेतत्त्ववासनाविमलात्मनाम् ॥२०८॥

જન્માંતરના સંસ્કારથી અથવા ગુરૂની કૃપાથી કોઈકજ નિર્મળ આત્માને તત્વોનું જ્ઞાન થાય છે. ૨૦૮

लंबीजंधरणींध्यायेच्चतुरस्रांसुपीतभाम् ॥
सुगंधांस्वर्णवर्णाभांप्राप्नुयाद्देहलाघवम् ॥ २०९ ॥

(લ) આ બીજ પૃથિવી તત્વમાં ચારે કોર સુવર્ણના સમાન પ્રકાશમાન્ પીત વર્ણજ સુગંધ યુક્ત ધ્યાન કરવું. અને તે પ્રમાણે ધ્યાનનો કરવાવાળો કાંતિ અને દેહનાં લાઘવને પામે છે. ૨૦૯

वंबीजंवारुणंध्यायेत्तत्त्वमर्द्धशशिप्रभम् ॥
क्षुत्तृष्णादिसहिष्णुत्वंजलमध्येचमज्जनम् ॥ २१० ॥

(વં) આ બીજ જળ તત્વમાં ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે, અને અર્દ્ધ ચંદ્રના સદ્રશ તેનો આકાર છે. એનું ધ્યાન કરવાવાળાને ભુખ અને તરસની બાધા થતી નથી. અને જળમાં ડુબવાનું સામર્થ્ય તેનામાં આવે છે, અર્થાત્ ડુબવાથી તેને દુઃખ થતું નથી ૨૧૦

रंबीजमग्निजंध्यायेत्त्रिकोणमरुणप्रभम् ॥
बह्वन्नपानभक्तृत्वमातपाग्निसहिष्णुता ॥ २११ ॥

(રં) આ બીજ અગ્નિ તત્વમાં ત્રિકોણ, રક્ત વર્ણ અને ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે, એનુ ધ્યાન કરવાવાળાને વણું-જ અન્નપાન કરવાનું સામર્થ્ય આવે છે અને તે સૂર્યના તાપને તથા અગ્નિના વેગને સહન કરી શકે છે. ૨૧૧

यंबीजंपवनंध्यायेद्वर्तुलंश्यामलप्रभम्॥
आकाशगमनाद्यंचपक्षिवद्गमनंतथा ॥ २१२ ॥

(યં) આ બીજ પવન તત્વમાં ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે. અને ગોળ શ્યામ રંગવાળું હોય છે, એનું ધ્યાન કરવાવાળો આકાશમાં પક્ષિયેના સમાન ગમન કરી શકેછે. ૨૧૨

हंबीजंगगनंध्यायेन्निराकारंबहुप्रभम् ॥
ज्ञानंत्रिकालविषयमैश्वर्यमणिमादिकम् ।२१३।

(હં) આ બીજ આકાશ તત્વમા ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે જે નિરાકાર અને વિશેષ કાંતિ યુક્ત છે, એનું ધ્યાન કરવાવાળાને ત્રણે કાળ ં જ્ઞાન અને અણિમા-આદિ આઠ સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થાય છે, ૨ ૩

स्वरज्ञानीरोयत्रधनंनास्तिततः परम् ।
गम्यतेस्वरज्ञानेनअनायासंफलंभवेत् ॥२१४॥

જે સ્થાનમાં સ્વરનો જ્ઞાની હોય, તેથી પર બીજું કોઇ ધન નથી. જે મનુષ્ય સ્વરના જ્ઞાનથી ગમન કરે છે. તેને અનાયાસે ફળ મળે છે ૨૧૪

श्रीदेव्युवाच ।

देवदेवमहादेवमहाज्ञानंस्वरोदयम् ।
त्रिकालविषयंचैवकथंभवतिशंकर ॥२१५॥

શ્રી પાર્વતીજી પૂછે છે કે—હે દેવતાઓના દેવ ! હે મહાદેવ ! હે શંકર !! આ મહાન્ સ્વરોદયનું ત્રિકાળ વિષયક જ્ઞાન કયા પ્રકારે થાય છે ? ૨૧૫

ईश्वरउवाच ।

अर्थकालजयप्रश्नशुभाशुभमितित्रिधा ।
एतत्त्रिकालविज्ञानं नान्यद्भवतिसुंदरि ॥२१६॥

શ્રી મહાદેવજી કહે છે કે—હે સુંદરી ! અર્થ—પ્રયોજન વા ધન, ભૂત, ભવિષ્યત્ અને વર્ત્તમાન એ ત્રણે કાળનો જય, પ્રશ્ન, શુભાશુભનું જે ત્રણે કાળમાં જ્ઞાન છે, તેનું કારણ સ્વરોદય છે બીજું કાંઈ પણ નથી. ૨૧૨

तत्त्वेशुभाशुभेकार्थेतत्त्वेजयपराजयौ ।
तत्त्वेसुभिक्षदुर्भिक्षेतत्त्वंत्रिपदमुच्यते ॥२१७॥

તત્વનેજ આધીન શુભાશુભ કાર્ય છે, અને તત્વોનેજ આધીન સકાળ તથા દુષ્કાળ છે, એ પ્રકારે તત્વનેજ ત્રણે કાળનાં કાર્યોનું કર્તા કહે છે ૨૧૭

श्रीदेव्युवाच ।

देवदेवमहादेवसर्वसंसारसागर ।
किंनराणांपरंमित्रंसर्वकार्यार्थसाधकम् ॥२१८॥

પાર્વતીજી પુછે છે કે—હે દેવતાઓના દેવ ! હે મહાદેવ ! ! આ આખા સંસાર સમુદ્રમાં મનુષ્યોને પરમ મિત્ર અને સર્વ કાર્યોનું સાધક શું છે ? તે મને કહો. ૨૧૮

ईश्वरउवाच ।

प्राणएवपरंमित्रंप्राणएवपरःसखा ।
प्राणतुल्योपरोबंधुर्नास्तिनास्तिवरानने ॥ २१९ ॥

શ્રી મહાદેવજી કહે છે કે—હે સુંદર મુખી પાર્વતી ! પ્રાણજ પરમ મિત્ર છે, અને સખા છે, પ્રાણના સમાન અન્ય કોઇ પણ બંધુ નથી. ૨૧૯

श्रीदेव्युवाच ।

कथंप्राणस्थितोवायुर्देहः किंप्राणरूपकः ।
तत्त्वेषुसंचरन्प्राणोज्ञायतेयोगिभिःकथम् ॥२२०॥

પાર્વતીજી પુછેછે કે—પ્રાણુમાં વાયુ કયા પ્રકારે રહે છે? શું દેહ પ્રાણુ રૂપ છે? અને તત્વોને માટે વિચારમાં પ્રાણુને યોગીજન કેવા પ્રકારે જાણી જાય છે. ૨૨૦

श्रीशिवउवाच।

कायानगरमध्यस्थोमारुतोरक्षपालकः ।
वेशेदशांगुलःप्रोक्तोनिर्गमेद्वादशांगुलः ॥२२१॥

શ્રી સદાશિવજી કહે છે કે—હે પાર્વતી? આ શરીરરૂપી નગરમાં રહેલો પ્રાણવાયુ પ્રાકીદાર છે, અને તે પ્રાણુ પ્રવેશ સમયે દશ આંગળ અને નિકળતી વખતે બાર આંગળનો કહેવાય છે. ૨૨

गमनेतुचतुर्विंशन्नेत्रवेदाम्तुधावने ॥
मैथुनेपंचषष्टिश्चशयनेचशतांगुलम् ॥२२२॥

ગમન સમય ૨૪ આંગળનો, દોડતી વેળાએ બેતાળીશ આંગળનો, મૈથુન સમય પાસઠ આંગળનો, અને શયન સમયે સો આંગળનો કહેલ છે. ૨૨૨

प्राणस्यतुगतिर्देविस्वभावाद्वादशांगुलम् ॥
भोजनेवचनेचैवगतिरष्टादशांगुलम् ॥ २२३ ॥

અને હે દેવી! પ્રાણુની સ્વાભાવિક ગતિ બાર આંગળની છે. અને ભોજન તથા વમન સમય પ્રાણુની ગતિ અઢાર આંગળની થઇ જાય છે. ૨૨૩

एकांगुलेकृतेन्यूनेप्राणेनिष्कामतामता ॥
आनंदस्तुद्वितीयेस्यात्कविशक्तिस्तृतीयके ॥२२४॥

જો કદાચ પ્રાણની ગતિ એક આંગળ ઓછી લાગી લોકો કરી લે, તો નિષ્કામતાની પ્રાપ્તિ થાય છે. અને બે આંગળ ઓછી કરે તો આનંદની પ્રાપ્તિ અને ત્રણ આંગળ ઓછી કરવાથી કવિતાની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૨૨૪

वाचासिद्धिश्चतुर्थेचदूरदृष्टिस्तुपंचमे ॥
षष्ठेत्वाकाशगमनंचंडवेगश्च सप्तमे ॥ २२५ ॥

ચાર આંગળ ઓછા કરી લે તો વાણીની સિદ્ધિ, પાંચ આંગળ ઓછી કરી લે તો દૂર દૃષ્ટિ, છ આંગળ ઓછી કરી લે તો આકાશ ગમનમાં શક્તિ અને સાત આંગળ ઓછી કરી લે તો તો પ્રચંડ વેગ થઇ જાય છે. ૨૨૫

अष्टमेसिद्धयश्चैवनवमेनिधयोनव ॥
दशमेदशमूर्तिश्चछायानैकादशेभवेत् ॥

આઠ આંગળ ઓછી કરે તો અણિમા—આદિ સિદ્ધિયોની પ્રાપ્તિ, નવ આંગળ ઓછી કરવાથી નવાનધિયોની પ્રાપ્તિ, અને દશ આંગળ ઓછી કરવાથી દશે મુર્તિયો અર્થાત્ અનેક રૂપોની પ્રાપ્તિ અને અગ્યાર આંગળ ઓછી કરવાથી દેહની છાયાનો અભાવ પ્રાપ્તિ થાય છે. ૨૨૬

द्वादशेहंसचारश्चगंगामृतरसंपिबेत् ॥
आनखाग्रंप्राणपूर्णेयस्यभक्ष्यंचभोजनम् ॥ २२७ ॥

બાર આંગળ જો પ્રાણની ગતિ ઓછી થઇ જાય તો હંસગતિ ગંગાજળના સમાન અમૃત રસનું પાન પ્રાપ્ત થાય છે જો શિખાથી લઇને નખ સુધી પ્રાણોને, પૂર્ણ યોગી કરી લીએ તો ભક્ષ્ય ભોજનની નિવૃત્તિ થઇ જાય છે. ૨૨૭

एवंप्राणविधिः प्रोक्तःसर्वकार्यफलप्रदः ॥
जायतेगुरुवाक्येमनविद्याशास्त्रकोटिभिः ॥ २२८ ॥

આ પ્રકારે સકળ કાર્યોનાં ફળને દેવાવાળા પ્રાણના

વિધિને કહેલ છે. અને જેને ગુરૂના બોધથી જ્ઞાન થાય છે. તેવું જ્ઞાન વિદ્યા કે કરોડો ગ્રંથોથી પણ થતું નથી. ૨૨૮

प्रातश्चंद्रोरविःसायंयदिदैवान्नलभ्यते ।
मध्यान्हन्मध्यरात्राच्चपरतस्तुप्रवर्त्तते ॥२२९॥

જો પ્રભાતે ચંદ્રસ્વર અને સાયંકાળે સૂર્ય સ્વર દૈવવશ ન મળે તો મધ્યાન્હને અથવા અર્ધ રાત્રે તો મળેજછે,૨૨૯

दूरयुद्धोजयीचंद्रःसमासन्नेदिवाकरः ।
वहन्नाड्यागतःपादःसर्वसिद्धिप्रदायकः ॥२३०॥

જો દૂર દેશમાં યુદ્ધનું કર્ત્તવ્ય હોય તો ચન્દ્રમાનો સ્વર જય અપાવે છે, અને સમીપના યુદ્ધમાં સૂર્યનો સ્વર જય અપાવે છે. અને જો વહેતી નાડીના સન્મુખ ગમન કાળમાં જો પગ રાખવામાં આવે, તો તે. સર્વ સિદ્ધિયોની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૨૩૦

यात्रारंभेविवाहेचप्रवेशेनगरादिके ।
शुभकार्याणिसिध्यंतिचंद्रचारेषुसर्वदा ॥२३१॥

યાત્રાના આરંભમાં, વિવાહ, ગૃહ અને નગર પ્રવેશ આદિ સકળ શુભ કર્મ ચન્દ્રસ્વરમાં કરવાથી સર્વદા સિદ્ધથાયછે.૨૩૧

अयनतिथिदिनेशै स्वीयतत्वेचयुक्ते
वहतियदिकदाचिद्दैवयोगेनपुंसाम् ।
सजयतिरिपुसैन्यंस्तंभमात्रस्वरेण
प्रभवतिनचविघ्नंकेशवस्यापिलोके ॥२३२॥

અયન, તિથિ અને વાર એના સ્વામીઓથી યુક્ત પુરૂષોને પોતાનો સ્વર વા તત્વ જો દૈવયોગથી વહે, તો તે પુરૂષ શત્રુની સેનાને સ્વરના રોકવા માત્રથી જીતી લે છે, અને વૈકુંઠ લોકમાં પણ તેને વિઘ્ન થતું નથી. ૨૩૨

रक्षजीवंरक्षजीवंजीवांगेपरिधायच ।
जीवोजपतियोयुद्धेजीवञ्जयतिमेदिनीम् ॥२३३॥

પોતાના શરીર ઉપર વસ્રાને પહેરીને જે યુદ્ધ સમયે (જીવંરક્ષ જીવંરક્ષ) એમ જપ કરે છે, તે પુરૂષ જીવીને સકળ પૃથવીને જીતી લે છે ૨૩૩

भूमौजलेचकर्त्तव्यंगमनंशांतकर्मसु ।
वह्नौवायौप्रदीप्तेषुखेपुनर्नोभयेष्वपि ॥२३४॥

શાંતિના કર્મોમાં પૃથિવી યા જળતત્ત્વમાં ગમન કરે અને ઉગ્ર કર્મોમાં અગ્નિ અને વાયુ તત્ત્વમાં ગમન કરે તથા આકાશ પૂર્વોક્ત બે પ્રકારનાં કર્મોમાં ગમન ન કરવું ૨૩૪

जीवेनशस्त्रंबध्नीयाज्जीवेनैवविकाशयेत् ।
जीवेनप्रक्षिपेच्छस्त्रंयुद्धेजयतिसर्वदा ॥२३५॥

જીવ સ્વરમાં શસ્રને બધે અર્થાત્ જે તરફનો સ્વર ચાલતો હોય, તે હાથથી શસ્રને ધારણ કરે અને જીવ સ્વીથીજ શસ્ર ઉઘાડે, અને જીવ સ્વરમાંજ શસ્રનો ઉપયોગ કરે, તો તે મનુષ્ય યુદ્ધમાં સદૈવ જય પામે છે ૨૩૫

आकृष्णप्राणपवनंसमारोहेतवाहनम् ।
सगुत्तरेपदंदद्यात्सर्वकार्याणिसाधयेत् ॥२३६॥

જે મનુષ્ય પ્રાણ વાયુને ખેંચીને ઘોડા—આદિની સ્વારી કરે અને પવનના ઉતારપર ઘોડામાં પગ રાખે, તો તે સકળ કાર્યોને સિદ્ધ કરે છે. ૨૩૬

अपूर्णेशत्रुसामग्रीपूर्णेवास्वबलंतथा ।
कुरुतेपूर्णतत्त्वस्थोजयत्येकोवसुंधराम् ॥२३७॥

જો અપૂર્ણ સ્વરમાં શત્રૂની સામગ્રી અને સંપૂર્ણ સ્વરમાં પોતાની સામગ્રીનું બળ હોય, તો પૂર્ણ તત્ત્વમાં આ પ્રકારે ટકેલો પુરૂષ એકલો પણ પૃથિવીને જીતી લેછે.૨૩૭

यानाडीवहतेचांगेतस्यामेवाधिदेवता ।
सम्मुखेऽपिदिशातेषांसर्वकार्यफलप्रदा ॥२३८॥

પોતાના શરીરમાં જે નાડી–સ્વર વહતો હોય, અને તે નાડીમાં તે નાડીનો દેવતા અને દિશા સન્મુખ હોય, તો સર્વ કાર્યોનું ફળ આપે છે. ૨૩૮

आदौतुक्रियतेमुद्रापश्चाद्युद्धंसमाचरेत् ।
सर्पमुद्राकृतायेनतस्यसिद्धिर्नसंशयः ॥२३९॥

મનુષ્યે પ્રથમ મુદ્રા કરવી, પછી યુદ્ધ કરવું, જે મનુષ્ય સર્પ મુદ્રા કરે છે, તેની સિદ્ધિ થાય છે, તેમાં જરાપણ સંશય નથી. ૨૩૯

चंद्रप्रवाहेऽप्यथसूर्यवाहेभटाःसमायांतिचयो-
द्धुकामाः । समीरणस्तत्त्वविदांप्रतीतोयाशू-
न्यतासाप्रतिकार्यनाशम् ॥२४०॥

ચન્દ્ર સ્વર અથવા સૂર્ય સ્વર ચાલતો હોય તે સમય જો જળ તત્ત્વ વહેતું હોય, અને તત્ત્વના, જ્ઞાતા વહે છે એમ પ્રતીત થાય તો યુદ્ધ કરવાને માટે યોદ્ધા આવશે. અને જો શુન્યતા હોય અથાત્ વાયુ વા આકાશ તત્વ વહેતાં હોય, તો તો કાર્યનો નાશ થઇ જાય છે. ૨૪૦

यांदिशंवहतेवायुर्युद्धंतद्दिशिदापयेत् ।
जयत्येवयसंदेहःशक्रोपियदिचाग्रतः ॥२४१॥

જે દિશાનું પવન તત્ત્વ ચાલતું હોય તેજ દિશામાં યુદ્ધાર્થે સેનાને મોકલે તો સામો ગમે તો ઇન્દ્ર હોય તોપણ જય પામે છે, એમાં જરા પણ સંશય નથી. ૨૪૧

यत्रनाड्यांवहेद्वायुस्तदंगेप्राणमेवच ।
आकृष्यगच्छेत्कर्णांतेजयत्येवपुरंदरम् ॥२४२॥

જે નાડીનું પવન તત્ત્વ ચાલતું હોય, તેજ નાડીના પવનને કાન સુધી ખેંચીને ગમન કરે, તો ઇન્દ્રને પણ જીતી લે છે ૨૪૨

प्रतिपक्षप्रहारेभ्यःपूर्णांगंयोऽभिरक्षति ।
नरस्यरिपुभिःशक्तिर्बलिष्ठैरपिहन्यते ॥२४३॥

જે યોદ્ધો શત્રુના પ્રહારોથી પોતાનાં સઘળાં અંગોનું રક્ષણ કરે છે, તે યોદ્ધાની શક્તિને બળવાન શત્રુ પણ નષ્ટ કરી શકતો નથી ૨૪૩

अंगुष्ठतर्जनीवंशेपादांगुष्ठेनथाध्वनिः ।
युद्धकालेचकर्त्तव्यालक्षयोद्धाजयीभवेत् ॥२४४॥

અંગુઠો અને તર્જની તેના વંશમા અને પગના અંગુઠામાં યુદ્ધ સમય જો ધ્વનિ શબ્દ કરે તો તે લાખ યોદ્ધાને પણ જીતી શકે છે ૨૪૪

निशाकररवौचारेमध्येयस्यममीरणः ।
स्थितोरक्षेद्दिगंतानिजयकांक्षीगतःसदा ॥२४५॥

ચન્દ્ર અને સૂર્યના પ્રવાહમાં જો વાયુ તત્વ વહે, તો તે સમય ગમન કરવાવાળો દિગંત સુધી સંરક્ષણ કરી શકે છે, અને સદા જય પામે છે, ૨૪૫

श्वासप्रवेशकालेतुदूतोजल्पतिवांछितम् ।
तस्यार्थःसिद्धिमायातिनिर्गमेनैवसुंदरि ॥२४६॥

જે મનુષ્યના શ્વાસના પ્રવેશ સમયમાં દૂત પોતાના મુખથી વાંછિત વાતને કહે; તો હે સુંદરી ! ગમન કરતાની સાથેજ તે મનુષ્યનો અર્થ સિદ્ધ થઈ જાય છે. ૨૪૬

लाभादीन्यपिकार्याणिपृष्ठानिकीर्तितानिच ।
जीवेविशतिसिध्यंतिहानिर्निःसरणेभवेत् ।२४७।

પુછેલા તથા કહેલા લાભ—આદિ સઘળાં કાર્ય જીવ નાડીના પ્રવેશ સમયમાં સિદ્ધ થાય છે. અને નિકળવાના સમયમાં નષ્ટ થઇ જાય છે. ૨૪૭

नरेदक्षास्वकीयाचस्त्रियांवामाप्रशस्यते ।
कुंभकोयुद्धकालेचतिस्त्रोनाडयस्त्रयीगतिः ॥२४८॥

પુરૂષાના પોતાની જમણી નાડી અને સ્ત્રીઓની ડાબી નાડી અને યુદ્ધ સમય કુંભકનાડી શ્રેષ્ટ હોય છે આ પ્રકારે ત્રણ નાડી છે, અને ત્રણુજ તેની ગતિ છે. ૨૪૮

हकारस्यसकारस्यविनाभेदंस्वरःकथम् ।
सोऽहंहंसपदेनैवजीवोजयतिसर्वदा ॥२४९॥

હકાર અને ભેદવગર સ્વર જ્ઞાન કી રીતે થઇ શકે તેમ છે ? માટે જીવસોહં અને હંસ એ બે પદોથી જ સર્વદા જયને પામે છે ૨૪૯

शून्यांगंपूरितंकृत्वाजीवांगेगोपयेज्जयम् ।
जीवांगेजयमाप्नोतिशून्यांगंरक्षतेसदा ॥२५०॥

શુન્ય અંગને પુર્ણ કીને જીવાંગની રક્ષા કરવાથી જય પ્રાપ્ત થાય છે, અને શુન્યાંગ સદા સરંક્ષણ કરેછે.૨૫૦

वामेवायदिवादक्षेयदिपृच्छतिपृच्छकः ।
पूर्णेघातोनजानेतशून्येघातंविनिर्दिशेत् ॥२५१॥

જો પ્રશ્ન કર્તા ડાબી તથ જમણી તરફ બેસીને યુદ્ધનું પ્રશ્ન કરે, અને તે સમય પૂર્ણ સ્વર હોય તો નાશ નહિ થાય, અને શુન્ય હોય તો ઘાત થશે, એમ સમજવું

भूतत्वेनोदरेघातःपदस्थानेऽधुनाभवेत् ।
उरुस्थानेऽग्नितत्वेनकरस्थानेचवायुना ॥२५२॥

પ્રશ્ન સમય પૃથ્વિતત્વ હોય તો, ઉપદેશમાં જળ તત્વ હોયતો, પગમાં અગ્નિ તત્વ હોયતો, જંઘા સાથળમાં વાયુ તત્વ હોય તો હાથમાં ઘાત થશે; અર્થાત્ શસ્ત્ર વાગશે. ૨૫૨

शिरसिव्योमतत्वेचज्ञातव्योघातनिर्णयः ।
एवंपंचविधोघातःस्वरशास्त्रेप्रकाशितः ॥२५३॥

જો આકાશ તત્વ વહેતું હોય, તો માથામાં ઘાનો નિર્ણય જાણવો, આ પ્રકારે સ્વર શાસ્ત્રમાં પાંચ પ્રકારનો ઘાવ કહેલો છે. ૨૫૩

युद्धकालेयदाचंद्रःस्थायीजयतिनिश्चितम् ।
यदासूर्यप्रवाहस्तुयायीविजयतेतदा ॥२५४॥

જ્યારે યુદ્ધના મમયમાં ચન્દ્રનો સ્વર ચાલતો હોય, તો જે પર ચડાઇ કરવામાં આવે તેનો નિશ્ચય જય થાય છે. અને જો સૂર્યના સ્વરનો પ્રવાહ હોય, તો ચડાઇ કરના વાળાનો જય થાય છે. ૨૫૪

जयमध्येतुसंदेहेनाडीमध्यंतुलक्षयेत् ।
सुषुम्नायांगतेप्राणेसमरेशत्रुसंकटम् ॥२५५॥

જો જયમાં સંદેહ હોય તો નાડીના મધ્ય તે જોવાથી ખાત્રી થશે. જો પ્રાણવાયુ સુષુમ્ણા નાડીમાં ચાલતો હોય તો સંગ્રામમાં શત્રુને સંકટ થાય છે. ૨૫૫

यस्यानाड्याभवेच्चारस्तांदिशंयुधिसंश्रयेत् ।
तदाऽसौजयमाप्नोतिनात्रकार्याविचारणा ॥१५६॥

જે નાડી યુદ્ધ સમય ચાલતી હોય તે દિશામાં ઉભું રહેવું અર્થાત્ ચંદ્ર નાડીમાં પૂર્વ અથવા ઉત્તરમાં, સૂર્ય નાડીમાં દક્ષિણમાં અથવા પશ્ચિમમાં ઉભું રહેવું. આ

પ્રકારે ઉભો રહે તો યુદ્ધ કરનાર જયને પામે છે, એમાં જરા પણ વિચાર કરવાનો નથી. ૨૫૬

यदिसंग्रामकालेतुवामनाडीयदावहेत् ।
स्थायिनोविजयंविद्याद्रिपुवश्यांदयोऽपिच ॥२५७॥

જો યુદ્ધ વેળાએ વામ નાડી ચાલતી હોય, તો સામા પક્ષનો વિજય થાય છે, અને શત્રુને શરણુ ચડાઈ કરવાવાળાને જવું પડે છે. ૨૫૭

यदिसंग्रामकालेतुसूर्यस्तुव्यावृतोवहेत् ।
तदायायिजयंविद्यात्सदेवासुरमानवे ॥२५८॥

સંગ્રામ સમય જો સૂર્યના સ્વરનો તાર ચાલતો હોય તો તે સમય દેવતા, રાક્ષસ અને મનુષ્યના યુદ્ધમાં ચડાઇ કરવાવાળાને વિજય પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૫૮

रणेहरतिशत्रुस्तंवामायांप्रविशेन्नरः ।
स्थानंविषुवचारेणजयःसूर्येणधावता ॥२५९॥

જે મનુષ્ય વામ નાડીના પ્રચારમાં યુદ્ધમાં પ્રવેશ કરે છે, તેને સંગ્રામમાં શત્રુ હરાવે છે. અને સુષુમ્ણા નાડીના વહનમાં જો ગમન કરે, તો તેને સ્થાનની પ્રાપ્તિ થાય છે અર્થાત્ યુદ્ધ થતુ નથી.: સૂર્યસ્વર ચાલતાં ગમન કરે તો જય પામે છે. ૨૫૯

युद्धद्वयेकृतेप्रश्नेपूर्णस्यप्रथमेजयः ।
रिक्तेचैवद्वितीयस्तुजयीभवतिनान्यथा ॥२६०॥

જો એકજ સમય યુદ્ધના સંબંધમાં બે પ્રશ્ન હોય અને જો તે સમય પૂર્ણ સ્વર ચાલતો હોય તો તે પ્રથમ પ્રશ્ન કરવાવાળાને જય મળે છે અને જો રિક્ત સ્વર વહેતો

હોય તો તો બીજાનો જય થાય છે, પણ પ્રથમ પ્રશ્ન કરનારનો જય થતો નથી. ૨૬૦

पूर्णनाडीगतःपृष्ठेशून्यांगंचतदाग्रतः ।
शून्यस्थानेकृतःशत्रुर्म्रियतेनात्रसंशयः ॥२६१॥

જો પૂર્ણ નાડીમાં પ્રશ્ન કરવા ગયેલ હોય તો શત્રુ પીઠ બતાવી ભાગી જાય, શુન્ય નાડીનું અંગ હોય તો શત્રુ સામો આવે; શુન્ય સ્થાનમાં પ્રશ્ન કરેલ હોય તો તો શત્રુ મરણ પામે છે. એમાં જરા પણ સંશય નથી. ૨૬૧

वामचारेसमंनामयस्यतस्यजयोभवेत् ।
पृच्छकोदक्षिणेभागेविजयीविषमाक्षरः ॥२६२॥

જો કોઈ વામ ભાગમાં બેસીને પ્રશ્ન કરે, તો તેના પ્રશ્નના અને જે વાત પુછે તેના સમાક્ષર હોય તો તેનો જય અને વિષમ અક્ષરવાળાનો પરાજય થાય છે, જો દક્ષિણ ભાગમાં બેસીને પ્રશ્ન કરે, તો વિષમ અક્ષરવાળાનો પરાજય થાય છે. ૨૬૨

यदापृच्छतिचंद्रस्यतदासंधानमादिशेत् ।
पृच्छेद्यदातुसूर्यस्यतदाजानीहिविग्रहम् ॥२६३॥

જો પૂછતી વેળાએ ચંન્દ્રનો સ્વર ચાલે તો તે સંધિ કરાવે, અને જો સૂર્યના સ્વરમાં પ્રશ્ન કરે, તો તેજ સમય વિગ્રહ થશે, એમ જાણી લેવું. ૨૬૩

पार्थिवेचसमंयुद्धंसिद्धिर्भवतिवारुणे ।
युद्धेहितैचसेभंगोमृत्युर्वायौनभस्यपि ॥२६४॥

જો પૃથિવ તત્વમાં યુદ્ધનો આરંભ થાય તો યુદ્ધમાં સમાનતા, જળ તત્વમાં જયની પ્રાપ્તિ, તેજ તત્વમાં નાશ, વાયુ અને આકાશ તત્વમાં મરણ થાય છે. ૨૬૪

निमित्ततःप्रमादाद्वायदानंज्ञायतेऽनिलः ।
प्रश्नकालेतदाकुर्यादिदंयत्नेनबुद्धिमान् ॥२६५॥

જો કોઇ પણ નિમિત્તથી અથવા પ્રમાદથી પ્રશ્ન સમય દક્ષિણ યા ઉત્તર સ્વરનું જ્ઞાન ન હોય, ત્યારે બુદ્ધિમાન મનુષ્યે યત્નપુર્વક આ પ્રમાણે કરવું. ૨૬૫

निश्चलांधारणांकृत्वापुष्पंहस्तान्निपातयेत् ।
पूर्णागेपुष्पपतनंशून्यंवातत्परंभवेत् ॥२६६॥

નિશ્ચય ધારણા કરીને પોતાના હાથથી પૃથ્વીપર પુષ્પને નાખે, જો પોતાના આગળ પુષ્પ પડે તો પૂર્ણ ફળ અને જો દૂર પુષ્પ પડે તો શુન્ય ફળ જાણવું. ૨૬૬

तिष्ठन्नुपविशन्नापिप्राणमाकर्षयन्निजम् ।
मनोभंगमकुर्वाणःसर्वकार्येषुजीवति ॥२६७॥

જે મનુષ્ય ઉભા રહીને અથવા બેશીને પોતાના પ્રાણવાયુને નિશ્ચય મનથી શરીરના અંદર આકર્ષણ કરે છે તેનાં સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે, ૨૬૭

नकालोविविधंघोरंनशस्त्रंनचपन्नगाः ।
नशत्रुव्याधिचोराद्याःशून्यस्थानाशितुंक्षमाः ॥२६८॥

કાળ અને નાના પ્રકારનાં ભયાનક શસ્ત્ર, સર્પ, શત્રુ વ્યાધિ અને ચોર–આદિ શુન્ય સ્થાનમાં રહેલા એ સર્વ મનુષ્યને નાશ કરવાને સમર્થ થતાં નથી. ૨૬૮

जीवेनस्थापयेद्वायुंजीवेनारंभमेत्पुनः ।
जीवेनक्रीडतेनित्यंद्यूतेजयतिसर्वथा ॥२३९॥

જીવ સ્વરથી વાયુને સ્થિર કરે, પછી જીવથીજ વા–

યુનો આરંભ કરે અને જીવથીજ ધુત ક્રીડાનો આરંભ કરે તો દ્યૂત જુગારમાં અવશ્ય જય પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૬૯

स्वरज्ञानिबलादग्रेनिष्फलंकोटिधाभवेत् ।
इहलोकेपरत्रापिस्वरज्ञानीवलीसदा ॥२७०॥

સ્વરના જ્ઞાનવાળાના બળ પાસે કરોડો પ્રકારનાં બળ નિષ્ફળ થાય છે, કેમકે સ્વરનો જ્ઞાની આ લોકમાં અને પરલોકમાં સદા બળવાન હોય છે. ૨૭૦

दशशतायुतंलक्षंदेशाधिपबलंक्वचित् ।
शतक्रतुसुरेंद्राणांबलंकोटिगुणंभवेत् ॥२७१॥

કોઇ મનુષ્યને દશ, કોઇને સો કોઇને દસ હજાર, કોઇને લાખ અને કોઇને દેશના રાજ્યનું બળ હોય છે. અને ઇન્દ્ર તથા બ્રહ્મા આદિ દેવતાઓને તો તેઓનાથી કરોડો ગણું બળ થાય છે. આ પ્રકારે સ્વરનું બળ સર્વના કરતાં કરોડો ગણું છે. ૨૭૧

देव्युवाच ।

परस्परंमनुष्याणांयुद्धेप्रोक्तोजयस्त्वया ।
यमयुद्धेसमुत्पन्नेमनुष्याणांकथंजयः ॥२७२॥

પાર્વતી પુછે છે કે, મનુષ્યોને પરસ્પર યુદ્ધમાં જયની પ્રાપ્તિ આપે કહી, પરંતુ જ્યારે યમરાજની સાથે યુદ્ધ હોય, ત્યારે મનુષ્યનો શી રીતે જય થાય ? ૨૭૨

ईश्वरउवाच ।

ध्यायेद्देवंस्थिरोजीवंजुहुयाज्जीवसंगमे ।
इष्टसिद्धिर्भवेत्तस्यमहालाभोजयस्तथा ॥२७३॥

શ્રી મહાદેવજી કહે છે કે–હે પાર્વતી! જે મનુષ્ય સ્થિર થઇને દેવતાઓનું ધ્યાન કરે અને જીવ સંગમ-કુમ્ભક પ્રાણવાયુમા જીવનો હોમ કરે, તે મનુષ્યને ઇષ્ટની સિદ્ધિ, મહાલાભ અને જયની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૨૭૩

निराकारात्समुत्पन्नंसाकारंसकलंजगत् ।
तत्साकारंनिराकारंज्ञानेभवतितत्क्षणात् ॥२७४॥

નિરાકાર પરમેશ્વરથી આકારવાળું આખું જગત્ ઉ-ત્પન્ન થયું છે. નિરાકાર પરમેશ્વરનાં જ્ઞાનથી આ જગત્ આકારવાળું તેજ ક્ષણમાં થઇ જાય છે. ૨૭૨

श्रीदेव्युवाच ।

नरयुद्धंयमयुद्धंत्वयाप्रोक्तंमहेश्वर ।
इदानींदेवदेवानांवशीकरणकंवद ॥२७५॥

પાર્વતીજી પૂછેછે કે હે મહેશ્વર! મનુષ્ય અને યમ-રાજનું યુદ્ધ આપે વર્ણન કર્યું. હવે આપ દેવતાઓ જે પ્રમાણે દેવોને વશ કરે છે, તે પ્રકાર કહી દેખાડો. ૨૭૫

ईश्वरउवाच ।

चंद्रंसूर्येणचाकृष्यस्थापयेज्जीवमंडले ।
आजन्मवशगारामाकथितेयंतपोधनैः ॥२७६॥

શ્રી મહાદેવજી કહે છે કે સ્ત્રીના ચન્દ્રસ્વરને પોતા-ના સૂર્યસ્વરથી આકર્ષણ કરીને પોતાના જીવસ્વરને મંડળમાં રાખે તો જન્મપર્યંત સ્ત્રી પોતાના વશમાં થઇ જાય છે. આમ તપસ્વીઓનું કહેવું છે. આ ક્રિયા પોતાની વિવાહિતા સ્ત્રીઓમાંજ થઈ શકે છે. ૨૭૬

जीवेनगृह्यतेजीवोजीवोजीवस्यदीयते ।
जीवस्थानेगतोजीवोबालाजीवांतकारकः ॥२७७॥

પુરૂષ પોતાના જીવસ્વરથી સ્ત્રીના જીવસ્વરને ગ્રહણ કરે, અને સ્ત્રીના જીવસ્વરમાં પોતાના જીવસ્વરને આપે આ પ્રકારે જીવના સ્થાનમાં જેનો જીવ ગયેલો હોય, તે પુરૂષ જન્મપર્યંત સ્ત્રીના વશમાં રહે છે. ૨૭૭

रात्र्यंतयामवेलायांप्रसुप्तेकामिनीजने ।
ब्रह्माजीवंपिबेद्यस्तुबालाप्राणहरोनरः ॥२७८॥

રાત્રિના પાછલા પોહોરના સમય જે મનુષ્ય સુષુમ્ણા સ્વરનું પાન કરે છે, તે મનુષ્ય સ્ત્રીઓના પ્રાણોને વશમાં કરે છે. ૨૭૮

अष्टाक्षरंजपित्वातुतस्मिन्कालेगतेसति ।
तत्क्षणंदीयतेचंद्रोमोहमायातिकामिनी ॥२७९॥

તે કાળ વ્યતીત થયા પછી અષ્ટાક્ષર મંત્રનો જપ કરીને જે પુરૂષ પોતાનો ચન્દ્રસ્વર સ્ત્રીને આપે છે, તો તે સ્ત્રી તેજ ક્ષણમાં મોહને પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૭૯

शयनेवाप्रसंगेवायुवत्यालिंगनेऽपिवा ।
यःसूर्येणपिबेच्चंद्रंसभवेन्मकरध्वजः ॥२८०॥

શયન સમય વા સ્ત્રી સંગમાં અથવા સ્પર્શ વખતે જે મનુષ્ય પોતાના સૂર્યસ્વરથી સ્ત્રીના ચન્દ્રસ્વરનું પાન કરે છે, તે મનુષ્ય કામદેવના સમાન મોહ કરવાવાળો થાય છે. ૨૮૦

शिवआलिंग्यतेशक्त्याप्रसंगेदक्षिणेऽपिवा ।
तत्क्षणाद्दापयेद्यस्तुमोहयेत्कामिनीशतम् ॥२८१॥

જો શિવ સ્વર—સૂર્ય, શક્તિ સ્વરથી ચન્દ્ર સ્ત્રી સંગના સમયે મળી જાય અથવા પુરૂષ પોતાનો ચન્દ્ર સ્વર સ્ત્રીને આપે, તે પુરૂષ સો સ્ત્રીઓને મોહ કરી શકે છે. ૨૮૧

सप्तनवत्रयःपंचवारान्संगस्तुसूर्यमे ।
चंद्रेद्विचतुःषट्कृत्वोवश्याभवतिकामिनी ॥२८२॥

સ્ત્રીના ચન્દ્ર સ્વરને પોતાના સૂર્ય સ્વરમાં આપ્યા પછી સાત, નવ, ત્રણ અથવા પાંચ વાર સંગ કરે, અથવા સ્ત્રીના ચન્દ્ર સ્વરમાં પોતાનો સૂર્ય સ્વર કરીને બે, ચાર અને છ વાર સંગ કરે, તો તે કામિની વશ થઈ જાય છે. ૨૮૨

सूर्वचंद्रौसमाकृष्यसर्पाक्रांत्याधरोष्ठयोः ।
महापद्ममुखंस्पृष्ट्वावारंवारमिदंचरेत् ॥२८३॥

પોતાના સૂર્ય અને ચન્દ્ર સ્વરને સર્પની ગતિથી ખેંચીને અધરોષ્ટોપર સ્ત્રીના મુખથી પોતાનું મુખ સ્પર્શ કરીને વારંવાર પ્રથમ કહ્યા અનુસાર ચન્દ્ર અને સૂર્યને મેળવે. ૨૮૩

आप्राणमितिपद्मस्ययावन्निद्रावशंगता ।
पश्चाज्जागृतिवेलायांचोष्येतेगलचक्षुषी ॥२८४॥

જેટલો સમય સ્ત્રી નિદ્રામાં રહે ત્યાં સુધી પૂર્વોક્ત પ્રકારે સ્ત્રીના મુખ કમળનું પાન કરે, અને પછી જાગવા વખતે કંઠ અને નેત્રનું ચુમ્બન કરે. ૨૮૪

अनेनविधिनाकामीवशयेत्सर्वकामिनीः ।
इदंनवाच्यमन्यस्मिन्नित्याज्ञापरमेश्वरी ॥२८५॥

આ પ્રમાણે કરીને કામી પુરૂષ કામિનીયો—સ્ત્રીઓને

વશ કરે છે; પરંતુ મારી એ ખરેખરી આજ્ઞા છે કે, આ વશીકરણ કોઇ લંપટને ન કહેવું. ૨૮૫

ઇતિ વશીકરણુમ્.

ऋतुस्नातारताचारीपंचऽमेह्निंयदाभवेत् ।
सूर्यचंद्रमसोर्योगेसेवनात्पुत्रसंभवः ॥२८६॥

ગર્ભ પ્રકરણ.

ઋતુ સ્નાન પછી જયારે સ્રીને પાંચમો દિવસ હોય છે, તે દિવસે પુરૂષનો સૂર્ય સ્વર અને સ્રીનો ચન્દ્ર સ્વર ચાલતો હોય, તો તે સમય સ્રીસંગ કરવાથી પુત્રનો જન્મ થાય છે. ૨૮૬

शंखवल्लीगवांदुग्धेपृथ्व्यापोवहतेयदा ।
भर्तुरेववदेद्वाक्यंदर्पंदेहित्रिभिर्वचः ॥२८७॥

જે સમય પૃથિવ અને જળ તત્વ વહેતાં હોય, તે સમય સ્રીને ગાયના દુધમાં શંખાવલી ખવરાવે, અને પછી પોતાના પતિ પાસે ત્રણવાર ભોગની પ્રાર્થના કરે. ૨૮૭

ऋतुस्नातापिबेन्नारीऋतुदानंतुयोजयेत् ।
रूपलावण्यसंपन्नोनरसिंहःप्रसूयते ॥२८८॥

જ્યારે સ્રી ઋતુસ્નાન પછી ઉપર કહેલાં ઔષધને પીએ ત્યારે પુરૂષ ઋતુદાન આપે, તો રૂપવાન અને પરાક્રમમાં સિંહ સમાન પુત્ર પેદા થાય છે. ૨૮૮

सुषुम्णासूर्यवाहेनऋतुदानंतुयोजयेत् ।
अंगहीनःपुमान्यस्तुजायतेत्रासविग्रहः ॥२८९॥

જે મનુષ્ય સુર્યસ્વરના પ્રવાહની સાથે સુષુમ્ણા સ્વરના ચાલવા સમયે ઋતુદાન આપે છે તો તેને કુરૂપ

અને અંગહીન પુત્ર ઉત્પન્ન થાય છે. ૨૮૯

विषमांकेदिवारात्रौविषमांकेदिनाधिपः ।
चंद्रतोयाग्नितत्त्वेषुवंध्यापुत्रमवाप्नुयात् ॥२९०॥

ઋતુ પછી વિષમ દિવસોમાં પુરૂષનો સુર્ય સ્વર દિવસ તથા રાત્રીમાં ચાલે; અને સ્ત્રીનો ચન્દ્ર ચાલે તથા પૃથ્વિ, જળ અને અગ્નિ એ તત્ત્વોમાં ગર્ભાધાન થાય, તો વંધ્યા પણ પુત્રપણાને પામે છે. ૨૯૦

ऋत्वारंभेरविःपुंसांस्त्रीणांचैवसुधाकरः ।
उभयोःसंगमेप्राप्तेवंध्यापुत्रमवाप्नुयात् ॥२९१॥

જો ઋતુના પ્રારંભમાં પુરૂષનો સુર્ય સ્વર અને સ્ત્રીનો મન્દ્ર સ્વર ચાલે અને બેનો સંગમ થઈ જાય; તો પણ વંધ્યા પુત્રપણાને પ્રાપ્ત થાય છે ૨૯૧

ऋत्वारंभेरविःपुंसांशुक्रांतेचसुधाकरः ।
अनेनक्रमयोगेननादत्तेदैवदारुकः ॥२९२॥

જો ભોગના પ્રારંભમાં પુરૂષનો સુર્ય સ્વર ચાલે; અને વીર્યપાત થયા પછી ચન્દ્ર સ્વર ચાલવા લાગે તો આ ક્રમ યોગથી સ્ત્રી ગર્ભને ધારણ કરતી નથી. ૨૯૨

चंद्रनाडीयदाप्रश्नेगर्भेकन्यातदाभवेत् ।
सूर्योभवेत्तदापुत्रोद्वयोर्गर्भोविहन्यते ॥२९३॥

જો ગર્ભવતીના પ્રશ્ન સમયે ચંદ્રની નાડી, ચાલે તો ગર્ભમાં કન્યા હોય છે અને જો સુર્ય સ્વર ચાલે તો પુત્ર હોય છે, અને જો બન્ને સ્વર ચાલતા હોય તો ગર્ભ નષ્ટ થઇ જાય છે. ૨૯૩

पृथ्वीपुत्रीजलेपुत्रःकन्यकातृप्रभंजने ।

तेजसिगर्भपातःस्यान्नभस्यपिनपुंषकः ॥२९४॥

પ્રશ્ન સમયે પૃથ્વિ તત્ત્વ હોય તો કન્યા, જળ તત્ત્વ હોય તો પુત્ર, વાયુ તત્ત્વ હોય તો કન્યા, તેજ તત્ત્વ હોય તો ગર્ભપાત અને જો આકાશ તત્ત્વ હોય તો નપુંસક થાય છે. ૨૯૪

चंद्रेस्त्रीपुरुषःसूर्येमध्यमार्गेनपुंसकः ।
गर्भप्रश्नेयदादूतःपूर्णेपुत्रःप्रजायते ॥२९५॥

ગર્ભના પ્રશ્ન સમયે જો ચંદ્ર સ્વર હોય તો કન્યા, સૂર્ય સ્વર હોય તો પુત્ર અને સુષુમ્ણાનો સ્વર હોય તો ગર્ભમાં નપુંસક હોય છે, અને જો પ્રશ્ન કરનાર દૂત પુર્ણ અંગવાળો હોય, તો પુત્ર ઉત્પન્ન થાય છે. ૨૯૫

शून्येशून्यंयुगेयुग्मंगर्भपातश्चसंक्रमे ।
तत्ववित्सविजानीयात्कथितंतत्तुसुंदरि ॥२९६॥

હે સુંદરી ! પુછવાવાળાના અંગ સુન્ય હોય અને શુન્ય બન્ને સ્વર ચાલે તો જોડલું હોય, અને જો સ્વરોનો સંક્રમ યા સુષુમ્ણા હોય તો તત્વોના વેત્તાઓએ ગર્ભપાત જાણવો. ૨૯૬

गर्भाधानंमारुतेस्याच्चदुःखी
दिक्षुख्यातोवारुणेसौख्ययुक्तः ।
गर्भस्रावःस्वल्पजीवश्चवह्नौ
भोगीभव्यःपार्थिवेनार्थयुक्तः ॥२९७॥

વાયુતત્ત્વમાં ગર્ભાધાન હોય તો દુઃખદાયક, જળતત્વમાં ગર્ભાધાન હોય તો દિશાઓમા વિખ્યાત અને સુખી અગ્નિતત્વમાં હોય તો ગર્ભપાત અથવા થોડા આયુષ્યવાળો અને જો પૃથિવી તત્વમાં ગર્ભાધાન હોય તો ભોગી,

સુંદર અને ધનવાન ઉત્પન્ન થાય છે. ૨૯૭

धनवानसौख्ययुक्तश्चभोगवानर्थसंस्थितिः ।
स्यान्नित्यंवारुणेतत्त्वेव्योम्निगर्भोविनश्यति ॥२९८॥

જળતત્વમાં ગર્ભાધાન હોય તો ધનવાન, સુખી અને ભોગવાન્ તથા જેની પાસે સદા દ્રવ્ય રહે એવો પુત્ર ઉત્પન્ન થાય છે, અને જો આકાશતત્વમાં ગર્ભાધાન રહે તો તો ગર્ભ નાશ પામે છે. ૨૯૮

माहेंद्रेसुसुतोत्पत्तिर्वारुणेदुहिताभवेत् ।
शेषेषुगर्भहानिःस्याज्जातमात्रस्यवामृतिः ॥२९९॥

પૃથિવ તત્વમાં ગર્ભાધાન હોય તો પુત્રની અને જળતત્વમાં હોય તો કન્યા ઉત્પન્ન થાય છે અને શેષ તત્વમાં રહે તો તો ગર્ભની હાની તથા જન્મ થતાંજ મરણ થાય છે. ૨૯૯

रविमध्यगतश्चंद्रश्चंद्रमध्यगतोरविः ।
ज्ञातव्यंगुरुतःशीघ्रंनवेदशास्त्रकोटिभीः ॥३००॥

સુર્યસ્વરના મધ્યમાં ચન્દ્ર સ્વરની અને ચન્દ્ર સ્વરના મધ્યમાં સુર્ય સ્વરની ગતિ ગુરૂદ્વારા તુરત જાણી લે; પરંતુ તે વાત વેદ કે કરોડો શાસ્ત્રોથી આવડે તેવી નથી. ૩૦૦

इतिगर्भप्रकरणम् ।

ઇતિ ગર્ભ પ્રકરણમ્.

अथसंवत्सरफलम् ।

चैत्रशुक्लप्रतिपदिप्रातस्तत्वविभेदतः ।
पश्येद्विचक्षणोयोगीदक्षिणेचोत्तरायणे ॥३०१॥

ચૈત્રમાસની શુકલ પ્રતિપદાને દિવસે પ્રભાત સમયે તત્વોના વિભેદથી વિચિક્ષણ—પંડિત યોગી દાક્ષણાયન અને

ઉત્તરાયણને જુએ; અર્થાત્ એ દિવસના વહેવાથી આખા વર્ષના ફળને જુવે. ૩૦૧

चंद्रोदयस्यवेलायांवहमानाऽथतत्वतः ।
पृथिव्यापस्तथावायुःसुभिक्षसर्वसस्यजम् ॥३०२॥

ચન્દ્રસ્વરના ઉદય સમય જો પૃથિવી, જળ વા વાયુતત્વ ચાલે તો સઘળી ખેતીમાં સારી પેદાશ થાય છે. ૩૦૨

तेजोव्योम्नोर्भयंघोरंदुर्भिक्षंकालतत्वतः ।
एवंतत्वफलंज्ञेयंवर्षेमासेदिनेष्वपि ॥३०३॥

જો ચન્દ્રસ્વરમાં તેજ અને આકાશતત્વ ચાલતાં હોય તો ઘોર ભય અને દુકાળ પડે છે. આ પ્રકારે સમયના તત્વાનુસાર વર્ષ, માસ અને દિવસોમાં પણ બધાં તત્વોનાં ફળ જાણવાં. ૩૦૩

मध्यमाभवतिक्रूरादुष्टासर्वेषुकर्मसु ।
देशभंगमहारोगक्लेशकष्टादिदुःखदा ॥३०४॥

મધ્યમા—સુષુમ્ણા નાડી ક્રુર અને સર્વ કર્મોમાં દુષ્ટ છે. દેશભંગ, મહારોગ, ક્લેશ અને કષ્ટ—આદિ અત્યંત દુઃખોને દેવાવાળી છે. ૩૦૪

मेषसंक्रांतिवेलायांस्वरभेदंविचारयेत् ।
संवत्सरफलंब्रूयाल्लोकानांतत्त्वचिंतकः ॥३०५॥

જો મેષની સક્રાંતી સમય સ્વરના ભેદને વિચારે તો તત્વને જાણવાવાળો મનુષ્ય લોકોને સંવત્સરનું ફળ કહી શકે છે. ૩૦૫

पृथिव्यादिकतत्त्वेनदिनमासाब्दजंफलम् ।
शोभनंचयथादुष्टंव्योममारुतवह्निभिः ॥३०६॥

મેષસંક્રાંતિ સમય પૃથિવી—આદિ તત્વોથી દિવસ, માસ અને વર્ષનું ફળ શુભ જાણવું અને આકાશ પવન

અને અગ્નિતત્વથી દુષ્ટ ફળ જાણવું. ૩૦૬

सुभिक्षंराष्ट्रवृद्धिःस्याद्बहुसस्यावसुंधरा ।
बहुवृष्टिस्तथासौख्यंपृथ्वीतत्त्वंवहेद्यपि ॥३०७॥

મેષસંક્રાંતિને દિવસે જો પૃથિવીતત્વ ચાલે, તો કાળ પડતો નથી, દેશની વૃદ્ધિ, પૃથિવીમાં ઘણુંજ અનાજ પાકે, અતિવૃષ્ટિ અને બહુ સુખ થાય છે. ૩૦૭

अतिवृष्टिःसुभिक्षंस्यादारोग्यंसौख्यमेवच ।
बहुसस्यातथापृथ्वीआपस्तत्वंवैवहेद्यपि ॥३०८॥

જો તે દિવસે જળતત્વ વહેતું હોય તો અત્યંત વરસાદ, સકાળ, આરોગ્ય અને સુખ તથા પૃથિવીમાં ઘણી ખેતી થાય છે. ૩૦૮

दुर्भिक्षंराष्ट्रभंगःस्यादुत्पत्तिश्चविनश्यति ।
अल्पादल्पतरावृष्टिरग्नितत्त्वंवहेद्यदि ॥३०९॥

અગ્નિતત્વ જો ચાલતું હોય તો દુકાળ, દેશભંગ, ઉત્પત્તિનો નાશ અને ઘણોજ થોડો વરસાદ થાય છે. ૩૦૯

उत्पातोपद्रवाभीतिरल्पावृष्टिःस्युरीतयः ।
मेषसंक्रांतिवेलायांवायुतत्त्वंवहेद्यदि ॥३१०॥

મેષસંક્રાંતિના સમયમાં જો વાયુતત્વ ચાલતું હોય તો ઉત્પતિ, ઉપદ્રવ, ભીતિ, અલ્પવૃષ્ટી, ઇતિ—ઉંદર પડવા આદિ છ પ્રકારની થાય છે. ૩૧૦

मेषसंक्रांतिवेलायांव्योमतत्त्वंवहेद्यदि ।
तत्रापिशून्यताज्ञेयासस्यादीनांसुखस्यच ॥३११॥

મેષસંક્રાંતિના સમયે જો આકાશતત્વ ચાલતું હોય તો ધાન્યઆદિની અને સુખની શુન્યતા સમજી લેવી. ૩૧૧

पूर्णप्रवेशनेश्वासेसस्यतत्त्वेनसिद्ध्यति ।
सूर्यचंद्रेऽन्यथाभूतेसंग्रहःसर्वसिद्धिदः ॥३१२॥

જો શ્વાસનો પુર્ણ પ્રવેશ થઈ જાય તો તત્વથી ધાન્યની સિદ્ધિ થાય છે, અને જો તત્વોના ઉદય સમયે સૂર્ય તથા ચન્દ્રસ્વર વિપરીત થઇ જાય, અથવા તો ચન્દ્રના યોગમાં સૂર્ય, સૂર્યના યોગમાં ચન્દ્ર હોય તો કરેલો સંગ્રહ લાભદાતા થઈ પડે છે. ૩૧૨

विषमेवह्नितत्त्वंस्याज्ज्ञायतेकेवलंनभः ।
तत्कुर्याद्वस्तुसंग्राहंद्विमासेचमहर्घता ॥३१३॥

જો દક્ષિણ સ્વરમાં અગ્નિતત્વ હોય, તથા કેવળ આકાશતત્વ હોય તો તે સમય વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરવામાં આવે, તો બે માસમાં અવશ્ય મોંઘવારી થાય. ૩૧૩

रवौसंक्रमतेनाडीचंद्रमंतेप्रसर्पिता ।
खानिलेवह्नियोगेनरौरवंजगतीतले ॥३१४॥

॥ इतिसंवत्सरप्रकरणम् ॥

જો રાત્રિ સમય સૂર્યની નાડી ચાલતી હોય, અને પ્રભાતે ચન્દ્રની વહેવા લાગે, તથા તે સમય આકાશ, પવન અને અગ્નિતત્વનો યોગ હોય તો પૃથ્વીતળ ઉપર મહા મહા અનર્થો થાય છે ૩૧૪

ઇતિ સંવત્સર પ્રકરણ.

॥ अथरोगप्रकरणम् ॥

महीतत्त्वेस्वरोगश्चजलेचजलमातृतः ।
तेजसिखेटवाटीस्थशाकिनीपितृदोषतः ॥३१५॥

રોગ પ્રકરણ.

જો પ્રશ્ન વખતે પૃથ્વિની તત્વ વહેતું હોય તો પ્રાર-

બધનો રોગ, જળતત્વ ચાલતું હોય તો જળની માતૃકા-ઓનો રોગ, તેજતત્વ વહેતું હોય તો ખેતર—વાડીમાં રહેવાવાળી શાકીની તથા પિતૃદોષથી રોગ થયો છે, એમ સમજવું. ૩૧૫

आदौशून्यगतोदूतःपश्चात्पूर्णेविशेद्यदि ।
मूर्च्छितोऽपिध्रुवंजीवेद्यदर्थंप्रतिपृच्छति ॥३१६॥

પૂછવાવાળો દુત જો પ્રથમ શુન્ય અંગના તરફ આવ્યો હોય, અને પછી પૂર્ણ અંગના તરફ પેઠો હોય, તો જે માટે તે પુછવા આવેલો છે, તે મુર્છા પામેલો છતા પણ તે અવશ્ય જીવે છે. ૩૧૬

यस्मिन्नंगेस्थितोजीवस्तत्रस्थःपरिपृच्छति ।
तदाजीवतिजीवोऽसौयदिरोगैरुपद्रुतः ॥३१७॥

જે અંગમાં જીવ રહેલો હોય, તે અંગના તરફ બેશીને પ્રશ્ન કરે, તો રોગોથી પીડિત છતાં પણ તે રોગી અવશ્ય જીવે છે. ૩૧૭

दक्षिणेनयदावायुर्दूतोरौद्राक्षरंवदेत् ।
तदाजीवतिजीवोऽसौचंद्रेसमफलंभवेत् ॥३१८॥

જો દક્ષીણ નાડીનો વાયુ ચાલતો હોય, અને દૂતના મુખથી ભયાનક વચન નિકળે, તો તે જીવ જીવશે, અને ચંદ્રસ્વર હોય તો સમાન ફળ થાય છે. ૩૧૮

जीवाकारंचवाधृत्वाजीवाकारंविलोक्यच ।
जीवस्थोजीवितप्रश्नंतस्यस्याज्जीवितंफलम् ३१९

જીવાકારને ધારીને અને જોઇને જીવમાં સ્થિત રહેલો દૂત જીવવાનું પ્રશ્ન કરે તો તેને જીવનનું ફળ થાય છે. ૩૧૯

वामचारेतथादक्षप्रवेशेयत्रवाहनम् ।
तत्रस्थःपृच्छतेदूतस्तस्यसिद्धिर्नसंशयः ॥३२०॥

ડાબી નાડી—ઇંડા અને જમણી નાડી પિંગળા એ એના ચાલવા તથા પ્રવેશ કરવા સમય જો દુત પ્રશ્ન કરે તો તેનો સિદ્ધિ થાય છ, તેમાં સંશય નથી. ૩૨૦

प्रश्नेचाधःस्थितोजीवोनूनंजीवोहिजीवति ।
ऊर्ध्वचारस्थितोजीवोजीवोयातियमालयम् ॥३२१॥

જો પ્રશ્નસમય દૂત નીચેના ભાગમાં બેઠો હોય, તો તો તે રોગી અવસ્ય જીવે છે, અને જો ઉચા ભાગમાં બેઠો હોય તો તો જીવ યમાલયમાં ગયા વગર રહેતો નથી. ૩૨૧

विपरिताक्षरप्रश्नेरिक्तायांपृच्छकोयदि ।
विपर्ययंचविज्ञेयंविषमस्योदयेसति ॥३२२॥

જો વિષય નાડી સુષુમ્ણાનો ઉદય હોય, અને પ્રશ્ન કર્તા રિક્ત નાડીમાં એવું પ્રશ્ન કરે, કે જેના અક્ષર વિષમ એક, ત્રણ અને પાંચ વિગેરે એકી હોય, તો તેનું વિપરીત ફળ જાણવું. ૩૨૨

चंद्रस्थानेस्थितोजीवःसूर्यस्थानेतुपृच्छकः ।
नवाप्राणवियुक्तोऽसौयदिवैद्यशतैर्वृतः ॥३२३॥

જો પોતાનો શ્વાસવાયુ ચંદ્રમાના સ્થાનમાં સ્થિત હોય, અને પ્રશ્નકર્તા સુર્યના સ્થાનમાં સ્થિત હોય, તો તે રોગીની ચિકિત્સા ગમે તો સો વૈદ્યો કરતા હશે તોપણ તે અવશ્ય મરણ પામશે. ૩૨૩

पिंगलायांस्थितोजीवोवामेदूतस्तुपृच्छति ।
तदाऽपिम्रियतेरोगीयदित्रातामहेश्वरः ॥३२४॥

જો જીવ પિંગળામાં સ્થિત હોય, અને દુત વામ ભાગમાં બેસીને પુછે, તો તે સમય શ્રી મહાદેવજીથી સંરક્ષણ કરાયેલો રોગી પણ મરણ પામશે. ૩૨૪

एकस्यभूतस्यविपर्ययेणरोगाभिभूतिर्भवती हपुंसाम् । तयोर्द्वयोर्बंधुसुहृद्विपत्तिःपक्षद्वये व्यत्ययतोमृतिःस्यात् ॥३२५॥

॥ इति रोगप्रकरणम् ॥

એક ભુત—તત્વના વિપરીત થવાથી પણ પુરૂષોને તિરસ્કાર થાય છે, અને બે તત્વ વિપરીત થવાથી બંધુ અને મિત્રોથી વિપરીત થાય છે, અને તે એક માસ પર્યંત વિપરીત ચાલ્યો જાય, તો તે મરણજ થાય છે. ૩૨૫

ઇતિ રોગ પ્રકરણ.

॥ अथ कालप्रकरणम् ॥

मासादौचैवपक्षादौवत्सरादौयथाक्रमम् । क्षयकालंपरीक्षेतवायुचारवशात्सुधीः ॥३२६॥

કાળ પ્રકરણ.

માસ, પક્ષ અને વર્ષ એ ત્રણેના ક્રમના આદિમાં વિદ્વાન મનુષ્યે વાયુના પ્રચાર વશથી મરણના સમયનું પરીક્ષણ કરવું. ૩૨૬

पंचभूतात्मकंदीपंशिवस्नेहेनसेचितम् । रक्षयेत्सूर्यवातेनप्राणीजीवःस्थिरोभवेत् ॥३२७॥

આ પંચભુતાત્મક દેહને શિવ રૂપ સ્નેહ—તેલથી સિંચીને સુર્યરૂપ પવનથી જો પ્રાણી રક્ષણ કરે છે, તો તેનો જીવ સ્થિર થાય છે. ૩૨૭

मारुतंबंधयित्वातुयसूर्यंबंधयतेयदि ।

अभ्यासाज्जीवतेजीवःसूर्यकालेऽपिवंचिते ३२८

જે મનુષ્ય પ્રાણવાયુને બાંધીને આખો દિવસ સ્વરનું બંધન કરે છે, આ પ્રકારે અભ્યાસના બળવડે સુય કાળને છેતરીને તે જીવ જીવી શકે છે. ૩૨૮

गगनात्स्रवतेचंद्रःकायपद्मंविकासयेत् ।
कर्मयोगसदाभ्यासैरमरःशशिसंश्रयात् ॥३२९॥

આકાશમાં ગમન કરવાથી ઇન્દ્ર કિરણ નીચે પડીને દેહ રૂપી કમળોનું સિંચન કરે છે, એ પ્રકારે કર્મના યોગથી યોગી ચન્દ્રમાનો :આશ્રય લેવાના અભ્યાસથી અમર થઇ જાય છે. ૩૨૯

शशांकंवारयेद्रात्रौदिवावार्योदिवाकरः ।
इत्यभ्यासरतोनित्यंसयोगीनात्रसंशयः ॥३३०॥

જે રાત્રે ચન્દ્રસ્વરનું અને દિવસે સુર્યસ્વરનું નિવારણ કરે છે તે, તે પ્રકારના અભ્યાસમાં તત્પર યોગીજ નિ.શંશય યોગી છે. ૩૩૦

अहोरात्रंयदैकत्रवहतेयस्यमारुतः ।
तदातस्यभवन्मृत्युःसंपूर्णवत्सरत्रये ॥३३१॥

જે મનુષ્યનો પ્રાણવાયુ રાતદિવસ એકજ સ્થળે વહે છે, તો મનુષ્યનું મૃત્યુ ત્રણ વર્ષમાં થઇ જાય છે; ૩૩૧

अहोरात्रद्वयंयस्यपिंगलायांसदागतिः ।
तस्यवर्षद्वयंप्रोक्तंजीवितंतत्त्ववेदिभिः ॥३३२॥

જે મનુષ્યના સ્વાસની બે ગતિ અહર્નિશ પિંગળામાં રહે તો તત્વને જાણવાવાળા પુરૂષે, તે મનુષ્યનું જીવન બે વર્ષનું કહેલું છે. ૩૩૨

त्रिरात्रंवहतेयस्यवायुरेकपुटेस्थितः ।
तदासंवत्सरायुस्तंप्रवदंतिमनीषिगः ॥३३३॥

જે મનુષ્યનો પ્રાણવાયુ ત્રણ રાત્રીપર્યંત એકજ નાસીકાના પુટમાં રહીને ચાલે, તો તેનું જીવન એક વર્ષ સુધીનું છે એમ વિદ્વાનો કહે છે. ૩૩૩

रात्रौचंद्रोदिवासूवहेद्ययेस्यनिरंतरम् ।
जानीयात्तस्यवैमृत्युःषण्मासाभ्यंतरेभवेत् ॥३३४॥

જે મનુષ્યનો રાત્રે ચન્દ્રસ્વર અને દિવસે સૂર્યસ્વર નિરંતર ચાલે તે મનુષ્યનું છ માસમાં મરણ થાયછે. ૩૩૪

लक्ष्यंलक्षितलक्षणेनसलिलेभानुर्यदादृश्यते ।
क्षीणोदक्षिणपश्चिमोत्तरपुरःषट्त्रिद्विमासैकतः ॥
मध्यंछिद्रमिदंभवेद्दशदिनंधूमाकुलंतद्दिने ।
सर्वज्ञैरपिभाषितंमुनिवरैरायुःप्रमाणंस्फुटम् ॥३३५॥

જે મનુષ્યને જળમાં સૂર્યનું પ્રતિબિંબ ક્ષીણ, ક્રમથી દક્ષિણ, પશ્ચિમ, ઉત્તર અને પુર્વમાં જોવામાં આવે તે છ, ત્રણ, બે અને એક માસ જીવશે, અર્થાત્ દક્ષિણમાં જે ક્ષીણ દેખે તે છ, પશ્ચિમમાં ત્રણ, ઉત્તરમાં બે અને પૂર્વમાં એક માસનું જીવન સમજવું જો પ્રતિબિંબના મધ્યમાં છીદ્ર જોવામાં આવે તો દસ દિવસનું જીવન જાણવું. અને જો આખા પ્રતિબિંબમાં ધુમ્રના સદૃશ પ્રતીતિ થાય, તો તો તેજ દિવસ મરણ સમજવું. આ સર્વજ્ઞ મુનીશ્વરોએ અવસ્થાનું પ્રકટ પ્રમાણ કહેલું છે. ૩૩૫

दूतोरक्तकषायकृष्णवसनोदंतक्षतोमुंडित-
स्तैलाभ्यक्तशरीररज्जुककरोदीनश्चपूर्णोत्तरः ।

भस्मांगारकपालपाशमुशलीमूर्यास्तमायातियः
कालीशून्यपदस्थितोगदयुतःकालानलस्याद्दतः

જો પ્રશ્ન પૂછનારાવાળા માણુસે કાળાં ભગવાં વસ્ત્ર પેહેરેલ હોય અથવા દાંત પડી ગયેલા હોય, મુંડન કરાવેલું હોય, તેલ મર્દન કરેલું હોય, હાથમાં દોરડું હોય, દીન—ગરીબ હોય, પુર્વોત્તર અર્થાત ઉત્તર દેવામાં સમર્થ અને ભસ્મ, અંગાર, કપાળ, પાશ અને મુશલ—આદિ જેના હાથમાં હોય, જે સૂર્યાસ્ત સમય આવે, અને જેના પગ ઉઘાડા હોય, અર્થાત્ પગરખાં પહેરેલાં ન હોય, આવા પ્રકારનો દ્દૂત પ્રશ્ન કરવા આવે, તો તો રોગી કાળનેજ પામશે, એ સમજીજ લેવું. ૩૩૬

अकस्माच्चित्तविकृतिरकस्मात्पुरुषोत्तमः ।
अकस्मादिंद्रियोत्पातःसन्निपातस्यलक्षणम् ॥३३७॥

જે રોગીના ચીત્તમાં અકસ્માત વિકાર થાય, અકસ્માત ઉત્તમ થઇ જાય, અને અકસ્માત ઇન્દ્રિયોમાં ઉત્પાત થઇ જાય તો તે સન્નિપાતનાં લક્ષણ છે, એમ સમજવું. ૩૩૭

शरीरंशीतलंयस्यप्रकृतिर्विकृताभवेत् ।
तदरिष्टंसमासेनव्यासतस्तुनिबोधमे ॥३३८॥

જેનું શરીર શીતળ હોય, પ્રકૃતિમાં વિકાર હોય, તે સંક્ષેપથી અરિષ્ટ જાણવું. અને તે વિસ્તાર પુર્વક હું કહું છું, તે શ્રવણ કરય. ૩૩૮

दुष्टशब्देषुरमतेशुद्धशब्देषुचात्मनि ।
पश्चात्तापीभवेद्यस्यतस्यमृत्युर्नसंशयः ॥३३९॥

જે મનુષ્ય ખરાબ શબ્દો બોલે, અને સારા શબ્દો કહીને પછી પશ્ચાતાપ કરે, તો તેનું નિઃસંશય મરણ

થશે. ૩૩૯

हुंकारःशीतलोयस्यफूत्कारोवह्निसन्निभः ।
महावैद्योऽप्यवेद्यःस्यात्तस्यमृत्युर्भवेद्ध्रुवम् ॥३४०॥

જેનો હુંકાર શીતળ હોય, અને ફુત્કાર અગ્નિના સમાન હોય, તો તેનું ગમે તો મહાન્ વૈદ્ય સંરક્ષણ કરતો હોય, તોપણ તે નિશ્ચય મરણ પામે છે. ૬૪૦

जिह्वांविष्णुपदंध्रुवंसुरपदंसन्मातृकामंडल-
मेतान्येवमरुंधतीममृतगुंशुक्रंत्वगस्त्यक्षणम् ॥
एतेष्वेकमपिस्फुटंनपुरुषःपश्येत्पुरःप्रेषितं
सोऽवश्यंविशतीहकालवदनंसंवत्सरादूर्ध्वतः ॥३४१॥

જે મનુષ્ય જીહ્વા, આકાશ, ધ્રુવ, દેવમાર્ગ, માતૃકાઓનું મંડળ, અરૂંધતી, ચન્દ્રમા, શુક્ર અને અગસ્ત્ય એમાંથી એકને પણ કહેવા છતાં પણ ન દેખે, તો તે રોગી અવશ્ય વર્ષ દિવસ પછી કાળના મુખમાં જાય છે. ૩૪૧

अरश्मिबिंबंसूर्यस्यवह्नेःशीतांशुमालिनः ॥
दृष्ट्वैकादशमासायुर्नरश्चोर्ध्वंनजीवति ॥३४२॥

જે મનુષ્યને સૂર્ય તથા ચન્દ્રનાં પ્રતીબિંબ અને અગ્નિ એની કિરણો પ્રતીત થાય નહી, તો તે મનુષ્યનુ જીવન માત્ર અગ્યાર માસનું જાણવું. ૩૪૨

वाप्यांपुरीषमूत्राणिसुवर्णरजतंतथा ॥
प्रत्यक्षमथवास्वप्नेदशमासान्नजीवति ॥३४३॥

જે મનુષ્યને સ્વપ્નમાં અથવા જાગૃતાવસ્તામાં મળ, મુત્ર, સુવર્ણ અને ચાંદી જોવામાં આવે, તો તે દશ માસથી વધારે જીવતો નથી. ૩૪૩

क्वचित्पश्यतियोदीपंसुवर्णचकषान्वितम् ॥
विरूपाणिचभूतानिनवमासान्नजीवति ॥३४४॥

જે મનુષ્ય કોઇ કોઇવાર દીવાને અથવા કસોટી લ-
ગાવેલાં સુવર્ણને અને સઘળાં ભુતોને વિપરીત જુવે, તો
તે નવ માસથી વધારે જીવતો નથી. ૩૪૪

स्थूलांगोऽपिकृशःकृशोऽपिसहसास्थूलत्व
मालभ्यतेप्राप्तोवाकनकप्रभांयदिभवेत्क्रूरोऽ
पिकृष्णच्छविः ॥ शूरोभीरुरधर्मगोपिनि
पुणःशांतोविलोलःपुमानित्येवंप्रकृतिःप्रया
तिविकृतिंमासाष्टकंजीवति ॥३४५॥

જે મનુષ્યનો સ્વભાવ એવો ચલાયમાન થઇ જાય કે
જો સ્થુળ હોય તો એકદમ કૃશ થઇ જાય, અને કૃશ હોય
તો એકદમ સ્થુળ થઇ જાય અને ક્રુર તથા કૃષ્ણવર્ણ
થઇને સુવર્ણ સમાન કાંતીવાળો થઇ જાય, શુરવીર થઇને
ભીરૂ થઈ જાય, ધાર્મિક થઈને અધર્મી થઈ જાય અને
શાંત થઇને ચંચળ થઈ જાય તો તે મનુષ્ય આઠ માસ
જીવશે. ૩૪૫

पीडाभवेत्पाणितलेचजिह्वामूलेयथास्या द्रुधिरंचकृष्णम्
विद्धंनचग्लायतियत्रष्टद्द्याजीवेन्मनुष्यःसहि
सप्तमासम् ॥३४६॥

જે મનુષ્યનાં હાથનાં તળાંપર, જીભના મુળમાં રૂધીર
કાળું થઈ જાય, અને જેના ગાત્રમાં દાબવાથી કે કસાથી
દુઃખ ન થાય તો તે મનુષ્ય સાત માસ જીવે છે. ૩૪૬

मध्यांगुलीनांत्रितयंनवक्रंरोगंविनाशुष्यतियस्यकंठः।

मुहुर्मुहुःप्रश्नपरोऽतिजाड्यात्षड्भिःसमासैः
प्रलयंप्रयाति ॥३४७॥

જે મનુષ્યની વચલી ત્રણ આંગળીયો મરડાય નહી, રોગ વગરજ કંઠ સુકાઇ જાય અને જેને વારંવાર પુછવાથી જડતા થઈ જાય; અર્થાત્ પુર્વાપરનું અનુસંધાન ન રહે, તો તે મનુષ્ય છ માસમાં મરણ પામે છે. ૩૪૭

नयस्यस्मर्णंकिंचि द्वेद्यतेस्तनचर्मणि ॥
सोऽवश्यंपंचमेमासिस्कंधारूढोभविष्यति ॥३४८॥

જે મનુષ્યનાં સ્તનોનું ચામડું બહેરૂં થઇ જાય, તો તે મનુષ્ય પાંચ માસમાં મનુષ્યની કાંધે અવસ્ય ચડે છે; અર્થાત્ મરણ પામે છે. ૩૪૮

यस्यनस्फुरतिज्योतिःपीड्यतेनयनद्वयम् ॥
मरणंतस्यनिर्दिष्टंचतुर्थेमासिनिश्चितम् ॥३४९॥

જે મનુષ્યનાં નત્રોનું તેજ પ્રકાશ કરતું ન હોય, બે આંખ્યોમાં પીડા થતી હોય, તો તે મનુષ્યનું મરણ ચોથે માસે અવસ્ય થશેજ. ૩૪૯

दंताश्चवृषणौयस्यनाकिंचिदपिपीड्यते ॥
तृतीयमासतोऽवश्यंकालाज्ञायांभवेन्नर. ॥३५०॥

જે મનુષ્યના દાંત અને અંડકોષોમાં દબાવવા છતાં કાંઇ પીડા ન થાય, તો તે ત્રીજે મહિને કાળની આજ્ઞામાં જાય છે અર્થાત્ મરણ પામે છે ૩૫૦

कालोदूरस्थितोवापियेनोपायेनलक्ष्यते ॥
तंवदामिसमासेनयथा दिष्टंशिवागमे ॥३५१॥

દુર સ્થિત છતાં કાળ જે ઉપાયથી જોવામાં આવે તે ઉપાયને શિવશાસ્ત્રના સાર સંક્ષેપથી કહું છું. ૩૫૧

एकांतंविजनंगत्वाकृत्वादित्यंचपृष्ठतः ।।
निरीक्षयेन्निजच्छायांकंठदेशेसमाहितः ।।३५२।।

એકાંત નિર્જન વનમાં જઈને અને સૂર્યને પાછળ રાખીને પોતાની છાયાને સાવધાનપણાથી કંઠ દેશમાં જોવી. ૩૫૨

ततश्चाकाशमीक्षेतह्रींपरब्रह्मणेनमः ।
अष्टोत्तरशतंजप्त्वाततःपश्यतिशंकरम् ।। ३५३ ।।

પછી આકાશ જોવું અને ' ह्रीं परब्रह्मणे नमः ' એ મંત્રનો એકસો આઠાવર જપ કરે, તો તે મનુષ્ય શિવ જીને જોઇ શકે છે ૩૫૩

शुद्धस्फटिकसंकाशं नानारूपधरंहरम् ।
षण्मासाभ्यासयोगेनभूत्रराणांपतिर्भवेत ।।
वर्षद्वयेनतेनाथकर्त्ताहर्तास्वयंप्रभुः ।। ३५४ ।।

જે શીવજીનું સ્વરૂપ શુદ્ધ સ્ફટિકના તુલ્ય છે, અને જે નાના પ્રકારનાં રૂપોને ધારણ કરે છે, આ પ્રકારે છ માસ અભ્યાસ કરવાથી પ્રાણી રાજા થાય છે, અને બે વર્ષ અભ્યાસ કરવાથી કર્તા, હરતા, સ્વયંભુ થઇ જાય છે. ૩૫૪

त्रिकालज्ञत्वमाप्नोतिपरमानंदमेवच ।
सतताभ्यासयोगेननास्तिकिंचित्सुदुर्लभम् ।।

અને નિરંતર અભ્યાસ કરવાથી ભુત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણે કાળનું જ્ઞાન, અને પરમાનંદને પ્રાપ્ત થાય છે, અને તેને કોઇ પણ વસ્તુ દુર્લભ થતી નથી. ૩૫૫

तद्रूपंकृष्णवर्णंयःपश्यतिव्योम्निनिर्मले ।
षण्मासान्मृत्युमाप्नोतिसयोगीनात्रसंशयः ॥

જે યોગીને નીર્મળ આકાશમાં શિવજીનું સ્વરૂપ કાળું જોવામાં આવે, તો તે યોગી નિઃસંશય છ માસમાં મરણ પામે છે. ૩૫૬

पीतेव्याधिभयंरक्तेनीलेहानिंचनिर्दिशेत् ।
नानावर्णोऽथचेत्तस्मिन्सिद्धश्चगीयतेमहान् ॥

પીળું જુવે તો વ્યાધી, લાલ જુવે તો ભય, લીલું જુવે તો હાની અને નાના પ્રકારનાં રંગ વાળું જુવે, તો તે યોગી સીદ્ધીઓને પામે છે. ૩૫૭

पदेगुल्फेचजठरेविनाशःक्रमशोभवेत् ।
विनश्यतोयदाबाहूस्त्रयंतुम्रियतेध्रुवम् ॥ ३५८ ॥

જો છાયામાં પગ, ગુલ્ફ અને પેટ એ જોવામાં ન આવે, હાથ જોવામાં ન આવે, તો તો અવસ્ય રોગી મરણ પામે છે. ૩૫૮

वामबाहौतथाभार्यानश्येन्नष्टेनसंशयः ।
दक्षिणेबंधुनाशोहिमृत्युमात्मविनिर्दिशेत् ॥३५९॥

જો ડાબી ભુજા જોવામાં ન આવે તો નિઃસંશય સ્ત્રી નાશ પામે છે, જો જમણો હાથ જોવામાં ન આવે તો બંધુઓનો નાશ થાય છે, તથા પોતાનું મરણ એક માસમાં થાય છે. ૩૫૯

अशिरोमासमरणंविनाजंघेदिनाष्टकम् ।
अष्टभिःस्कंधनाशेनछायालोपेनतत्क्षणात् ॥३६०॥

માથું ન જુવે તો માસમાં, સાથળ ન જુવે તો

આઠ દિવસમાં, સ્કંધ ન જુવે તો પણ આઠ દિવસમાં અને પોતાની છાયા સમુળગી ન જુવે, તો તો તેજ ક્ષણે મરણ જાણી લેવું. ૩૬૦

प्रातःपृष्ठगतेरवौचनिमिशाच्छायांगुलीश्चाधरं
दृष्ट्वार्धेनमृतिस्त्वनंतरमहोच्छायानरंपश्यति ।
तत्कर्णांसकरास्यपार्श्वहृदयाभावेक्षणार्धात्स्वयं
दिङ्मूढोहिनरःशिरोविगमतोमासांस्तुषड्जीवति ॥

જો પ્રભાતે સૂર્યને પીઠના તરફ કરીને છાયામાં પુરૂષની આંગળી અને હોઠ ન જોવામાં આવે, તો નિમિષ માત્રમાં, અને પછી છાયાને તથા પોતાને પણ ન જુવે તો અર્દ્ધ નિમિષમાં મરણ થાય છે. અને છાયાના કાન, સ્કંધ, હાથ, મુખ, પડખાં, અને હૃદય જોવામાં ન આવે તો અર્ધ ક્ષણમાં મરણ થશે, અને છાયામાં પુરૂષનું મસ્તક જોવામાં ન આવે તો, અને દિશાઓનું પણ જ્ઞાન ન રહે તો મનુષ્ય છ માસ જીવે છે. ૩૬૧

एकादिषोडशाहानियदिभानुर्निरंतरम् ।
वहेत्तस्यभवेन्मृत्युःशेषाहेनचमासिके ॥ ३६२ ॥

જે મનુષ્યનો સોળ દિવસ સુધી નિયમિત સૂર્ય સ્વરજ ચાલ્યા કરે, તો તે મનુષ્યનું મરણ પંદર દિવસમાંજ થઈ જાય છે. ૩૬૨

संपूर्णवहतेसूर्यश्चंद्रमानैवदृश्यते ।
पक्षेणजायतेमृत्युःकालज्ञेनानुभाषितम् ॥ ३६३ ॥

જે મનુષ્યનો નિરંતર સુર્ય સ્વરજ ચાલતો હોય અને ચન્દ્ર સ્વર કોઈ કોઈવાર પણ જોવામાં ન આવે, તો તેનું મરણ પણ પંદર દિવસમાં થઈ જાય છે ૩૬૩

मूत्रंपुरीषंवायुश्चसमकालंप्रवर्तते ।
तदाऽसौचलितोज्ञेयोदशाहेम्रियतेध्रुवम् ॥ ३६४ ॥

જે મનુષ્યના મળ, મુત્ર અને વાયુ એકજવાર નીકળે તો તેને મરણની તઇારીય કરવાવાળોજ સમજવો; કારણ કે તેનું મરણ દશ દીવસમાં અવસ્ય થાય છે. ૩૬૪

संपूर्णंवहतेचंद्रःसूर्योनैवचदृश्यते ।
मासेनजायतेमृत्युःकालज्ञेनानुभाषितम् ॥ ३६५ ॥

જે મનુષ્યનો બરાબર ચન્દ્ર સ્વર ચાલતો હોય, અને સુર્ય સ્વર એકવાર પણ ન જુવે, તો તે મનુષ્ય એક માસમાં મરણ પામશે, એમ કાળને જાણવાવાળાઓનું કહેવું છે. ૩૬૫

अरुंधतींध्रुवंचैवविष्णोस्त्रीणिपदानिच ।
आयुर्हीनानपश्यंतिचतुर्थमातृमंडलम् ॥ ३६६ ॥

અરૂધતી, ધ્રુવ, વિષ્ણુનાં ત્રણ પગ અને ચોથુ માતૃમંડળ તેને જે ન દેખે, તેને આયુષહીન સમજવો. ૩૬૬

अरुंधतीभवेज्जिह्वाध्रुवोनासाग्रमेवच ।
भ्रुवौविष्णुपदंज्ञेयंतारकंमातृमंडलम् ॥ ३६७ ॥

જીહ્વા ને અરૂંધતી, નાસીકાના અગ્રભાગને ધ્રુવ, ભ્રકુટીયોને વીષ્ણુપદ અને તારાઓને માતૃમંડળ કહે છે. ૩૬૭

नवभ्रुवंसप्तघोषंपंचतारांत्रिनासिकाम् ।
जिह्वामेकदिनंप्रोक्तंम्रियतेमानवोध्रुवम् ॥ ३६८ ॥

જો ભ્રકુટી ન દેખે તો નવ દિવસમાં, કાનોના શબ્દને ન સાંભળે તો સાત દિવસમાં, તારા ન જુવે તો પાંચ

દિવસમાં નાક ન દેખે તો ત્રણ દિવસમાં અને જીભ ન દેખે તો, મનુષ્યનું નિશ્ચય મરણ થાય છે. ૩૬૮

कोणावक्ष्णोरंगुलिभ्यांकिंचित्पीड्यनिरीक्षयेत् ।
यदानदृश्यतेबिंदुर्दशाहेनभवेन्मृतः ॥३६९ ॥

આંખોના ખુણાને આંગળીયો વડે જરા દબાવીને જુવે, અને દબાવવાથી જગના બીંદુ નીકળે, તો અવસ્ય જાણવું કે દશ દીવસમાં મરી જશે. ૩૬૯

तीर्थस्नानेनदानेनतपसासुकृतेनच ।
जपैर्ध्यानेनयोगेनजायतेकालवंचना ॥ ३७० ॥

તીર્થના સ્નાન, દાન, તપ, સુકૃત, જપ, ધ્યાન અને યોગથી કાળને છેતરી શકાય છે, અર્થાત્ આવેલો કાળ પણ ટળી જાય છે. ૩૭૦

शरीरंनाशयंत्येतेदोषाधातुमलास्तथा ।
समस्तुवायुर्विज्ञेयोबलतेजोविवर्द्धनः ॥ ३७१ ॥

ધાતુ અને મળ—આદિ દોષ શરીરને નષ્ટ કરી નાંખે છે, અને વાયુની સમાનતા બળ અને તેજને વધારનારી છે. ૩૭૩

रक्षणीयस्ततोदेहोयतोधर्मादिसाधनम् ।
रोगायाप्यत्वमायांतिसाध्यायाप्यास्त्वसाध्यताम् ।
असाध्याजीवितंघ्नंतिनतत्रास्तिप्रतिक्रिया ॥ ३७२ ॥

માટે તે વડે દેહનું સંરક્ષણ કરવું, જે ધર્મ—આદિનું સાધન છે. તે યોગાભ્યાસજ જયરૂપ થઇ જાય છે. અને યોગથી અભ્યાસ સાધ્ય થઇ જાય છે. યોગાભ્યાસ ન

હોય, તો અસાધ્ય મરી જાય છે તેનો કાંઈ પણ ઉપાય નથી. ૩૭૨

येषांहृदिस्फुरतिशाश्वतमद्वितीयं
तेजस्तमोनिवहनाशकरंरहस्यम् ।
तेषामखंडशशिरम्यसुकांतिभाजां
स्वप्नेऽपिनोभवतिकालभयंनराणाम् ॥ ३७३ ॥

જે મનુષ્યના હૃદયમાં અનાદિ, અદ્વિતીય, અંધકારના સમૂહને નાશ કરવાવાળું ગુપ્તતેજ—શિવસ્વરોદયનું જ્ઞાન ફ્રૂરે છે, કે જે અખંડચંદ્રના સમાન રમણીય છે કાંતી જેની એવા મનુષ્યને સ્વપ્નમાં પણ કાળનો ભય રહેતો નથી. ૩૭૩

इडागंगेतिविज्ञेयापिंगलायमुनानदी ।
मध्येसरस्वतींविद्यात्प्रयागादिसमस्तथा ॥ ३७४ ॥

ઈડા નાડી ગંગા, પિંગળા નાડી યમુના અને સુષુમ્ણાને સરસ્વતી જાણવી. અને એ ત્રણ નાડીના સંગમને પ્રયાગ સમાન સમજવો. ૩૭૪

आदौसाधनमाख्यातंसद्यःप्रत्ययकारकम् ।
बद्धपद्मासनोयोगीबंधयेदुड्डियानकम् ॥ ३७५ ॥

પ્રથમ સાધનનેજ ત્વરાથી પ્રતીતિ થવાનું કારણ કહેલ છે. માટે યોગીએ પદ્માસન બાંધીને ઉડ્ડિયાનાયક નામનાં આસનને બાંધવું; અર્થાત્ અવાનની ગતિને ઉપર કરીને નાભિરંધ્રના સમીપ લાવવી. ૩૭૫

पूरकःकुंभकश्चैवरेचकश्चतृतीयकः ।

ज्ञातव्योयोगिभिर्नित्ययं देहसंशुद्धिहेतवे ॥३७६॥

યોગી લોકો પોતાના દેહને સારી રીતે શુદ્ધ કરવાને માટે પૂરક, કુંભક અને રેચક એ ત્રણેને જાણે છે. ૩૭૬

पूरकःकुरुतेवृष्टिंधातुमाम्यंतथैवच ।
कुंभकेस्तंभनंकुर्याज्जीवरक्षाविवर्द्धनम् ॥ ३७७ ॥

એ ત્રણેમાં પૂરક પ્રાણુયામ વૃષ્ટિથી દેહને સિંચે છે, અને શર્વ ધાતુઓને સમાન કરે છે, અને કુંભક પ્રાણુયામ દેહની ધાતુઓનું સીંચન કરે છે. અને જીવની રક્ષાને વધારે છે. ૩૭૭

रेचकोहरतेपापंकुर्याद्योगपदंव्रजेत् ।
पश्चात्संग्रामवत्तिष्ठेल्लयबंधंचकारयेत् ॥३७८ ॥

રેચક પ્રાણુયામ પાપને હરે છે. આ પ્રકારે જે પ્રાણુાયમ કરે છે, તે યોગપદને પામે છે, પછી જે યોગી સમાન રૂપથી ટકે છે તે લય બંધને કરી શકે છે, અર્થાત્ મરણુને અટકાવી શકે છે. ૩૭૮

कुंभयेत्सहजंवायुंयथाशक्तिप्रकल्पयेत् ।
रेचयेच्चंद्रमार्गेणसूर्येणापूरयेत्सुधीः ॥ ३७९ ॥

સ્વાભાવિક વાયુને પોતાની શક્તિના અનુસાર કુંભક પ્રાણુયામથી રોકે, ચંદ્રસ્વરથી રેચક કરે અને સૂર્યસ્વરથી પૂરક પ્રાણુયામને બુદ્ધિમાન્ મનુષ્ય કરે. ૩૭૯

चंद्रंपिबतिसूर्यश्चसूर्यंपिबतिचंद्रमाः ।
अन्योन्यकालभावेनजोवेदाचंद्रतारकम् ॥ ३८० ॥

જેના ચંદ્રસ્વરને સૂર્યસ્વર અને સૂર્યસ્વર ચંદ્રસ્વર પરસ્પર વખતો વખત પીએ, તે ચંદ્ર અને તારાની સ્થિતિ પર્યંત જીવન ગાળી શકે છે. ૩૮૦

स्वीयांगेवहतेनाडीतन्नाडीरोधनंकुरु ।
मुखबंधममुंचन्वैपवनंजायतेयुवा ॥ ३८१ ॥

જે યોગી પોતાના અંગમાં જે નાડી વહેતી હોય, તેને રોકીને અને પોતાના મુખને બાંધીને મુખથી પવનને ન નિકળવા આપે, તે યોગી વૃદ્ધાવસ્થાથી યુવાવસ્થાને પામે છે. ૩૮૧

मुखनासाक्षिकर्णांतानंगुलीभिर्निरोधयेत् ।
तत्त्वोदयमितिज्ञेयंषणमुखो करणंप्रियम् ॥ ३८२ ॥

મુખ, નાક, નેત્ર અને કાન તેને પોતાની આંગળીઓ વડે રોકે, તેને તત્વોદય ષડમુખી કરણ પ્રિય જાણવું. ૩૮૨

तस्यरूपंगतिःस्वादोमंडलंलक्षणंत्विदम् ।
सवेत्तिमानवोलोकेसंसर्गादपिमार्गवित् ॥ ३८३ ॥

તેનું રૂપ એ છે કે તે યોગી તત્વોનાં રૂપ, ગતિ અને સ્વાદ મંડળ લક્ષણ એ સર્વને જગતમાં જાણે છે. અને તત્વના મેળમાં પણ જુદા જુદા માર્ગને જાણી શકે છે. ૩૮૩

निराशोनिष्फलोयोगीनकिंचिदपिचिंतयेत् ।
वासनामुन्मनांकृत्वाकालंजयतिलीलया ॥ ३८४ ॥

આશા રહીત અને શુદ્ધ રૂપ યોગી કોઇ પણ વ-

સ્તુની ચિંતા ન કરે, અને વાસનાઓના ત્યાગથી અના-યાસે કાળને જીતે છે. ૩૮૪

विश्वस्यवेदिकाशक्तिर्नेत्राभ्यांपरिदृश्यते ।
तत्रस्थंतुमनोयस्ययाममात्रंभवेदिह ॥ ३८५ ॥

સકળ વિશ્વને જાણવાની શક્તિ નેત્રોથી દેખાય છે. તે શક્તિની વિષય જે યોગીનું મન એક પોહોર સુધી ટકી રહે. ૩૮૫

तस्यायुर्वर्धतेनित्यंघटिकात्रयमानतः ।
शिवेनोक्तंपुरातंत्रेसिद्धिस्यगुणगह्वरे ॥ ३८६ ॥

તે યોગીની અવસ્થા પ્રતિદિવસ ત્રણ ત્રણ ઘડીના પ્રમાણથી વધે છે. આ વાત યમગુણવાન સિધ્ધોના સમુહમાં શિવજીએ તંત્ર શાસ્ત્રમા કહેલી છે. ૩૮૬

बद्ध्वापद्मासनस्थागुदगतपवनंसन्निरुद्ध्याममुच्चैः
तंतस्यापानरंध्रेक्रमजितमनिलंप्राणशक्त्या निरुध्या
एकीभूतंसुषुम्नाविवरमुपगतंब्रह्मरंध्रेचनीत्वा
निक्षिप्याकाशमार्गेशिवचरणरतायांतितेकेऽपिधन्याः

યોગી પદ્માસન બાંધીને ગુદામાં સ્થિત પવન અ-પાનને રોકીને તેને ઉંચે લઇ જાય અને અપાન રંધ્રમાં જીતે–સ્થિર કરે તે સ્થિર કરેલાને પ્રાણશક્તિની સાથે રોકીને બેયની એકતા કરે, જ્યારે તે બેય એક થઈ જાય અને સુષુમ્ણા નાડીને રંધ્રમાં પોહોચાડે, અને પછી બ્રહ્મરંધ્રમા

લઇ જઇને આકાશ માર્ગમાં છોડી આપે. આ પ્રકારે શ્રી શિવજીના ચરણમાં જે કોઇ યોગી જાય છે તેને ધન્ય છે. ૩૮૭

एतज्जानातियोयोगोएतत्पठतिनित्यशः ।
सर्वदुःखविनिर्मुक्तोलभतेवांछितंफलम् ॥ ३८८ ॥

જે યોગી એને જાણે છે, અને હમેશાં વાંચે છે, તે સકળ દુઃખોથી રહિત યોગી વાંછિત ફળને પામે છે. ૩૮૮

स्वरज्ञानंनरेयत्रलक्ष्मीःपादतलेभवेत् ।
सर्वत्रचशरीरेऽपिसुखंतस्यसदाभवेत् ॥ ३८९ ॥

જે મનુષ્યને સ્વરનું જ્ઞાન છે, તેના ચરણોને નિચે લક્ષ્મી છે. અને તેના શરીરમાં તથા તે જ્યાં જાય, ત્યાં તેને સુખ થાય છે. ૩૮૯

प्रणवःसर्ववेदानांब्राह्मणोभास्करोयथा ।
मृत्युलोकेतथापूज्यःस्वरज्ञानीपुमानेपि ॥३९०॥

સઘળા વેદોમાં જેમ ઓંકાર અને બ્રાહ્મણોને સુર્ય જેવો પુજ્ય છે. એ પ્રકારે આ મૃત્યુ લોકમાં સ્વરને જાણુવાવાળો પુરૂષ પણ પુજ્ય છે ૩૯૦

नाडीत्रयंविजानातितत्त्वज्ञानंतथैवच ।
नैवतेनभवेत्तुल्यंलक्षकोटिरसायनम् ॥३९१॥

જે મનુષ્ય પુર્વોક્ત ત્રણે નાડીને જાણે છે, અને

જેને તત્વનું જ્ઞાન છે, તેના તુલ્ય લાખો કે કરોડો રસાયણ નથી. ૩૯૧

एकाक्षरप्रदातारंनाडीभेदविवेचकम् ।
पृथिव्यांनास्तितद्द्रव्यंयद्दत्त्वाचानृणोभवेत् ॥३९२॥

નાડીભેદનું વિવેચન કરનારો જો એક અક્ષર પણ આપે, તો પૃથિવીમાં એવું એક પણ દ્રવ્ય નથી, કે જેને આપી કરજ ઉતર્યો જાય, અર્થાત્ તેનો બદલો આપી શકે. ૩૯૨

स्वरतत्त्वंतथायुद्धंदेविवश्यंस्त्रियस्तथा ।
गर्भाधानंचरोगश्चकलार्द्धेनैवमुच्यते ॥३९३॥

સ્વરનાં તત્વ, પુરૂષને સ્ત્રિઓનાં વશીકરણ, ગર્ભાધાન તથા રોગ એ સર્વ અર્ધી કળા-ઘડીમાં આ પ્રકાર કહેવામાં આવે છે. ૩૯૩

एवंप्रवर्तितंलोकेप्रसिद्धंसिद्धयोगिभिः ।
चंद्रार्कग्रहणेजाप्यंपठतांसिद्धिदायकम् ॥३९४॥

આ પ્રકારે આ સ્વરોદય લોકમાં પ્રવૃત થયેલ છે, અને યોગીજનોએ પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. અને ચન્દ્ર-સુર્યના ગ્રહણમાં જો જપે છે, વા વાચે છે, તો તેને સકળ સિદ્ધિઓની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૩૯૪

स्वस्थानेतुसमासीनोनिद्रांचाहारमल्पयेत् ।
चिंतयेत्परमात्मानंयोवेदसभवेत्कृती ॥३९५॥

જે પોતાના સ્થાનપર બેસી રહે નિદ્રા તથા ભોજન અલ્પ કરે, અને પરમાત્માનું ચિંતવન કરે, તથા જાણે, તે મનુષ્ય સ્વરના જ્ઞાનને જાણવાવાળો થાય છે. ૩૯૬

इति श्रीउमामहेश्वरसंवादे स्वरोदयशास्त्रं संपूर्णम्॥

સમાપ્ત.

ભૂહતસામુદ્રિક શાસ્ત્ર.

ભૂત ભવીષ્ય અને વર્તમાનનું જ્ઞાન આપનાર આ એક ચમત્કારિક ગ્રંથ છે, આમાં હસ્ત, પગ, કપાળ, આદિ શરીરના એવાજ ભાગોપર ।। રેશાઓ ઉપરથી ભૂત ભવીષ્ય જાણી શકાય છે. જોશી બનવા સારૂજ નહી પણ પોતા સબંધી ભવીષ્ય જાણવા આ પુસ્તક વાંચવાની ખાસ જરૂરછે ગ્લેજ ઉંચા કાગળ પાકું પુઠું કી. ૧૨ આ

ભક્તમાળ પ્રસંગ.

આ પુસ્તકમાં એકસોસીત્તોતેર ભગવદ્ ભકતોનો અપૂર્વ ભક્તિમય ઇતિહાસ આપવામાં આવ્યો છે. જેથી દરેક ભગવત ભક્તોને અવશ્ય રાખવા ગોગ્ય છે. પાકું પુઠુ કિ. ૧ રૂ.

ગોસ્વામી શ્રી તુલસીદાસજી કૃત.

રામાયણ.

ગુજરાતીમાં શ્રી રામાયણ એ શાસ્ત્રનું શાસ્ત્ર છે ઇતિહાસનો ઇતિહાસ છે અને જ્ઞાન તેમજ ઉપદેશથી અક્ષરેઅક્ષર રસમય બનેલું વાર્તામય વાંચન છે, આ તુલસીદાસની રસમય વાણીથી રચેલું છે કે તેનું રસામૃત પાન કરતાં ભકતોનાં હૃદય ડોલવા લાગે છે. અને ભક્તીરસથી ઉછળી ઉછળીને ઉભરાઈ જાય છે. બાળબોધ ન જાણનારા સારૂ આનો મુળભાગ પણ ગુજરાતી અક્ષરમાંજ રાખેલો છે. જેથી થોડુ ભણેલા સ્ત્રીપુરૂષો તુલસીદાસની અમર વાણી ઘણીજ સહેલાઈથી વાંચી શકે છે. આટલી સગવડતાવાલું અને આટલું સસ્તુ રામાયણ આજ છે કાગળ ગ્લેજ ઉંચા પાકું સોનેરી પુઠું ૬।।×૯।। ઇંચ લંબાઇ પહેળાઇવાલા ૧૧૪૦ પૃષ્ટ છતા કિંમત માત્ર રૂ. ૩) પોસ્ટેજ માત્ર ૧૦ આના.

સ્પર્શકાન્ત.

આ પુસ્તક સંસાર સાગરમાંથી તરવા એક નૌકા રૂપ છે. આ પુસ્તકમાં સંસાર વ્યવહારમાંજ રહી કૈવલ્યપદનો માર્ગ દેખાડેલો છે. વિશેષમાં ધાર્મિક બાબતો દૃષ્ટાન્ત સીદ્ધાંત રૂપે આપેલી હોવાથી ગમે તેવા અજ્ઞાન સ્ત્રીપુરૂષોને પણ ગમત ગોષ્ટી સાથે જ્ઞાન થાય છે જેથી વાંચતાં મુદ્દલ કંટાળો આવતો નથી. કહો આનાથી બીજું શું સારૂ પુસ્તક કયું જોઇએ. કિં માત્ર રૂ. ૨।। પો. ૪ આના.